

FESTSCHRIFT

Honoring

**RABBI
DANIEL RAPP**

FOR A DECADE OF SERVICE TO EDOS
& THE DENVER JEWISH COMMUNITY

EDOS ANNUAL DINNER

JULY 14, 2019

FESTSCHRIFT

Honoring
**RABBI
DANIEL RAPP**

FOR A DECADE OF SERVICE TO EDOS
& THE DENVER JEWISH COMMUNITY

EDOS ANNUAL DINNER

JULY 14, 2019

Special care has been given to
the accuracy of this journal.
We regret any errors and apologize for them.

Designed by Rina Schachter, coloryourdesignportfolio.com
for East Denver Orthodox Synagogue

Table of Contents

Dinner Program.....	7
Shul History.....	8
Board of Directors.....	9
Past Presidents.....	10
Letter from the President.....	11
Honoring Rabbi Daniel Rapp.....	13
Message from the Board of Directors.....	14
Message from the Festschrift Committee.....	15
Dedicated Members.....	16
Special Guests.....	17
Welcomes.....	18
Scholarly Contributions: English.....	23
Scholarly Contributions: Hebrew.....	55
Personal Reminiscences.....	77
Tribute Ads.....	99

In honor of Shana Goldberg without whom this Festschrift wouldn't be possible. Your dedication, hard work, and passion for this project is only surpassed by this masterpiece. Thank you to Dr. Yitzchak Teitelbaum, Mr. Daniel Kassai & Mr. Shlomo Fried for their hours of work and input as well.

May all four of them and their families be blessed for all their families' efforts on behalf of EDOS.

Dinner Program

Motzi

Welcome from the President

Dinner

Remarks

Rabbi Michael Rosensweig

Presentation to Rabbi Daniel Rapp

Dessert

Closing Remarks

Birkat Hamazon

Mincha/Ma'ariv

The East Denver Orthodox Synagogue was established in 1962 in the basement of Mr. and Mrs. Jack Coopersmith's z"l home.

When the time came to look for property, there was a vacant lot on Holly and Cedar. The committee made contact with the land owner, who informed them that her grandfather would be very proud to know that a "Jewish Synagogue" would be built on his property.

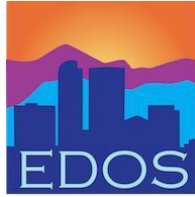
EDOS has since served continuously as a hallmark of Orthodox Judaism for our Community.

Our Shul is noted for its daily Minyanim, Shiurim, including its long running Daf Yomi program. Our Shul is instrumental in the creation and continuance of the Eruv, Bikur Cholim, Chevra Kadisha, Rose Hill Cemetery, all three Day Schools, and other important organizations. Our members are also active in many Chesed projects within the Denver Community and the Jewish community at large.

IN HONOR OF FOUNDING MEMBERS WITH GRATITUDE

Samuel Burger
Jake Cooper z"l
Jack Coopersmith z"l
Dr. Verner Friedman
Leon Ginsberg z"l
Charlie Hirsch z"l
Harvey Kleiner z"l
James Radetsky z"l
Nate Mendelsberg z"l

Dr. Leonard Levisohn z"l
Dr. Reuven Rosen
Mr. Jack Saper z"l
Mr. Oscar Schaffer z"l
Mr. Josef Schwartz z"l
Mr. Motty Shames z"l
Mr. Obby Shames z"l
Mr. Ray Shames z"l
Mr. Sam Shames z"l

EAST DENVER ORTHODOX SYNAGOGUE

Rabbi Rabbi Daniel Rapp

BOARD OF DIRECTORS

President Craig Schottenstein
Vice President Jeffrey Hecht
Gabbai Rishon..... Avi Mehler
Gabbai Sheni Rabbi Danny Wolfe
Secretary Shana Goldberg
Treasurer Richard Zerobnick
Board Member Shlomo Fried
Board Member Daniel Kassai
Board Member Dr. Danny Mogyoros

COMMITTEE CHAIRS

Chesed Raacheli Fried & Karen Schottenstein
Email List/Mailchimp Shlomo Fried
Endowment/Memorial Rabbi Benji Last
House Alan Schreiber
Kashrus Agi Fried, Meryl Jacobs, Susie Swinkin
Ladies Auxiliary..... Lorraine Greenstein, Aniko Mogyoros
Legal Carl Tessler
Library..... Rabbi Hillel Goldberg
Membership Shlomo Fried
Newsletter Editor/Webmaster..... Michael Schwartz
Security Shlomo Fried, Craig Schottenstein
Office staff..... Rabbi Benny Levy

IN HONOR OF OUR CURRENT PRESIDENT

Craig Schottenstein

PAST PRESIDENTS

Sam Burger	Dr. Philip Mehler
Yaakov Calm	Nate Mendelsberg z”l
Yossi Fried	Jay Moskowitz
Dr. Verner Friedman	Myron Oliner
Leon Ginsberg, z”l	Dan Potashnik z”l
Ivan Goldstein z”l	Dr. Reuven Rosen
Dr. Bruce Greenstein	Alan Schreiber
Jack Greenwald	Joseph Schwartz z”l
Farokh Hakimi	Motty Shames z”l
Jordan Hochstadt	Dr. Yitzchak Teitelbaum
Leonard Horowitz	Dr. Eric Teitz z”l
Dr. Alex Jacobs	Carl Tessler
Dr. Moshe Levi	Abe Weiner, z”l
Harvey Kleiner z”l	Mike Wolfe
	Jack Zerobnick z”l

MESSAGE FROM THE PRESIDENT

Dear Friends:

For the past 56 years, EDOS has played a leading role on the center stage of Jewish life in Denver. From its humble beginning in 1962, with only 13 members, EDOS has grown to be the premier centrist orthodox Synagogue on the East Side of Denver. For all these years, our Shul has continued to provide uninterrupted and well attended daily, Shabbos, and Yom Tov Minyanim. Our daily Shuirim, Daf Yomi class, the annual Summer Kollel, Shabbatonim, Scholar-in-Residence weekends, and other programs, are a continued source of pride to our members. Our Shul has also promoted and encouraged the members to be involved in Chesed and Community work.

This year we are honoring Rabbi Rapp whose presence in our Shul educates and uplifts our congregants, and who continues to be recognized nationally as a bastion of Torah and Chesed.

Let us pray and hope that EDOS will continue to lead the way and provide a steadfast message of “Torah Im Derech Eretz” for many years to come.

Mazal Tov to Rabbi Rapp!

CAN YOU CARRY
A GUN IN SHUL?

ZIONISM in HANOAGRA

MEDICAL ETHICS
WHY IS EVERYTHING
SO EARLY THIS YEAR?

A JEWISH CALENDAR PRIMER
Modern Day Ruth - Stories of Today's Converts

TEHILLIM

HALACHA IN DEPTH:

Adventures
in Dayanut

Business Ethics

RIBBIT

The
Jewish
View

on
Stem Cell
Research

*The Holiness
of
Yerushalayim*

SHIURIM TOPICS

THE HOLINESS
OF THE
HAR HABAYIS

Agricultural Law
in Israel and Abroad

*The Holiness
of Eretz Yisrael*

Sefer Minhagim

The Holiness of the
KOTEL

BIBLICAL
PERSONALITIES

RAMBAMI

RAV YOSEF
SHALOM ELIYASHIV:
THE CASE OF A
WORLD WAR II AGUNAH

EDOS AT
56
AN EVENING
OF *Celebration*

Honoring
**RABBI
DANIEL RAPP**

*Spiritual Leader, East Denver Orthodox Synagogue
Educator, Yeshiva University
Dayan, Beth Din of America*

**FOR A DECADE OF SERVICE TO EDOS
& THE DENVER JEWISH COMMUNITY**

MESSAGE FROM THE BOARD OF DIRECTORS

Mazal Tov to EDOS on its 56 years!

During these 56 years, EDOS has been a beacon of Torah, Tefillah (praying), Limmud (learning), and Chesed (acts of kindness), instilling valuable lessons to the generations that have passed through these doors.

This year we are honoring our Rabbi, Rabbi Daniel Rapp, whose presence in our shul has greatly enhanced all those core values of EDOS: Torah, Tefillah, Limmud and Chesed.

Over the past decade, Rabbi Rapp has provided leadership through his shiurim, halachic consultations, words of counsel and *hachnasat orchim*. He has pushed EDOS to retain its premier spot in Denver as an example of Jewish excellence whether in learning or, perhaps even more meaningfully, through its facilitation of Chesed. That he does it all with incredible knowledge and unsurpassed wit is an added bonus.

But most of all, Rabbi Rapp models the kind of behavior we all strive for. Simply by being in our midst he has enhanced our religious, ethical and moral commitments.

Tonight we also celebrate and recognize EDOS' 56 years of community leadership. Over the last 56 years, the members of EDOS have toiled in building a shul. Ultimately, through their hard work the shul has become a cornerstone of the community, allowing EDOS today to continue down the path of building & supporting Torah, Tefillah, and Tzedakah throughout the entire Denver.

Thank you to our Executive Director, Rabbi Benny Levy. In the short time we've had you we've come to rely on your professionalism and friendly demeanor.

Thank you to Craig Schottenstein, our President, for your dedication to the Shul. Your tireless efforts on behalf of EDOS are deeply appreciated.

Rabbi and Rebbetzin Dr. Rapp, we thank you for your leadership, dedication, wit and wisdom. We have all benefited from your presence and we're very happy you will be with us for another year.

Thank you to all the Shul committees. EDOS would not function without you.

And thank you to the Festschrift committee and all the volunteers for making this an outstanding evening. Finally, thank you all for being here in support of EDOS.

We value and appreciate your friendship.

MESSAGE FROM THE FESTSCHRIFT COMMITTEE

Dear Honored Rabbis and Guests,

It is a pleasure to welcome you all to this joyous occasion, the 56th-anniversary dinner for EDOS, honoring our esteemed rabbi, Rabbi Daniel Rapp, for his decade of service to EDOS and the Denver Jewish community.

Dear Rabbi Rapp,

It has been an honor and pleasure to compile this Festschrift for this special occasion.

From your colleagues who composed scholarly pieces in your honor, to your friends who used to Torah to reflect on your character, to the memories shared by family and friends — we were overwhelmed by the response.

What struck us most was how the same middot thread their way through the various submissions: Kindness, commitment to Torah, learning, love of family, all with a healthy dose of good fun — the same qualities we at EDOS witness, and that inspire us.

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתַּי הָאֲרָבִלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ
בֶּן פְּרַחְיָה אָמַר, עֲשֵׂה לְךָ רֵב, וְקִנְיָה לְךָ חֵבֵר, וְהָיִיתָ
אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זָכוּת

Yehoshua ben Perachiah and Nitai HaArbeli received (Torah) from them. Yehoshua ben Perachiah said: "Make yourself a teacher; acquire a friend; and judge every person favorably."

Pirkei Avot, Ethics of the Fathers 1:6

How blessed are we at EDOS, and throughout Denver, that the person we have made for ourselves as a teacher is not only also a friend, but provides for us an exceptional example of judging every person favorably.

We appreciate that you are not a person who seeks kavod, and therefore we want to thank you for allowing us to honor you in this way.

Thank you to all the individuals who helped make this Festschrift a reality. We are grateful for your support and your thoughtful contributions.

We are truly blessed to be able to be amongst friends and family and be part of an institution that has impacted so many individuals in so many positive ways.

Shlomo Fried
Shana Goldberg (ed.)
Daniel Kassai
Dr. Yitzchak Teitelbaum

Festschrift Committee

With our sincere thanks and gratitude to all of our

DEDICATED MEMBERS

who volunteer on a regular basis to share words of Torah, give regular classes, lead our prayer service, read the Torah, maintain the building, our kitchen, our books, and our religious articles, prepare our food, supervise our kashrut, and the innumerable other tasks involved in running the Synagogue and serving the spiritual needs of our members and the broader Jewish Community —

Yasher Koach!

EDOS Board of Directors

SPECIAL GUESTS

Rabbi Michael Rosensweig, a rosh yeshiva at Rabbi Isaac Elchanan

Theological Seminary (YU), is the Nathan and Perel Schupf Chair in Talmud at RIETS. He also holds a PhD in medieval Jewish history.

Rav Rosensweig is known for his intricate conceptual approach to Talmud study, as well as his heavy use of Brisker methodology in Talmudic analysis.

Rebbetzin Smadar Rosensweig is a professor of Tanach at Yeshiva University's Stern

College for Women. Rebbetzin Rosensweig delivers shiurim and lectures extensively throughout the New York metropolitan area and across the country.

June 23, 2019

To the Members and Friends of the East Denver Orthodox Synagogue:

It is a great pleasure to extend these words of greeting to the East Denver Orthodox Synagogue on the occasion of its 56th Anniversary Dinner.

For more than half a century, EDOS has served as an oasis of Torah for the east side of the Mile High City. Accordingly, EDOS is using this opportunity to recognize the contributions of its Rav.

On behalf of the entire Orthodox Union family, we join in celebrating and honoring Rabbi Rapp for a decade of leadership, inspiration and impact on EDOS and the greater Denver Jewish community. May this auspicious event usher in another year of health, prosperity and success in our mutual *avodas hakodesh*.

June 23, 2019

The Orthodox Union West Coast salutes EDOS on the occasion of their 56th annual dinner.

We give special recognition to Rabbi Rapp, who is actively involved in leading, inspiring, and impacting in the entire community.

שילכו מחיל אל חיל

June 23, 2019

It is a great honor to wish the East Denver Orthodox Synagogue a Mazal Tov on the occasion of its 56th anniversary. This year EDOS honors Rabbi Rapp to whom Yeshiva University feels a debt of gratitude for all that he has done for our institution.

We take great pride in knowing that Rabbi Rapp hasn't just touched our neighborhood, but that he has impacted organizations, individuals, families, and communities in Denver, Colorado. We are thrilled for EDOS that Rabbi Rapp is part of your shul. May you continue to benefit from all that he has to offer.

May the EDOS community along with Rabbi Rapp and family continue to be a beacon and cornerstone in the Denver Jewish community and broader society for many years to come.

COALITION OF ORTHODOX SYNAGOGUE RABBIS
OF DENVER, COLORADO

June 14, 2019

מזל טוב and Best Wishes to Rabbi Daniel Rapp on completing your first decade at EDOS.

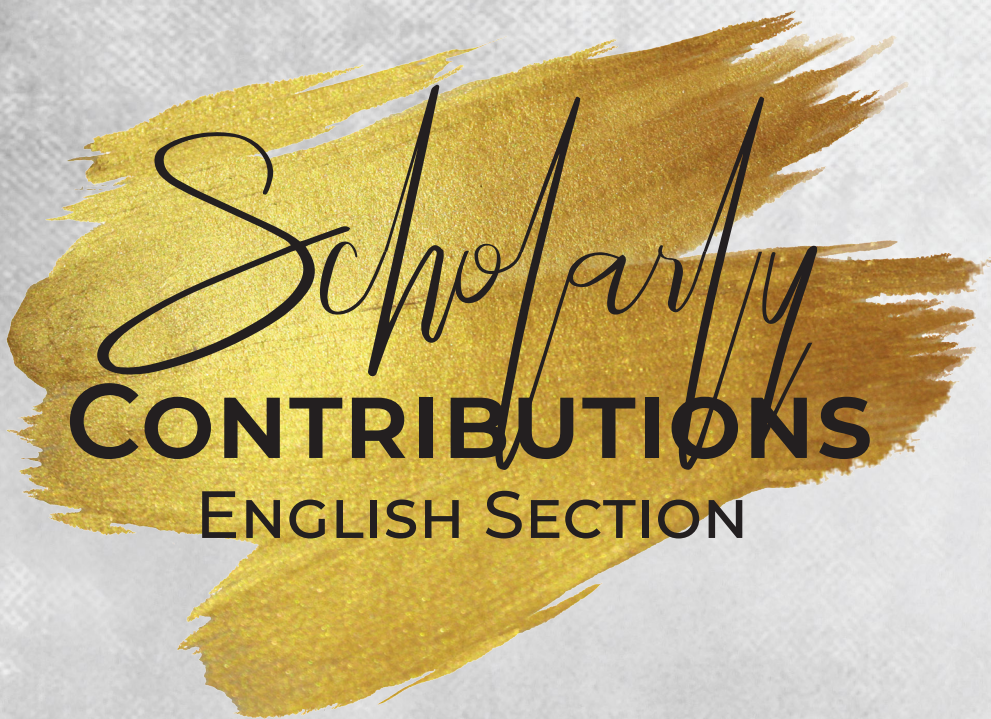
You have inspired many and you have added greatly to the Torah community and Torah learning in Denver.

We are also grateful to have you as an active member and participant in the Coalition of Orthodox Synagogue Rabbis (COSR).

יה"ר שתלך מחיל אל חיל בעבודתך הקודש
ללמד תורה ולחזק ולקרר לבבות אחינו בני ישראל לאבינו שבשמים

Coalition of Orthodox Synagogue Rabbis of Denver

Rabbi Dovid Araiyeve, Ohr Avner
Rabbi Yisroel Engel, Bais Menachem
Rabbi Aver Jacobs, Kehillas Bais Yisroel
Rabbi Yaakov Meyer, Aish Denver
Rabbi Tzvi Steinberg, Cong. Zera Avraham

Scholarly
CONTRIBUTIONS
ENGLISH SECTION

THE POWER OF SPEECH

By Rabbi Meir Goldwicht

Rosh Yeshiva, Yeshivas Rabbeinu Yitzchok Elchonon (RIETS, YU)

לתלמידי היקר והחביב
 הרב דניאל ראפפ שליט"א
 יהי נועם ד' בכל מעשה ידיך
 ותמשיך לקדש שם שמים בכל פועלך
 בברכת התורה ובהערכה רבה
 מאיר גולדויכט

In *parashat Emor*, the Torah relates the incident of the *mekalel*. The *mekalel* was the son of an Egyptian father and a Jewish mother from the tribe of *Dan*, and as a result he wished to make his home in the camp of *Dan*, claiming that he was their fellow tribesman even though his father was Egyptian. The tribe of *Dan* responded that what determines one's tribe is one's father, as it says, "*Ish al diglo l'veit avotam.*" When they came before *Moshe Rabbeinu* for a *din Torah*, he ruled that the man had no connection to the tribe of *Dan* and therefore had no right to live there. Displeased with this ruling, the *mekalel* cursed *Moshe Rabbeinu*; unsure of the punishment for the *mekalel*, *Moshe Rabbeinu* had him imprisoned until *Hashem* would reveal to *Moshe* the proper punishment, *skilah*.

Immediately after *Hashem* reveals the proper punishment, the Torah teaches the laws of damages — *ayin tachat ayin, shen tachat shen* — essentially repeating laws we already know from *parashat Mishpatim*. At the conclusion of these laws, the Torah repeats, "And *Moshe* told *Bnei Yisrael* to remove the *mekalel* from the camp and to stone him." Why does the Torah interrupt the *parasha* of the *mekalel* with the laws of damages, especially considering the fact that we already know these laws from *parashat Mishpatim*? We never find anything like this — in the middle of discussing one topic, the Torah "takes a break," only to return several *pesukim* later to the original topic!

We must also question why the *din* of the *mekalel* appears in *sefer VaYikra* instead of in *sefer BaMidbar*, like all of the other incidents that took place over the forty years

B'nei Yisrael traversed the desert. For example, the *mekoshesh eitzim*, which took place on the very first *Shabbat* after *B'nei Yisrael* left *Mitzrayim*, belongs in *sefer Shemot*, but because of the nature of *sefer BaMidbar* it was placed there instead. Why, then, does the *mekalel* appear at the end of *VaYikra* instead of *BaMidbar*?

To answer these questions, we must enter a very interesting *sugya*: the *sugya* of *dibbur*. *Dibbur* is not just movement of the lips that facilitates interpersonal communication. *Dibbur* is a reflection of one's thoughts. The Rambam rules in the third *perek* of *Hilchot Terumot* that if a person had intent to say *terumah* but said *ma'aser* instead, or *olah* but said *shelamim* instead, his words have no validity until his *dibbur* matches his thoughts.

Shlomo HaMelech, in *Shir HaShirim*, refers to the *dibbur* of *Knesset Yisrael* as “*umidbarech naveh*,” comparing it to a *midbar*. Through proper speech you can turn a *midbar* into a *yishuv*; conversely, through improper speech you can turn a *yishuv* into a *midbar*. In *Yechezkel* (20:35), the *galut* is referred to as “*midbar ha'amim*,” because this is where *HaKadosh Baruch Hu* wants to bring us to the *brit kerutah bisfatayim*, to teach us to use our *dibbur* properly. The power of *dibbur* is illustrated further by *Chazal*, who tell us that it is forbidden to “open one's mouth to the *Satan*,” as we learn from *Avraham Avinu* — even though as far as he knew, he would be returning from the *Akeidah* alone. The Torah tells us that he said to his servants, “And we will bow and we will return,” so as not to open his mouth to the *Satan*. The power of a *tzaddik*'s speech is also demonstrated in the *mishnah* in *Berachot* 5:5: A *tzaddik* can tell who will live and who will die based on whether his *tefillah* for that person flowed smoothly. The *Sefer HaChinuch* writes that one who uses his speech improperly is worse than an animal, because it is the ability to speak and to express one's thoughts through speech that distinguishes us from the animals. The power of *dibbur* is tremendous in its ability to build and to save, but also to destroy.

Sefer VaYikra deals with all the different types of *kedushah* that exist: *kedushat ha'adam* (*tumah* and *taharah*); *kedushat hazman* (the *yomim tovim*); *kedushat ha'aretz* (*shemittah* and *yovel*). With the *parasha* of the *mekalel*, the Torah teaches us that the key to all *kedushah* is *kedushat hapeh*, proper *dibbur*. This is also the reason why the Torah reviews the laws of damages within the *parasha* of the *mekalel*, to teach us that the de-

struction we can wreak with our mouths is no less than that which we can cause with a gun or a rock. As clear as it is that you can murder someone with a gun, it must be just as clear that you can murder someone with your *dibbur* as well.

How amazing is it, then, that the Torah juxtaposes *Moshe's* punishment of not being able to enter *Eretz Yisrael* after hitting the rock instead of speaking to it to *Moshe's* request to pass through the land of Edom. The king of *Edom* refuses to let *Moshe* and *B'nei Yisrael* pass through his land, even threatening war. Why was he so opposed? Essentially, *Moshe Rabbeinu* was telling the king of *Edom* that the two of them represented *Yaakov* and *Eisav*. *Yaakov* promised to meet *Eisav* in *Seir* (see *Bereishit* 33:14). *Moshe* wanted to fulfill the promise of *Yaakov* to *Eisav*. The king of *Edom's* response was that if *Moshe* really represented *Yaakov*, he would have used the power of *Yaakov*, of "*hakol kol Yaakov*," in dealing with the rock. Instead, *Moshe* used the power of *Eisav*, of "*hayadayim y'dei Eisav*." so, the king of *Edom* was prepared to confront them in battle, since his power through *Eisav* was stronger than their power through *Eisav*. This is the connection between *Moshe's* hitting of the rock and the king of *Edom's* refusal to let *B'nei Yisrael* pass through his land.

During these special days in which we find ourselves, one of the ways we must improve ourselves is by working on developing proper speech. We must become more conscious of how we speak with our parents, our wives, our children, and our friends. Through proper speech we can create worlds. It is not for no reason that *Shlomo HaMelech* teaches us, "*Mavet v'chayim b'yad lashon*."

THE LOMDUS OF LAUGHTER: TOWARD A JEWISH ETHIC OF HUMOR

By Rabbi Daniel Z. Feldman

Rosh Yeshiva, Yeshivas Rabbeinu Yitzchok Elchonon (RIETS, YU)

**In honor of my dear friend Rabbi Dani Rapp,
who knows the true value of a good joke.**

Reprinted with permission from the Orthodox Forum

There is a tremendous pressure placed on one who would take on the subject of the place of humor within a Torah-based perspective. The push to “open with a joke” is intimidating enough when the subject matter is standard fare; but when the subject is humor itself, the sense is that the bar is significantly raised as to the quality of the opening quip.

In a somewhat uninspired attempt to evade that pressure under the pretense of an introductory statement, let us instead open with a disclaimer: this paper is not of humor, but about it. It is not a collection of jokes; nor, needless to say, is it a discussion of the preponderance of Jewish comedians and humorists, a topic so frequently and proudly invoked in the popular Jewish media.

Rather, it is in the spirit of the Torah U’Madda symposia that have been a vital component of Yeshiva University’s ongoing introspection into its mission that this essay is offered. Indeed, several years ago, in the journal bearing the name “*Torah U’Madda*”, an article appeared that advocated the eponymous philosophy. In the context of that advocacy, an example was given of a Torah scholar reluctantly conceding his benefiting from and appreciating a skit performed by Abbott and Costello.¹ I found the vignette fascinating, mostly because it was the first time I had heard the work of Messrs Abbott and Costello presented as representative of, or even included in, “Madda”.

¹ Rabbi Mayer Schiller, “Torah Umadda and The Jewish Observer Critique: Towards a Clarification of the Issues”, *The Torah UMadda Journal*, vol. VI, 1995-1996, p. 89, fn 26).

Indeed, this is the question that faces us: Is there a special room within our philosophical house for the comedic arts? And if so, is that room tucked away near the basement, a concession to human weakness, or somewhere more prominent, in the main living area, where it is not only an accommodation but a prominently displayed venue in which our loftier aspirations are expressed?

It is natural to come away from the classical texts ambiguous on this matter; while some texts seem to either express or support a sense of humor, it is as easy, actually far easier, to locate references – especially in *mussar* works, but in Scripture and the Talmud as well – that cast a harsh light on levity. Weaving a coherent path among the thicket of attitudes toward humor is, indeed, serious business.

If we are not to open our discussion with a joke, we can at least open with the positive elements of them. It would seem to be indicated to start with the most basic, functional benefits, those that indeed address the genuine needs of fallible mortals. While, as noted above, we are not interested here in the sociological reality that, for better or for worse, the Jewish population is vastly overrepresented in the comedic trade, it is sufficient to note that this is often explained as a reaction to and as a method of successfully enduring persecution. It is noteworthy that this fact was alluded to by no less a luminary than R. Shimshon Raphael Hirsch. Commenting on the verse,² “*Ha-mibli ein kevarim bi-mitzrayim – Because there were no graves in Egypt, have you taken us away to die in the wilderness?*” R. Hirsch addresses the unlikelihood that the accusation was sincerely held. Rather, he suggests: “This sharp irony even in a moment of deepest anxiety and despair is [a] characteristic trait of the witty vein which is inherent in the Jewish race from their earliest beginnings.”³ In this reading, reflective of an indisputable reality, humor is a cherished coping mechanism, an invaluable method of maintaining one’s sanity in a world replete with tragedy, agony, and challenge. As such, given that mental health is undoubtedly no less precious than physical health, this necessary element of preserving that commodity might justifiably be identified with the imperative of *vi-nishmartem mod li-nafshoteichem*. Whether termed as *pikuach nefesh* or as lesser related benefit, the importance of maintaining one’s peace of mind, and the role of humor in assisting in

² Ex. 14:11

³ Translation by Isaac Levy, Judaica Press edition, Gateshead, 1989, p. 181.

that, is not subject to serious challenge (no pun intended). More positively phrased, it is widely affirmed that possessing a genuine *simchat ha-chaim* is both emotionally healthy and indicative of a praiseworthy attitude toward the fulfillment of one's life mission.

Once it is accepted that preserving and expressing one's own sense of humor is vital to one's emotional wellbeing, it is a clear progression to the next step: providing that service for others becomes instantly recognized as a basic manifestation of *chesed*. We need not suffice with logic to reach that conclusion; the message is clearly borne by an oft-quoted passage of the Talmud⁴, in which R. Brokah Choza'ah asks Eliyahu HaNavi to identify people in the marketplace who are destined to be rewarded in the world to come. Eventually, two men are identified who relate that their occupation is as "jesters (*anshei beduchei*) – when we see people who are sad, we cheer them up, and when we see people fighting we work to make peace between them". Here, the role of providing laughter to those in need of mood enhancement is explicitly identified as one of extreme merit.

While credit may go to the Reader's Digest for popularizing the maxim that "Laughter is the best medicine", the message was conveyed as well by no less a master of both Jewish law and medicine as Maimonides, who wrote in his medical tract *Hanhagat Ha-Beriut*, "...One should strengthen the vital power with musical instruments, by telling the patient joyful stories which widen his soul and dilate his heart, and by relating news that distracts his mind and makes him laugh as well as his friends. One should select people who can cheer him up, to serve him and to care for him. All this is obligatory in every illness."⁵ Accordingly, facilitating laughter in others is a function of both the broad *chesed* mandate and the subset of *bikkur cholim*. As these are fundamental missions of the Jewish people, the value of the tools provided by a sense of humor is clearly displayed.

It is in this vein that R. Betzal Zev Safran⁶, author of the *Responsa Rabaz*, explained

4 *Tàanit 22a*.

5 *Hanhagat Ha-Beriut* II, 20; translation by Fred Rosner, M.D., from his *Maimonides' Medical Writings; Moses Maimonides' Three Treatises on Health*, 47. See *Einayim Le-Mishpat, Nedarim* 39b, for further citations from Maimonides on this point. See also commentary of Ibn Ezra to Ps., 41:2.

6 Writing in the journal *Kevutzei Ephraim*, vol. 1 No. 3 Av 5674.

the Talmudic reference⁷ to R. Yirmiyahu's repeated attempts to use a particular style of halakhic questioning with the deliberate goal of making R. Zeira laugh. R. Safran develops a thesis that R. Zeira was given to an intense seriousness of a morose nature, and R. Yirmiyahu feared that he may descend into depression. Accordingly, he attempted to use humor in an effort to prevent that eventuality.

3) After acknowledging the value humor contains toward emotional health, it can then be noted that there are other practical usages as well, most notably in the realm of education and pedagogy. The benefits of humor in this area are acknowledged by the Talmud both by advocacy and by example. In the former sense, we are told approvingly that Rabbah, prior to beginning his lecture, would open with a *milta di-bidichuta*, apparently a humorous remark. As a result, his students – notably described as “*rabanan*”, which would counter the notion that such methods are only necessary or appropriate for children – had, as Rashi puts it, their “hearts opened” to the learning.⁸

While the above is commonly understood as referring to jokes, it is necessary to acknowledge other interpretations as well. For example, R. Ya'akov Emden, in his *Lechem Shamayim*⁹ asserts that a “*milta di-bidichuta*” is not a joke but rather an educational device in the form of a riddle or exaggeration; in other words, a statement that might seem amusing or preposterous but is designed to expand the parameters of thought in order to provoke new insights. Further, R. Avraham ben Nachman HaKohen, in his *Shiyurei Taharah*,¹⁰ denies that the “*milta di-bidichuta*” offered before the lecture was a joke in the conventional sense, insisting these comments were not idle words (*devarim betailim*), but rather a “*pilpul in halakhah*, in opposition to the actual law”, said to sharpen the minds of the students. He notes further that the *Tosafot Yeshanim* (*Yoma* 9b) uses the phrase to describe a comment that seems to be aggadic in nature, rather than humorous, suggesting this type as an alternate

7 *Niddah* 23a.

8 Another question worthy of further analysis is what exactly is meant by the similar term “*harchavat ha-da'at*”, which is sometimes used in contexts similar to this. This may be a question outside the scope of this paper (although not outside the scope of this forum). The impression one gets at some points is that this is a positive term, connoting a “broadening of the awareness” that prepares the mind to receive, understand, and appreciate new ideas. However, this may or may not be the intention in other usages; see, for example, *Berakhot* 57b where the text can equally accommodate that meaning as well as a less positive one, possibly suggesting an unwelcome expansion of one's needs and desires.

9 To *Pirkei Avot*, ch. 6, #8.

10 *Ma'arekhet ha-Beit*, #44.

definition. R. Aharon Magid, in his work *Beit Aharon* on *klalei ha-Shas*,¹¹ notes this suggestion and adds the possibility that the “*milta di-biduchuta*” merely refers to an expression of the joy of a *mitzvah*.

In any event, if the Talmud is advocating jokes as an educational tool, it practices as it preaches. It is related that Rabbi Aryeh Kaplan was once asked if there are any jokes in the Talmud, and that his response was, ‘yes, but they’re all old’. A cursory reading of the Talmud’s text validates that assertion; an informed reading may yield that jokes are not only present in the Talmud but abundant. The Talmud’s pun in reference to *bedikat chametz*¹² is well-known; finely-tuned eyes have uncovered many more, as documented in an extensive article in the Bar Ilan journal *Badad*.¹³ As the author of that article, Binyamin Engleman, notes, the message is twofold: that the sages of the Talmud were capable of joking, and, more significantly that these jokes were worthy of memorializing in the Talmud itself (as he puts it, “jokes with a *hekhsher*”).

6) The above discussion centers on practical, functional usages of humor that provide benefit within a religious context, one that values emotional health and educational progress. Perhaps we can go further, however, and suggest that a sense of humor has a primary role to play in a religious worldview, one that not only assists and reduces crisis but one that comprises a vital part of one’s perception of the world one inhabits.

The Talmud¹⁴ teaches that G-d’s schedule is comprised of daily activities assigned to four quarters of the day, including one devoted to “playing with the Leviathan”. Understandably, this last detail has provoked inquiry: is there a theological or religious value to this statement being included in the Torah SheBa’al Peh? The challenge of interpretation aside, what moral or halakhic lesson is conveyed here?

Rabbi Hershel Schachter¹⁵ cites R. Joseph B. Soloveitchik as suggesting that the statement is important for the *mitzvah* of *vi-halachta bi-derachav*, or *imitatio Dei*.

11 Volume 11, p. 122.

12 *Pesachim* 9b

13 Binyamin Engleman, “Humor Mutzhar, Galuy vi-Samuy bi-Talmud Bavli”, *Badad*, Volume VIII, winter 5759

14 *Avodah Zarah* 3b

15 *Nefesh HaRav*, p. 69.

In the context of delivering a eulogy for R. Moshe Shatzkes, the Rav suggested that this information helps the individual realize a more G-dly personality by recognizing that one does not have to “take everything so seriously”. To relate to this idea as more than a rhetorical device requires a consideration of how such a concept can be a fundamental attribute of the perfect G-d.

It seems indicated that the Rav’s intent was to highlight humor (or, in this case, playfulness) as an indication of one’s awareness of the relative importance, or lack of same, contained in various elements of life. Humor thus represents one’s ability to maintain accurate perspective, recognizing that significance is both an absolute (i.e., something either matters or it does not) and a relative concept, and as a function of the second aspect, important things matter more when other things matter less. If humor is defined solely as possession of this perspective, it is fair to say that G-d in his omniscience maintains the ultimate “sense of humor”.

As such, *imitatio Dei* in this regard represents one’s striving to keep the events of life in perfect perspective, to the extent that humans can strive for perfection (a challenge, of course, certainly not unique to this area). This ability has religious value in another primary sense, as well. The Jews have been gifted the Torah, the text of ultimate significance and importance. The ability to appreciate this gift on any level will necessarily require a capacity to recognize and to act on perceiving greatness and grandeur; otherwise, no gift of any quality will be worth bestowing. This notion is reflected in the comments of the Ramban concerning the dramatic display surrounding the giving of the Torah, which he interpreted as a test of the Jewish nation’s capacity to appreciate magnificence.¹⁶

If the above is true, then it follows that a crucial component to this appreciation is the recognition of varying and contrasting degrees of significance and insignificance. Accordingly, the Jew’s attempt to hone his sense of humor, when appropriately executed, can be understood as an effort to develop his ability to appreciate and thus understand any degree of the magnificence of the Torah’s message, in addition to being an attempt to view the world in a manner closest to that of G-d’s viewpoint, thus fulfilling the *vi-halachta bi-derachav* mandate.

¹⁶ Commentary to the Torah, Ex. 20:17; see also R. Yitzchak Hutner, *Pachad Yitzchak to Shavuot, ma’amar 7*. Compare also R. Simcha Mordechai Ziskind Broyde, *Sam Derekh, Bereishit*, II, pp. 117

7) Such an understanding may yield a new interpretation of one of the primary “anti-laughter” texts, a passage in the Talmud¹⁷ which prohibits “filling one’s mouth with laughter in this world”. This exhortation is derived from the familiar verse of the “*Shir HaMa’alot*” recited before *birkat ha-mazon*, “*oz yemalei schok pinu* – [only] then shall our mouths be filled with laughter”¹⁸.

The interpretation of this prohibition, which is cited in *Shulchan Arukh*,¹⁹ is subject to some debate and analysis. The language of “filling one’s mouth” could logically be understood as representing an uncontrolled or excessive laughter, perhaps specifically allowing more restrained mirth. This ambiguity is also present in the *beraita* in the last chapter of *Avot*, *Kinyan Torah*, which lists as a prerequisite from acquiring Torah “*miut schok*”, rendered either as a reduction of laughter or something closer to an elimination of laughter. Commentators and other rabbinic authors interpret both passages as sitting on one point or another along this spectrum, with some taking both sources as prohibiting or discouraging excessive laughter, and others taking a position that all laughter is to be avoided (with the possible exception of that celebrating a *mitzvah*).²⁰ Some of these writers locate this debate in the varying attitudes of R. Yirmiyahu and R. Zeira, an interpretative tradition that goes back at least to Rashi: he comments on the above-cited passage in which R. Yirmiyahu tried unsuccessfully to make R. Zeira laugh, and noted that the latter declined because of the prohibition of “*oz yimalei*”, and states further that he was “more stringent” (*machmir tfei*, at least in relation to R. Yirmiyahu)²¹.

Aside from the meaning of the injunction, an additional question exists as to its normative status. Some authorities seem to view this as a genuine prohibition based

17 *Berakhot* 31a

18 Ps. 126:2.

19 *Orach Chaim* 560:5

20 See, for example, R. Tzvi Hirsch Grodzinski, *Milei D’Berakhot to Berakhot*; R. Menachem Natan Nota Auerbach, *Zekhut Avot to Avot* Regarding a contrast between a permissible laughter and an uncontrolled, prohibited laughter (sometimes phrased as a contrast between “*simchah*” and “*schok*”, and sometimes using different terminology, see Ritva, *Niddah* 23a; Rambam, *Hilkhot Deiot* 2:7 (see also *Hil. Yom Tov* 6:20; however, compare *Peirush HaMishnayot*, *Berakhot* 9:5, and see also *Hil. Yesodei HaTorah* 5:11 with *Kesef Mishneh* and R. Menachem Krakowski, *Avodat Melekh*); *Shaarei Teshuvah* O.C., 697; *She’arim Metzuyananim B’Halakhah to Kitzur Shulchan Arukh* 29:6.

21 Rashi’s position is analyzed by R. Yeshayah Asher Yolles in the journal *Yavneh* (Vol. 2 No. 11-12 Tammuz 5690, p. 3.). See also commentary of Maharatz Chajes to *Niddah*. Compare also *Sdei Chemed*, *ma’arekhet ha-aleph*, p. 86 *aleph*, *klal* 326.

on scriptural derivation; others as a rabbinic enactment²²; and there is a school of thought that understands the Talmud's statement to refer a trait of extra piety (*midat chasidut*) rather than an actual prohibition. It has been suggested that the last position is reflected in the words of the Chida in his *Ya'ir Ozen*²³, that people are generally “not careful” about this precept.²⁴

It is of particular interest to us that the prohibition, such as it is, appears to have an expiration date. The phrasing is that mouth-filling laughter should not take place “in this world”, and the source verse itself is focused on a future time when such laughter *will* be appropriate, only creating its injunction through inference. Presumably, this framework is relevant to understanding the concept. In fact, there is a debate among the *rishonim* how to understand the range of the prohibition; while many understood the prohibition to apply only during the period of the destruction of the Temple²⁵, there are opinions among the *rishonim* that maintain that the prohibition is much broader than that, existing regardless of the status of the Temple, and only lifted either in genuine messianic times (and even then possibly only under certain conditions) or in the World-to-Come²⁶. It is suggested, both by later sources and in some cases in the words of the *rishonim* themselves, that the relevant issue is the motivation for the ban on laughter. If, as some understand, the intent is to preserve proper mourning for the destruction of the Temple and the exile, it would logically flow that the prohibition should be limited to the times when that sad situation is current. If, by contrast, the concern is that indulgence (or overindulgence) in laughter can lead one into sin (or, more specifically, licentiousness)²⁷, this is not

22 See Sefer Ha-Eshkol (p. 22 hil. *Tefilah*), and also *Sdei Chemed*, *ma'arekhet ha-aleph*, p. 86, *aleph*, klal 326. See also *Birkei Yosef* OC 560:7 (and compare to his words in *Yair Ozen* cited here).

23 *Ma'arekhet ha-aleph*, #117.

24 See *Sdei Chemed*; and see also R. Yosef Engel, *Beit HaOtzar*, *ma'arekhet alef-samekh* 189, p. 236 and *Gilyonei HaShas to Berakhot*. See the discussion of this in R. Alter Ben Tziyon Maggid, *Beit Aharon*, vol. III, p. 458-460. See also the discussion of R. Yehudah Herzl Henkin, *Responsa Bnai Banim* I, 16, who understands similarly within the view of the Rambam. Compare also his comments in vol. III, *Tav'van U'Keshot* part 12. For further extensive analysis of this prohibition, see R. Meir Gluberman, in the journal *Beit Aharon Ve-Yisrael*, Vol. XV #6 (90), p. 35-42, and XVIII #1 (109) p. 85-109.

25 This appears to be the view of the Rambam, the Tur, and the Ramban (*Torat HaAdam* p. 264); See also R. Naftali Tzvi Yehudah Berlin, *He'amek Shalah*, 158:5, who interprets the view of R. Achai Gaon in this manner.

26 Commentary of *Talmidei Rabbenu Yonah to Berakhot*, also cited in *Beit Yosef*. See also Taz, 560:7 who states (in an effort to reconcile the views of Rabbenu Yonah and the Tur) that there is a prohibition of *schok* that is not for the purpose of a *mitzvah* even not during the time of the exile, while during the time of the exile there is a prohibition to “fill one's mouth” even in celebration of a *mitzvah*. See also R. Yishayahu HaLevi Horowitz, *Shnei Luchot HaBrit*, *Ta'anit* p. 44, and *Kaf HaChaim*, *Orach Chaim* 561:39-41 as well as *Responsa Shevut Ya'akov*, I, 182

27 As stated by the *mishnah* in *Avot* (3:13, or 17 in some editions). See *Magen Avraham*, *Orach Chaim* 560:12 and *Arukh HaShulchan* 560:8.

mitigated at all by the presence or absence of the Temple. This view must still account for the explicit permission associated with “then” (“*oz*”); as such, it is assumed that the reference is only to an absolute eschatological reality which either negates the evil inclination²⁸ or provides venue for a laughter that is purely innocent.

In either case, the existence of some future time when laughter is allowed provides crucial context to understanding this precept. In light of our understanding above - that a sense of humor is meant to approximate the Divine perspective on worldly events - we might be able to suggest a different meaning for this injunction. Perhaps the intent is to convey that as much as humans attempt to understand the world through G-d’s eyes, they will also be constrained from doing so, due to mortal fallibility, and, even more significantly, limitation of vision and understanding. A “full mouth”, connoting complete and total understanding, is not a possibility of this reality. However, once history unfolds in all of its clarity - once the Divine plan is apparent - then, as the expression goes, we will be able to “look back and laugh”. Until then, we strive, in imitation of G-d, to cultivate His perspective²⁹; but we maintain awareness that we will always be flawed in that attempt.³⁰

8) It is worth considering the particular relationship that exists between humor and the festival of Purim. The specifics of this relationship will be touched upon below, but the very fact of the connection is interesting, and is often linked thematically to a single verse in Megillat Esther, “*vi-nahafokh hu*” (9:1) and halakhically to the imperative of “*mishteh vi-simchah*” (9:17) (which does not by itself explain the different nature of this particular festival). Considering this relationship further may require veering, if we have not already done so, into the territory of *drush*. However,

28 See *Shittah Mekubetzet to Berakhot*.

29 Conversely, see R. Yonatan Shteif, *Mitzvot Hashem*, II, #40, who maintains that *vi-halachta bi-drachav* is fulfilled by *abstaining* from laughter, in identification with the *Shekhinah* in exile. See also *Ein Yaakov to Berakhot*.

30 Interestingly, R. Ephraim Berman, *Noam Ephraim*, p. 149, suggests that the *anshei beduchi* mentioned earlier as encountered by R. Brokah Choza’ah, were termed *bnai alma dati* because their attitude of happiness with their lot and avoidance of conflict approximated life in the World to Come. For other approaches that also emphasize the ultimate redemption as a factor that allows for laughter to be genuinely complete, see Maharal of Prague, *Netzach Yisrael* (ch. 23) who asserts that *simchah* is internal, and laughter is external and thus not appropriate until the perfection of the redemption; see also R. Meir Blumenfeld, *Mishnat Yisrael to Pirkei Avot*, pp. 43-44. See also R. Yehoshua Zvi Weinstein, *Birkat Yehoshua to Massekhet Berakhot*, pp. 179-180; compare also R. Tzadok HaKohen of Lublin, *Pri Tzadik, Chayyei Sarah*, #1, and the commentary of the Gaon of Vilna to *Berakhot*. Similarly, see *Orchot Tzadikim (sha’ar ha-simchah)* who implies that the issue is that in this world, one’s *simchah* usually comes at someone else’s expense, and is thus incomplete, in contrast to the situation in the World-to-Come. Further, R. Shimshon Pinkus (*Sikhhot to Purim*, p. 13) cites the Gaon of Vilna as stating that in the World-to-Come there will be constant renewal, and thus constant surprise, which evokes unlimited laughter.

I am hopeful that is appropriate in the context of this paper: it is either correct, or it is not, in which case it can qualify as a *milta di-biduchata*.

The Talmud (*Shabbat* 88a), interpreting the verse “*kimu vi-kiblu*” (Esther 9:27), identifies Purim as a time of reaffirmation of the acceptance of the Torah, which was initially accepted under duress, and is now being accepted willingly. Noting the apparent contradiction to “*na’aseh vi-nishma*”³¹ many highlight the understanding of the *Midrash Tanchuma (Parashat Noach)*, that the reluctance to accept the Torah was specific to *Torah She’B’Al Peh*, which, replete with stringencies and complexities not found in the written law, was considered burdensome. Apparently, then, Purim was a time when perspective shifted; when, in the aftermath of a miracle, the Jewish people found it possible to see beauty and value in what had once been onerous and undesirable.

If this approach has merit, it can thus be understood that the positive components of the “sense of humor” become associated with the celebration of Purim. It becomes a day, consequently, when we are encouraged to nourish our sense of perspective, to cultivate the ability to see beauty and joy amidst the distraction of challenges, impediments, and tragedies.

9) This approach may also inform to some degree the unique halakhic character of Purim as a festival. The *Shulchan Arukh*³² allows one to get married on Purim. Other authorities objected to this; on a standard festival, there is a biblical prohibition to “mix” and thus dilute the obligatory joy of the festival with a personal celebration such as marriage. Presumably, this concept should apply to Purim as well (even if only on a rabbinical level, adjusted for the status of Purim itself). Some later writers³³ suggest that the difference lies in scriptural phrasing. The biblical festivals mandate “*vi-samachta bi-chagecha*”; one must rejoice, specifically and exclusively, in the festival itself. Purim, by contrast, is a “day of feast and joy”, suggesting that while the day must be one of happiness, that mood need not come exclusively from the festival itself. Mourning and fasting are inconsistent with the imperative of Pu-

31 As observed by *Tosafot*, *ibid*, s.v. *kafah* (where a different explanation is offered).

32 *Orach Chaim* 696:8.

33 See R. Avraham Shmuel Binyamin Sofer, *Responsa Ketav Sofer*, *Orach Chaim* 138, and R. Yisrael Meir Lau, *Responsa Yacheil Yisrael*, I, 13.

rim; celebration, however, is not, even if it stems from an external source. In other words, the theme of Purim is the cultivation of a sense of perspective and joy in life's blessings and a diminution and deemphasizing of its anguishes.

10) Whether or not the above is correct, is it undisputed, if not unanimously endorsed, fact that Purim has become associated with levity and humor. *Rishonim* discuss a relaxed attitude toward demanding compensation for damages incurred in the context of Purim celebration, an implicit agreement in order to facilitate exuberant merriment.³⁴ In later generations, the controversial practice of the “Purim shpiel” took shape, in which humorous skits would be performed, often including the lampooning of individuals, including respected figures such as rebbeim and rashei yeshiva.³⁵ Along with this development came the somewhat less problematic but still controversial custom of delivering “Purim Torah”, in which *divrei Torah* or lectures would be offered using contorted logic or purposely misread sources, presented to evoke laughter rather than the inspiration and enlightenment normally expected. The story is told about Purim in the Volozhiner Yeshiva: “during R. Itzeleh [Volozhiner]’s tenure as Rosh Yeshiva...R. Mordechai Gimpel Yaffeh, one of the best of the students, was chosen as Purim Rav. When it came time for him to deliver his shiur, the students gathered around him. R. Itzeleh, too, listened. The Purim Rav delivered a sharp and well-reasoned discourse to answer an apparent contradiction between the words of a Yerushalmi and a halachah cited by the Rambam. The students turned to R. Itzeleh and complained; the Purim Rav had not fulfilled the requirements of delivering a shiur that was not substantiable. R. Itzeleh laughed and said: “The pilpul on its own is true Torah, but the Rambam and Yerushalmi upon which it was based do not exist.”³⁶

Regarding the shpiel, different *yeshivot* developed different approaches. Certainly, the current practice in Yeshiva University has been to allow and support shpiels

34 See *Mordechai*, *Sukkah* 2:742; *Tosafot*, *Rosh*, *Agudah Sukkah* 45a; Rama, *Choshen Mishpat* 378:9; R. Yisrael Grossman, *Responsa Netzach Yisrael* 15; R. Binyamin Yehoshua Zilber, *Responsa Az Nidbaru* IX, 49. Note also the discussion of R. David Shperber, *Responsa Afarkasta D'Anyah* (1:148); and of R. Alter Gilreuter, in the journal *HaEmek*, (vol. 64, pp. 16-20).

35 See the brief survey of the history of this practice by Zohar HaNegby in R. Daniel Sperber, ed. *Minhagei Yisrael*, VI, pp. 201-202).

36 Zev T. Paretsky, “Reservoirs of faith: The Yeshiva through the Ages”, Feldheim Publishers, Jerusalem/New York, pp. 270-271; also brought in Dov Eliach, *Avi HaYeshivot*, Jerusalem, 5751, p. 202, citing the work “Volozhin”. My thanks to Zev Ellef for these references.

on Purim, and it is not alone, in the history of *yeshivot*, most notably the “mother of *yeshivot*”, the Volozhiner Yeshiva, already mentioned above in the context of the Purim Rav. (Interestingly, Rabbi Herschel Schachter has mentioned in other contexts that the original yeshiva that would become Yeshivat Rabbi Isaac Elchanan was founded by individuals with roots in Volozhin, and thus the customs of that Yeshiva might be legitimately transported to the later Yeshiva.) Rabbi Moshe Tzvi Neriya describes the experience of Rav Avraham Yitzchak haKohen Kook in Volozhin on Purim, in a manner starkly reminiscent of the contemporary Purim shpiel:

“In delivering his Purim compositions, the Rav imitated the Netziv’s manner of speech and enunciation. but he was repaid in kind many years later by the great-grandson of the Netziv, Rabbi Yitzchak Charif, who was chosen to be “Purim Rav” in Yeshivat Merkaz haRav. Rabbi Yitzchak, having internalized every word that he’d heard the Rav speak, proceeded to make a Purim speech in precise imitation of the Rav’s style and cadence. He analyzed his position of “Purim rav”: did it encompass only the rabbinate of Jerusalem, or did his nomination entitle him to officiate as the chief rabbi of Eretz Yisrael? The scholarship and mental agility which he brought to his speech amazed all those present. The Rav was also impressed by Rabbi Yitzchak’s address. He admitted that he had been unaware of the rabbi’s greatness in Torah and added, “Now I am getting my due. The great-grandson is repaying me here in Jerusalem for that which I said to his great-grandfather in Volozhin.”³⁷ Similarly, I have been told that R. Elyah Leib Bloch strongly defended the practice of the shpiel at the Telshe Yeshiva, against the objections of a prominent rabbinic Purim guest, asserting that this was an appropriate outlet for the American students of that era.

12) Both of these practices were subject to strong opposition from halakhic authorities. As would be expected, these authorities are worried about issues such as detracting from the honor of Torah and Torah scholars, and the possible humiliation of any individual portrayed in the performances, an action the Talmud famously compares to bloodshed.³⁸ R. Avraham David Horowitz³⁹ asserts that such performances did not take place in Poland and Hungary, and that when they do happen they inflict

37 Rabbi Moshe Zvi Neriya, *Mo’adei HaRe’iyah*, translated by Pesach Jaffe as “Celebration of the Soul: The Holidays in the Life and Thought of Rabbi Avraham Yitzchak Kook, Genesis Jerusalem Press, 1992, p. 124

38 *Bava Metzia* 59a, and elsewhere.

39 *Responsa Kinyan Torah B’Halakhah*, II, 125:2.

humiliation and dishonor upon their subjects, who will smile and participate due to social pressures, concealing their true anguish. He further implies that the content of the Torah itself can be subject to disgrace in this context, referencing an incident in which a biblical story was performed with a key protagonist made to speak in a fashion deemed grossly inappropriate. Similarly, R. Yosef Zvi Dushinsky writing earlier expressed his strong opposition to Purim skits about the biblical story of the sale of Joseph.⁴⁰ Similar objections to the “Purim Torah” presentations were expressed by R. Avraham Ya’akov HaKohen Pam.⁴¹ Also strongly protesting the Purim shpiel practices are R. Moshe Shternbuch⁴² and R. Ovadiah Yosef.⁴³

While it is clear that many great *rabbanim* have developed a different and more accepting attitude toward both of these innovations, it is equally clear that the objections raised by the detractors represent very real concerns of tremendous spiritual import. Thus, it must be assumed that the pro-shpiel and - Purim Torah camps are equally concerned with these risks, and incorporate into their support mandated safeguards and controls to protect against abuse. As such, these objections must be carefully studied and valued in order to guarantee that that mandate is met.

Toward that end, it is worth considering the word “*leitzanut*”. In modern usage, the term is usually relatively innocuous, denoting the kinds of skits that are common on Purim and other such occasions. Similarly, a “*letz*” is a clown. When these terms are used in a derogatory sense, it is usually to disparage content not meant to humorous, e.g., referring to purported scholarship as *leitzanut* or to a self-regarding politician as a *letz*. However, in classical literature the terms seem to reflect negatively on actions that play out as intended⁴⁴. A notable usage is the verse “*Letz Takeh u-fesi ya’arim*”⁴⁵ which midrashic interpretation⁴⁶ understands as a reference to Amalek. The reference is puzzling; casting one of the most vicious enemies of the Jews of

40 *Responsa Maharitz*, I, 56. R. Dushinsky bases his objection, among other things, on a statement of the Talmud (Sanhedrin 101a, with Rashi which apparently condemns the usage of Scripture as a source of personal entertainment).

41 *Atarah LaMelekh*, pp. 193-194. I was recently told that in his yeshiva, Torah VoDaath, R. Pam allowed skits on Purim that lampooned him, but no one else.

42 *Mo’adim UZmannim*, II, 191, fn 2.

43 *Responsa Yechaveh Da’at*, V, 50.

44 See Ps. 1:1; Proverbs 21:24; *Megillah* 25b; *Sotah* 44a; *Sanhedrin* 63b. See also the discussion in R. Avigdor Neventzahl, *Sikhot Le-Sefer Shemot*, pp. 129-139.

45 Proverbs 19:21.

46 *Shemot Rabbah* 27:5

antiquity as a “clown” is not the most likely imagery. As such, R. Yitzchak Hutner notes⁴⁷, in line with the view of Rabbenu Yonah,⁴⁸ that the appropriate definition of *leitzanut* is not humor per se but rather scoffing or cynicism.

R. Hutner expands on this concept by noting another comment of Rabbenu Yonah.⁴⁹ Commenting on another verse,⁵⁰ Rabbenu Yonah in essence asserts that the truest reflection of one’s character is – perhaps surprisingly – not what he does, but rather what he esteems. Humans regularly fall short of their own lofty goals, but it is the goals themselves that are indicative, and goals are reflected in role models. Thus, when one shows honor in a specific direction, he is making a clear statement about his values and aspirations. As such, the ability to confer esteem – or, conversely, disdain – is one of the most powerful tools of self-expression that an individual has.

Thus, this ability must be carefully nurtured. Cynicism – the belief that nothing is truly important – or, in the words of Oscar Wilde, the maintenance of “the cost of everything and the value of nothing”, necessarily corrodes the very essence of this crucial aspect. When unfettered, cynicism can negate anything, regardless of its grandeur. The words of the *Mesilat Yesharim* (ch. 5), that one measure of *leitzanut* can overwhelm any degree of wisdom, represent an undeniable reality. Amalek, who refused to acknowledge and respect the Jewish nation and G-d who protected them, may not have had much of a sense of humor, but personified *leitzanut* none the less.

This notion dovetails neatly with what we have discussed above. The goal of a religiously desirable sense of humor is to enhance the appreciation and understanding of that which is truly meaningful and eternal. To pursue a “humor” that is a mechanism of stripping significance and importance, even from where those qualities belong, is clearly the antithesis of what a Jewish sense of humor should represent. This is true not only because of the vastly important concerns of humiliation and assault upon human dignity that can accompany such attitudes, although they are enough reason; in a fundamental way, a cynical mindset can neutralize the very lifeblood of

47 *Pachad Yitzchak, Purim, maàamar 1.*

48 *Shaàarei Teshuvah, shaar 3: 176.*

49 *Ibid.*, 148.

50 *Proverbs 27:21.*

the religious worldview.

Thus, the balance required on Purim is a microcosm of the balance of all of Jewish existence. We strive to laugh, to smile, to be able to place events and issues into a context that allows us to flourish as servants of G-d. However, all of this aspiration is not only unrealized, but is actively negated, if we “laugh too hard”; meaning, both that we are laughing with too much abandon, or with too much “hardness” – too much severity, unkindness, or cynicism. It is not an easy balance; it is one that takes wisdom, sensitivity, and perspective; and lacking those, guidance from those who possess them. It is helpful, perhaps, that Purim is always closely preceded by the Shabbat devoted to the remembrance of Amalek, a placement that has its own reasons,⁵¹ but also serves as a cautionary message as to how the desired sense of humor can veer disastrously off-course.

R. Yitzchak Isaac Sher, the mashgiach of the Slobodka Yeshiva, remarked⁵² upon the fact that out of all the prohibitions in the Torah, it is only that of *lashon hara* that benefits from not only an injunction against the behavior, but also a commandment to remember an episode in which one transgressed and was punished (the story of Miriam⁵³). He explains this anomaly by noting that *lashon hara*, which operates in the sphere of human emotion, is enormously complex, and can be violated even by one (such as Miriam) devoid of malice and cruelty. The only hope against its neglect is through active training and practice, “remembrance”, to create a personality who can speak both naturally and without inflicting harm.

The same dynamic exists within our struggle with humor. If we do indeed see value in that pursuit, we can do so only within the context of a deeply ingrained reverence and sensitivity toward the individuals and the values that Jewish tradition esteems. Cultivating that attitude is an ongoing, life-long process, but the degree of accomplishment in that area has an immense impact on one’s ability to safely navigate the challenges of a “Jewish sense of humor”.

It is also instructive, in this area, to consider another halakhic component to the

51 See *Magen Avraham, Orach Chaim, and Responsa Divrei Yoel*, 33.

52 *Leket Sikhhot Mussar*, I, pp. 394-395.

53 See Ramban, Duet. 24:9 and *hosafot to Sefer HaMitzvot* of the Rambam, positive *mitzvah* #4.

Purim shpiel question. These performances often entail implicit or explicit statements about individuals which in another context might be termed as *lashon hara*. It is not immediately clear what justifies such activity. The defense that “it is just a joke” is not a sustainable one⁵⁴; both the Rambam⁵⁵ and the Chafetz Chaim⁵⁶ assert clearly that *lashon hara* “*derekh schok*” is prohibited (according to the latter as actual *lashon hara*, to the former as “*avak lashon hara*”). A second effort at justification – to maintain that the subjects are “*mochel*”, or waive their rights to protection, is only slightly more successful. While it is certainly the case that at least implicit *mechilah* is a prerequisite for such involvement, it might not be enough. Some authorities maintain that such *mechilah* is only effective for monetary rights (i.e., the victim can forgo restitution) but not for personal suffering.⁵⁷ It seems, rather, that the firmest grounds to permit this activity is based on the creation of an atmosphere and a context in which it is abundantly clear that the shpiel is affectionate rather than malicious.⁵⁸ Once again, writ large, this notion has implications for humorous statements year-round; it is necessary to create, through one’s personality, a context in which these statements will enlighten rather than demean.

In a related sense, R. Tzadok HaKohen, in his *Tzidkat HaTzadik* (260), delineates two kinds of laughter, and notes that each has a positive and negative application. The first, laughter at individuals, is generally negative but necessary when directed

54 It is important to address as well the general misuse of this defense to justify other acts of malfeasance. In the context of *lashon hara*, this defense is inadequate but at least has some merit; the fact that a statement is not meant seriously does somewhat mitigate its potentially negative impact. However, this statement is sometimes invoked by those who harass others, such as bullies who inflict suffering upon innocent victims, and then argue that “it was just a joke”. In this case, the joke is one-sided; the victim is certainly not amused, and the fact that the perpetrator took pleasure in the harassment makes him sadistic rather than innocent. The stated excuse obscures the fact that nothing within it alleviates at all the suffering of the victim. “Practical jokes” may be justifiable in a setting in which both parties enjoy the experience, at least after the fact, and are understood as such; but in the one-sided fashion in which they are generally perpetrated, they are squarely within the scope of the egregious prohibition of *ona’at devarim*. See *Responsa Chatam Sofer Choshen Mishpat* 176.

55 *Hilkhot Deiot* 7:4

56 *Hilkhot Lashon Hara*, klal 9.

57 See R. Moshe Kaufman, *Zera Chaim*, pp. 324-325.

58 This notion can be based on the perspective of *Tosafot*, (*Arakhin* 15b, s.v. *kol milta* and *Bava Batra* 39b s.v. *leit*), that comment on the counterintuitive statements in the Talmud that *lashon hara* is permissible when said in front of either a public crowd or the subject himself. As both logic and the Chafetz Chaim indicate, both those factors should exacerbate rather than excuse *lashon hara*. Rather, as *Tosafot* suggest, the intent is not toward derogatory information, where that would indeed be the effect. Instead, the reference is to information of ambiguous impact; when said in public or in the subject’s presence, it can be assumed (presuming the decency of the speaker) that the effect will be a positive interpretation. Similarly, in the case of an appropriately executed Purim *shpiel*, with those portrayed often in (hopefully genuine) cheerful participation, it might be fair to trust that the intent is innocent.

at idolatry and other destructive forces.⁵⁹ The second, which he interestingly terms that of “youth” (*na'arut*) is positive when in the service of a *mitzvah*, and dangerous when it is unrestrained. The difficult challenge of positively harnessing the benefits of humor, while avoiding the hostile components, is reflected by the fact that many secular writers have seen all humor to contain either explicit or concealed negativity. For example, Paul Johnson writes⁶⁰: “There is no such thing as a simple laugh. I am tempted to add: or an innocent laugh. The commonest occasion of laughter, especially collective laughter, is the distress, perplexity, or discomfiture of others... [quoting Hobbes in *Leviathan*] ‘the passion of laughter is nothing else but sudden glory arising from a sudden conception of some eminence in ourselves by comparison with the infirmity of others, or with our own formerly’... [Max Beerbohm] thought that ‘there are two elements in the public’s humor: delight in suffering, contempt for the unfamiliar’ – one reason people laugh at foreigners or strangers generally. Both motives are reprehensible. Laughter, when you analyze it, is no joke... [quoting H. Bergson] ‘In laughter’ he wrote, ‘we always find an unavowed intention to humiliate and so to correct our neighbor.’ In particular, he added, mirth was ‘the collective punishment of society on the unsociable individual.’” If we are to stand behind the thoughts expressed above, we must argue and maintain that there is an enlightened humor that is not as Johnson describes; however, the existence of such statements show the delicacy involved in entering this arena.

All of this has implications not only for how we generate humor but for how we consume it as well. Only the truly extraordinarily talented (and usually not even those) can sustain themselves on their own sense of humor. If we are acknowledging a value to laughter, we are by necessity, at least occasionally, turning to external providers of that mirth. Accordingly, it is important to ensure that these sources do not convey more than that which is desired. Without question, the risks are many. The venues and contexts can certainly breach modesty standards, to say the least, and weaken sensitivities in that important area. The comedy itself can be hostile and aggressive, and diminish one’s ability to empathize with others. The humor may, through its treatment of its subject matter or even its choice of subject matter, inappropriately minimize the sanctity, reverence, or even decency that is demanded in

⁵⁹ It is noteworthy in this context that the original Talmudic passage discussing G-d and the *Leviathan* contrasts G-d’s “laughing” with His “laughing at his creations” (which He generally does not do).

⁶⁰ Paul Johnson, *Humorists: From Hogarth to Noel Coward* (Harper, pp. xi-xiii).

relevant contexts.⁶¹ One who chooses to be a consumer of the comedy offerings of modern society must both choose carefully and work diligently at maintaining internal firewalls against all types of spiritual corrosion.

Similarly, these concepts place a particular challenge upon educators and others who influence the public discourse. As has been discussed, humor can be a powerful tool for pedagogy; but at the same time, the risks mentioned above are magnified exponentially when an influential figure is involved. A remark that is biting when uttered by the average person is devastating when spoken by a respected teacher. A boundary breached is knocked down further when the teacher appears to endorse the compromise in front of a student who may lack the same ability of discernment. This is particularly true in that the attitude portrayed toward media consumption is often conveyed as all or nothing; i.e., one either abstains from engaging with popular culture, or does so indiscriminately. While the simplicity of such an approach may be appealing, its premise makes it harder for a teacher to maintain a nuanced approach in public.

Further, a rebbe has to be concerned that his less serious remarks can potentially create a climate of negation of others that the students will pick up on. If a rebbe makes remarks about others that appear to be disparaging, even if it is granted that the remarks may be justifiable from his perspective, the effect on his students' respect for others, as well as their perception of how a Torah scholar relates to others, can be severely affected.⁶² It is instructive in this regard to read the responsum of the *Chavvot Yair*⁶³ that the *Chafetz Chaim* printed in the back of his *sefer*, in which the author contextualizes and explains the statements in the Talmud that appear to challenge our perceptions of what is expected in terms of mutual respect among scholars.

As a whole, the engagement with general culture and liberal education poses both challenges and potential benefits of significant magnitude. Maximizing the latter

61 To give one such example, one contemporary attempt at humor, operating in various media, mocks the intelligence of individuals who have died tragically by demonstrating foolishness in their behavior that led to their demise. The degrading effect this must have on the sensitivity to loss of human life (not to mention the anguish inflicted upon bereaved family members aware of the citations) is simply horrifying.

62 This topic is addressed very effectively in Rabbi Shalom Carmy's important article, "You Taught Me Musar and the Profit On It" (*Tradition*, 42:2 (Summer 2009)).

63 R. Yair Chaim Bachrach, *Responsa Chavvot Yair*, 152.

while successfully navigating the former is the ongoing mission of those who opt for such engagement. The realm of comedy and humor is firmly situated within this spectrum as well, with its own unique components. Jewish tradition, through texts, culture, and theology, points clearly to both the risks and rewards of living a life of laughter. Through the careful attention to the lessons contained within, may we soon merit to see the day when laughter justifiably may fill our mouths.

REPRESENTING HASHEM AND HIS PEOPLE

By Rabbi Zvi Sobolofsky

Rosh Yeshiva, Yeshivas Rabbeinu Yitzchok Elchonon (RIETS, YU)

Composed in tribute to Rabbi Daniel Rapp

In Parshas Shoftim the Torah describes a court case being judged “In the presence of Hashem”. Chazal teach us that when judges rule on a Din Torah, Hashem’s presence is there. Not only is Hashem present during the court proceedings that are done according to Torah law, the Judges themselves are emulating and representing the True Judge of the entire world.

There is a halachic challenge that arises concerning the ability to judge a Din Torah nowadays. Technically the judges must be ordained with a unique *semicha* that we no longer can confer. If so, how can any cases be judged today according to Torah law? Chazal teach us that our judges today are acting as representatives of the judges of previous generations. Those who possessed the original *semicha* granted today’s judges the authority to rule on their behalf.

It is this dual aspect of representation that encompasses the role of a judge. A judge fulfills his role serving the Jewish People, both as a representative of Hashem and as an agent for Torah authorities. Similarly, anyone involved in the teaching of Torah has a responsibility to represent both Hashem and previous generations of Torah scholars. Only by being loyal to Hashem and the tradition of the Jewish People can Torah be transmitted to the next generation.

I have had the privilege to know Rabbi Rapp for many years. Beginning during our years together in Yeshiva, both at Yeshiva University and Yeshivat Kerem B’Yavneh, and later teaching together, Rabbi Rapp has always excelled in his ability to master Torah and teach it to others. In his multiple roles as a Rabbi of a community, a *rebbe* in Yeshiva, and a *dayan* in a rabbinical court, Rabbi Rapp represents Hashem and previous generations of Torah leaders as he serves as a role model for the Jewish People.

On behalf of my wife, Efrat, and myself, we wish a mazal tov to Rabbi Rapp and to

Chaya on the wonderful accomplishment of serving the Denver Jewish community. A special mazal tov to Rabbi Rapp's mother, Mrs. Celia Rapp, who together with her late husband, Mr. Jack Rapp, were pillars of the Jewish community of Kew Gardens Hills. It is a tribute to their dedication to the Jewish People that their children continue to serve Klal Yisrael in so many ways. We wish much success to the EDOS community as they continue to grow and learn from Rabbi Rapp for many years to come.

CELEBRATING THE GIFT OF TORAH: THE CHARACTER OF BIRKHOT HA-TORAH*

By Jacob J. Schacter

Prof. of Jewish History and Jewish Thought, Yeshiva University

Before studying Torah there is a *mitzvah* to recite a blessing, acknowledging the central importance and significance of Torah in the life of a Jew. But what is the status or character of this *brakhah*? I believe that the answer to this question will yield very important insights into the nature of the gift of Torah itself.

The Rambam rules that there is a *mitzvat aseh* for Jewish men to study Torah (“כל איש”¹ “מישראל חייב בתלמוד תורה”). However, he does not consider the blessing recited prior to *talmud Torah* to be a *mitzvat aseh*. The Ramban takes issue with this position and, in his comments on the *Sefer ha-Mitzvot* of the Rambam, includes that *brakhah* in his list of the 613 *mitzvot*.² In the process of making this point, he states that “we are obligated to express gratitude to His exalted Name (שנצטוינו להודות לשמו יתברך) every moment we read Torah for the great good that He did for us (על הטובה הגדולה שעשה) (לנו) by giving us His Torah and informing us of those actions which are desirable for Him, through which we will inherit eternal life.” And he goes on to parallel the obligation to recite this *brakhah* to the biblical obligation of *birkhat ha-mazon*, also a *birkhat hoda'ah*, a blessing expressing thanksgiving to God.

But there are other ways to understand the nature of this blessing. The *Shulchan Arukh* rules that women recite *birkhot ha-Torah*,³ and the *Magen Avraham* explains that the reason is because, after all, they are obligated to learn the laws that are relevant to them.⁴ However the Gaon of Vilna (Gra) takes issue with this reason because he points out that women, unlike men, are not obligated in the *mitzvah* of *talmud Torah*. How is it possible for a woman to recite a blessing that asserts that God “commanded

1 *In honor of Rabbi Daniel Rapp who has successfully transmitted the gift of Torah to thousands of students, young and not so young alike. *Mishneh Torah*, Hil. Talmud Torah 1:8; *Sefer ha-Mitzvot*, Mitzvat Aseh #11. One wonders why the Rambam does not begin Hil. Talmud Torah with this statement.

2 Ramban on *Sefer ha-Mitzvot* of the Rambam, #15.

3 *Shulchan Arukh*, *Orach Chaim* 47:14.

4 *Magen Avraham*, *Orach Chaim* 47:14.

us” to study Torah, he asks, if she is not commanded to do so? He answers that this is in keeping with the position of Tosafot who allow a woman to recite such a blessing even on time-bound *mitzvot* from which she is exempt.⁵ In other words, not being obligated in a *mitzvah* does not preclude a woman for stating that God “commanded” her to perform that *mitzvah*.⁶

From the question and answer of the Gra it is apparent that, for him, *birkhat ha-Torah* is not a *birkhat hoda'ah*, as the Ramban maintains, but is a *birkhat ha-mitzvah*, similar to other such *brakhot* that precede the performance of a *mitzvah*. Hence he wonders how women can recite a *birkhat ha-mitvah* before an act that, for them, is not a *mitzvah*.

For the Ramban, *birkhat ha-Torah* is a blessing expressing gratitude for Torah; for the Gra it is a blessing expressing the obligation to study Torah.

The question of the Gra was also raised by Rabbi Chaim Soloveitchik who was unhappy with the answer given by the Gra because, while Tosafot allow a woman to recite a *birkhat ha-mitzvah* even on time-bound *mitzvot* from which she is exempt, the Rambam disagrees. For the Rambam, a woman cannot recite a blessing which includes “and commanded us” prior to an act she was not commanded to perform.⁷ How, then, can women recite *birkhat ha-Torah*?

He answers that *birkhat ha-Torah* is not a blessing for the fulfillment of a *mitzvah*. Rather, it reflects the fact that “Torah requires a *brakhah* (תורה בעי ברכה . . . תורה בעי ברכה טעונה ברכה).” Since women studying Torah are engaging with Torah even though they are not obligated to do so, they too need to recite a *brakhah* beforehand. Any engagement with Torah, per se, mandates that a blessing be recited prior to commencing study. I suggest that this dovetails with the Ramban’s position that *birkhat ha-Torah* is a *birkhat hoda'ah*, an expression of gratitude to God “for the great good He did for us,” a sentiment most appropriate for women as well.⁸

Another relevant source. The Talmud (*Nedarim* 81a), in commenting on verses in Yirmiyah (9:11-12), states that the Land was destroyed (“*avdah ha-aretz*”) because the

⁵ Tosafot, *Kiddushin* 31a, s.v. *delo mafkidna*, See too Rama, *Orach Chaim* 17:2.

⁶ Bi'ur ha-Gra, *Orach Chaim* 47:14

⁷ *Mishneh Torah*, Hil. Tzitzit 3:9.

⁸ See R. Noach Eizik Ohelbaum, “Ha-Im Tzarich le-Varekh Birkhat ha-Torah ba-Amidah: Ezech Birchat ha-Mitzvot Mevarkhin ba-Amidah,” *Ha-Ma'or* 65:5 (2012):11-13.

Jews did not recite *birkhat ha-Torah* before engaging in Torah study. The commentators all struggle to explain what appears to be an unsatisfying explanation. Why should such a relatively minor infraction have such massive consequences? The Ran cites Rabbenu Yonah who suggests that not reciting *birkhat ha-Torah* prior to engaging in Torah study is an indication that the *brakhah* is being treated with scorn and derision (“היו מזלזלין בברכתה”) because the Jews did not sufficiently appreciate the value of Torah as something in which to engage “for God’s sake. (לשמה).”⁹ Interestingly, both the Chatam Sofer and Bet Halevi explain this to mean that the Jews then *did* study Torah, but only for practical reasons, to learn from it the details of halakhic observance, and not for its own sake. The Chatam Sofer anchors this distinction in his observation that the word used Rabbenu Yonah to explain the talmudic criticism of those Jews is that they did not study Torah “*le-shmah*,” not that they did not study “*le-shem shamayim*.” He notes that studying “*le-shem shamayim*” means doing so for the sake of learning how to behave; “*le-shmah*” means for the sake of appreciating the importance of toiling in Torah, itself. They *did* study “*le-shem shamayim*,” what was missing was “*li-shmah*.” What, then, is the gift of Torah? It is the opportunity to study Torah, per se, which, itself, is the source of reward (“*skhar*”) for the one who does so and also provides satisfaction to God (“*nachat ruach lifnei Hakadosh Barukh Hu*”). Torah is not a means to achieve something else; Torah is an end, in and of itself. Not to appreciate this fundamental value of Torah will lead to “*avdah ha-aretz*.”¹⁰

The author of the *Arba’ah Turim* cites this talmudic passage and, in his commentary, the Bach (*Bayit Chadash*) offers a related insight. He stresses that what was missing was the close direct relationship with God that is central to Torah study. God gave Torah as a gift to the Jewish people, he writes, in order to insure that we feel constantly connected to Him, to reflect “that, literally, the Divine Presence established its abode within them (ובקרבתם ממש היתה השכינה קובעת דירתה).” By not reciting *birkhat ha-Torah* prior to studying, he maintains, the Jews who lived at the time of the destruction of the Temple demonstrated that they did not appreciate this core value of Torah study.¹¹

9 Rabbenu Nisim, Nedarim 81a, s.v. davar zeh. For an interpretation of this passage, see Arukh le-Ner, Keritut 28b, s.v. al tikri banayikh ela bonayich.

10 Chidushei Chatam Sofer, Nedarim 81a, s.v. shelo barkhu ba-torah tekhlilah; Bet Halevi al ha-Torah, Parshat Mishpatim. See Bet Halevi al ha-Torah (Warsaw, 1888), 25b-26a.

11 Bayit Chadash on Tur, Orach Chaim #47, s.v. u-mah she-katav de-amar rav yehudah.

R. Menachem Tzvi Taksin, a Lithuanian rabbinic scholar from the city of Kamenetz who lived at the end of the nineteenth century, elaborates on this point. He writes that someone who receives a gift will assess its value based on two considerations: the status of the one who gave it (“הנותן את המתנה”) and the significance of the gift itself (“המתנה עצמה”). For example, if a king gives one a gift, the recipient will treasure it even if it is just a trinket. In other circumstances, the level of appreciation for the gift will depend upon how expensive or significant the gift itself is. When it comes to Torah, however, both factors are relevant. It is precious because we received it from God and it is precious because it is intrinsically valuable. These two perspectives, he continues, are represented in the *brakhot* recited both before and after Torah study. The pre-*brakhah*, “אשר בחר לנו את תורתו,” underscores the significance of He who bestowed this gift upon us while the post-*brakhah*, “Who . . . planted in our midst everlasting life (והיי עולם נטע בתוכינו),” underscores the significance of the gift itself. By not reciting *birkhat ha-Torah* prior to learning Torah, the Jews at the time of the destruction demonstrated that they did not appreciate the first consideration, namely, that it was God who gave it to them. What was missing was not the study of Torah, but the recognition that it was God Himself who gave them this gift of Torah. It was their connection or relationship with God that was found wanting.¹² And, Maharal goes so far as to suggest that Torah enables the Jew to, actually, love God (“ובשביל זה הוא אוהב השם יתברך”) (“בכל לבו”).¹³

This notion, that the importance of Torah lies in the fact that it enables a relationship, a direct personal relationship, between the Jew and God, was an important theme for Rabbi Joseph B. Soloveitchik (the Rav) and one to which he returned again and again. In one of the most famous autobiographical passages in all of his writings, the Rav described how the Rambam sat next to him on his bed as a child while he was listening to his father teaching. At the end of that story, he continued:

In my childhood, only the Rambam was my friend, while at present

¹² R. Menachem Tzvi Taksin, *Orach Yescharim*, vol. 1 (Pietrokov, 1909), 18a. It is very interesting to note that this book contains approbations both from the Bet Halevi and Rabbi Eliyahu (Feinstein) of Pruzhin. The Bet Halevi’s grandson, Moshe, married Rabbi Eliyahu’s daughter, Pesia. They were the parents of Rabbi Joseph B. Soloveitchik.

¹³ Maharal, “Netiv ha-Torah,” *Netivot Olam*, end chapter 7. See Maharal, *Netivot Olam*, vol. 1 (Jerusalem, 1971), 32-33.

my study group has grown and includes many Torah scholars. . . I always feel as if the Rambam and Rabbenu Tam are kissing me on the forehead and shaking my hand. This is not a fantasy. It is a very deep experience. It is the experience of the transmission of the Oral Torah.¹⁴

Elsewhere the Rav described his classroom:

Whenever I start a shiur, the door opens and another old man walks in and sits down . . . His name is Reb Chaim Brisker . . . Then the door opens quietly again and another old man comes in. . . His name is Reb Shabbetai ha-Kohen . . . The more visitors show up, some from the eleventh, twelfth, or thirteenth centuries. Some even lived in antiquity. Among them are Rabbi Akiva, Rashi, Rabbenu Tam, the Ravad and the Rashba. More and more keep on coming in.¹⁵

For the Rav, Torah is a gift because it facilitates a personal connection between the Jew and the *Hakhmei ha-Mesorah*.

But elsewhere the Rav went even further and portrayed it as facilitating a personal connection between the Jew and God Himself:

When I teach Torah, I feel the breath of eternity on my face. . . I felt somehow that because of Teaching Torah I was not alone and that I had somebody. That somebody was invisible, but I felt His presence, I could confide in Him. There was somebody on whose shoulder I could cry, and there was somebody from whom I could almost demand words of solace and comfort. . .

Somehow, when I open up the gemora, either alone or when I am in company as when I teach others, I have the impression, do not call it a hallucination, as if I hear, so to say, the soft footsteps of somebody

14 R. Joseph B. Soloveitchik, *And From There You Shall Seek* (Jersey City, 2008), 146. For the original Hebrew, see “U-Vikashtem Misham,” in Rabbi Joseph B. Soloveitchik, *Ish ha-Halakhah – Galuy ve-Nistar* (Jerusalem, 1979), 232.

15 Aaron Rakeffet-Rothkoff, *The Rav: The World of Rabbi Joseph B. Soloveitchik*, vol. 2 (1999), 187. This is from a talk the Rav delivered on March 20, 1974.

invisible. He comes in and sits down with me, sometimes looking over my shoulders. It is a simple idea, not mystical at all. Our sages already stated that “the presence of God dwells among [those who occupy themselves with the Torah]. . .

We all believe that the One who gave us the Torah has never deserted the Torah. He simply walks and accompanies the Torah wherever the Torah has, let us say, a rendezvous, an appointment or date, with somebody. The Giver of the Torah is there!¹⁶

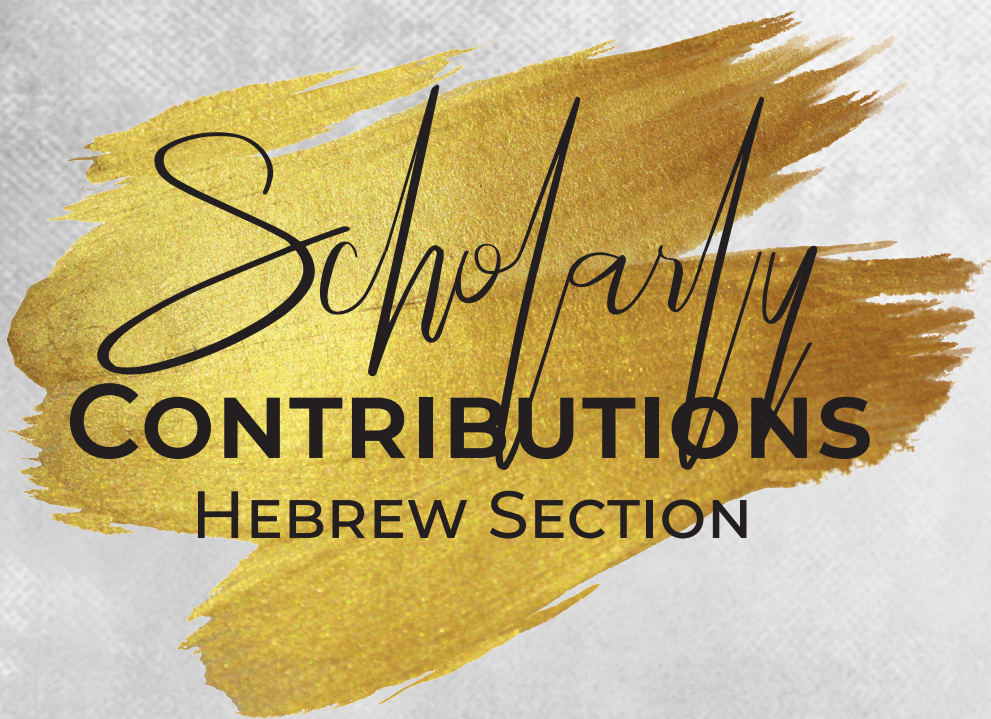
Rabbi Soloveitchik elsewhere described an identical experience:

I am not a Kabbalist nor a mystic, so when I speak of the nearness of God, it is something I feel when opening the pages of the Talmud in order to study. When I am thus immersed in study, I feel as if the Almighty is there standing behind me, putting his hand on my shoulder, looking with me at the text lying on the table and asking me about it. This is not something I imagine. For me this is a true-to-life experience.¹⁷

What is the gift of Torah? The gift of Torah has many dimensions. It contains “those actions which are desirable for Him through which we will inherit eternal life” (Ramban). It provides us with an opportunity to perform a *mitzvah* (Gr”a). It makes it possible for the Jewish people to forge a close direct relationship with God (Rabbenu Yonah, Bac”h, Rabbi Soloveitchik). Indeed, what a great gift it is.

¹⁶ Ibid., pp. 200-02. This is from a talk the Rav delivered on June 19, 1975.

¹⁷ R. Joseph B. Soloveitchik, in Pinchas Peli, ed., *On Repentance* (Northvale, 1996), 303. For the original Hebrew, see *Al ha-Teshuvah* (Jerusalem, 1974), 296.

Scholarly
CONTRIBUTIONS
HEBREW SECTION

הכנה משבת ומיו"ט ליו"ט ולחול

Rabbi Mordechai Willig

Rosh Yeshiva, Yeshivas Rabbeinu Yitzchok Elchonon (RIETS, YU)

הרמב"ם (שבת פכ"ג ה"ז) כתב וז"ל, זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת, ואם אינה קשורה אין ממלאין בה גזירה שמא יקטום אותה ויתקנה. אסור לחוף כלי כסף בגרתקון מפני שהוא מלבנן כדרך שהאומנין עושין ונמצא כמתקן כלי וגומר מלאכתו בשבת, אבל חופפין אותן בחול ובנתר, וכן כל הכלים חופפין אותן בכל דבר, ואסור להדיח קערות ואלפסין וכיוצא בהן מפני שהוא כמתקן אא"כ הדיחן לאכול בהן סעודה אחרת באותה שבת, אבל כלי שתיה כגון כוסות וקיתונות מותר להדיחן בכל עת שאין קבע לשתייה, ואין מציעין את המטות בשבת כדי לישן עליהן למוצאי שבת אבל מציעין מלילי שבת לשבת, עכ"ל. והראב"ד השיג וז"ל, כל זה אינו אסור אלא מפני שהוא טורח לחול, עכ"ל.

והנה הרמב"ם כתב איסור זה של הכנה משבת לחול עם שאר דינים דרבנן דמכה בפטיש (שם ה"א-ל), וכדרכו לייחס איסורים דרבנן למלאכות דאורייתא ולא כאיסורים בפנ"ע. והנה מקור איסור הדחת קערות הוא משנה (קיג). ונשנה ביחד עם איסור קיפול בגדים, והרמב"ם כתב איסור זה (פכ"ב הכ"ב) בין שאר דינים דרבנן דמלבן (ושם הט"ו-כב) ופירש כדרך שעושין בחול בבגדים כשיכבסו אותן.

וכן מצינו ברמב"ם (פכ"א-ה"ח) דאין מרסקין שחת וחרובין לפני בהמה מפני שנראה כטוחן, בין שאר דינים דרבנן דטוחן (שם ה"ח-לא). ובכס"מ (שם) כתב קושית הרשב"א דבגמ' (קנה). אסרו משום דמיתרח באוכלא לא טרחינן, כל' איסור בפנ"ע. והרמב"ם לשיטתו סובר דכל השבותים מתייחסים למלאכות, וכנ"ל.

והנה במג"א (ס' תרס"ז סק"ג) אסר להביא יין מיו"ט לחבירו. ולטעמים הנ"ל צ"ע, דלא תיקון כלום וגם לא טרח כלל. לכ"נ דקיי"ל דהכנה אסורה משום זלזול בשבת ויו"ט, שעושה פעולה שאפשר לעשותו בחול (או ביו"ט שני שדינו כחול ביחס ליו"ט א') בשבת וביו"ט, כדי שלא יצטרך לעשותו בחול. אמנם יצטרך להמתין בחול, ואפשר לחסוך זמן ע"י הכנה בשבת לחול. אבל זה עצמו זלזול בשבת, וכאילו זמנו בחול יקר יותר מזמנו בשבת. ולכן אסור להביא יין אף למצות קידוש או הבדלה מיו"ט לחבירו, וק"ו משבת ליו"ט או לחול, משום איסור הכנה.

אמנם ראיתי בספר הלכות שבת בשבת (ח"ד עמ' קלא) בשם הגר"ש אלישיב וז"ל, איסור הבאת יין הוא כמו בזמנם, שהיו צריכין להביא יין מהמרתף ולהוציאו מהחבית, ויש בזה גדר טורח וגם הכנה שבוה נעשה יין מוכן וראוי להבדלה [כנראה כונתו שנחשב תיקון, ואסור לטעם הרמב"ם הנ"ל]. ולא מיירי כלל בהבאת בקבוק יין מחדר לחבירו או בהוצאתו מהמקרה לחדר, שזה לכו"ע אין בו גדר הכנה ותיקון, עכ"ל. ודבריו נראים לפי הרמב"ם והראב"ד אבל משאר פוסקים נראה דאף הבאת בקבוק

יין ממקום למקום אסור, וכלשון המג"א (ס' רנד ס"ק כג) שהוא טלטול בעלמא, וע"כ משום זלזול בשבת, וכנ"ל.

ונראה להוכיח שטעם איסור הכנה משבת לחול הוא זלזול בכבוד שבת מדברי הא"ר (סי' שז ס"ק א). דבשו"ע (ס"א) אסר לומר דבר פלוני אעשה למחר. ובמג"א (סק"א) אסר אפילו לדבר מצוה, כספר חסידים (סי' רסו). ובלבושי שרד (שם) הקשה מסי' שו (ס"ו) דחפצי שמים מותר לדבר בהם. ותירץ דשם יש צורך בדיבורו, וכאן הוא סיפור בעלמא.

אבל בא"ר חולק אמג"א וז"ל, עיינתי בספר חסידים, דמיירי כשאומר נישן כדי לכתוב ס"ת למחר, דאז אין התענוג שינה בשביל כבוד שבת. אבל אומר שיעשה מצוה למחר מותר (סי' שו ס"ו) עכ"ל. ומוכח שאיסור הכנה לחול טעמו חסרון בכבוד שבת, דאינו מקיים שינה בשבת תענוג, (ר"ת שבת, ע"י ילקוט ראובני פ' ואתחנן) כרמ"א (סי, רצ ס"א), דאל יבטלנו כי עונג הוא לו, אלא שזמנו במוצ"ש יותר יקר לו מזמנו בשבת כשאומר כן וכמ"ב (שם ס"ק ד). [משא"כ בשותק, וכשש"כ (פכ"ח ס"פ (עב)), ע"י עם מרדכי ע' קעט] וזהו זלזול בכבוד שבת, ואסור אף לדבר מצוה, וכנ"ל.

והנה במ"ב (ס' שב ס"ק יח) מתיר לקפל בגדים שלא כסדר קיפולן הראשון, וכי"א בש"ע (ס"ג), אפילו אין בדעתו ללבשו בו ביום. ובהלכות שבת בשבת (ע' קלו) הוכיח מזה דדבר שאין בו טורח מותר לעשותו לצורך חול וכנ"ל בהבאת בקבוק יין.

ויש לדחות, דאם לא יקפל הבגד בשבת יתקלקל ע"י ריבוי קמטים, וכ"כ בשו"ת מחזה אליהו (ח"א ס' נה סק"ג) וכמש"כ (עם מרדכי שבת עמ' קעו). כל' דביין אין המצב משתנה, ומעבירו רק לחסוך זמן. אבל בבגד, אם אינו מקפלו מיד יתרבו הקמטים, וקשה יותר לקפלו כראוי, ובוה אין איסור הכנה, דא"א לעשות במוצ"ש מה שעושה בשבת, וכנ"ל.

וכן צדד במנחת שלמה (ח"ב ס' לה סקי"ב אות ו), דמותר לשרות כלים עם שיירי מאכל במים כדי למנוע את הלכלוך מלהתדבק. וטעמו כנ"ל, דא"א למנוע דיבוק המאכל ע"י השרייה במים במוצ"ש, וקשה יותר לנקות הכלים כראוי, ולכן אין איסור הכנה, משא"כ בהבאת בקבוק יין.

והנה במג"א (ס' שכא סק"ז) אסר להדיח בשר שחל יום ג' להיות בשבת כדי שלא יאסר לבישול (יו"ד סי' סט ס"י), דכיון שאינו רוצה לאכלו בו ביום אסור להדיחו, כמ"ש ס' שכג ס"ו [אין מדיחין כלים למוצ"ש] וס' ש"ב ס"ג [אין מקפלים כלים למוצ"ש]. ויש שהתיר ע"פ שו"ע (שם סי"א) מותר להשקות את התלוש [לצורך מוצ"ש כמג"א ססקי"ג] כדי שלא יכמוש. והמג"א מחלק, דמתקן בשר שיתרכך, אבל גבי ירקות אינו מתקן כלום. ואפילו להביא יין למוצ"ש אסור כ"ש לרכך הבשר, ול"ד לירקות דאפשר דאכיל מינייהו ביומיו, משא"כ בבשר, דמוכח מילתא דלצורך חול הוא. ואפי' ע"י עכו"ם אין להקל, דליכא פסידא כ"כ, דיכול לאוכלן צלי, עכ"ד.

וצ"ע, דהצעת מטות אסור, אף דלא מוכחא מילתא שאינו לצורך שבת, דאפשר דיסב עלי' בשבת כדמשמע במ"ב (ס' שב סקי"ח) וכסתימת המשנה (קיג.), ונימא כן בהשקאת ירקות. ועוד קשה, דלפי משכ"ל שכשישתנה המצב וא"א לעשות דבר זה במוצ"ש אין איסור הכנה כלל, נימא כן בהדחת

בשר והשקאת ירקות, דיתקלקלו עד מוצ"ש.

ונראה דקושיא אחת מתורצת בחברתה, דכשיש איסור הכנה אסור אף דלא מוכחא מילתא כהצעת המטות. אבל בהדחת בשר והשקאת ירקות אין איסור הכנה ממש, כי א"א במוצ"ש. ומ"מ כיון שיש תיקון בהדחת הבשר נראה כהכנה, וכמש"כ בספר ארחות שבת (ח"ב עמ' תיב), דאינו מעשה הצלה אלא מעשה חיובי של הכנה. וכל זה כשמוכח שעושה למוצ"ש, דאז נראה כהכנה. אבל בלא מוכחא מילתא לא נראה כהכנה, ואינה הכנה ממש כי א"א במוצ"ש, ולכן אסר המג"א להדיח ולרכך הבשר כי שיש מעשה חיובי, ומוכחא שנעשה למוצ"ש. והתיר השקאת ירק מב' טעמים: דאינו תיקון, ולא מוכחא מילתא. ולהנ"ל די בכל א' מהטעמים להתיר איסור נראה כהכנה. ואין איסור הכנה ממש כי א"א במוצ"ש. ובארחות שבת (שם) פירשו כן דברי המג"א (ס' תקי ס"ק יג) שאין לקלוט את השומן הצף על פני החלב אם אינו צריך לו לצורך השבת, אף שעושה זאת כדי שלא יתקלקל, מפני שקליטת השומן אינה מעשה הצלה אלא מעשה חיובי של טיפול בשומן. וכן דברי המג"א (ס' רנד סקכ"ג) דאסור לרדות הפת מתנורים שלנו (שאינ בהם איסור רדייה (שו"ע ס"ז)) לצורך חול, דאפילו לטלטול בעלמא אסור כהבאת יין בשבת לצורך מוצ"ש.

ובמ"ב (סקמ"ג) כתב שבא"ר (סקי"ח) מקיל במקום פסידא שיתקלקל הפת, ומג"א חולק, דהרי יכול לאכול מן הפת בשבת. וצ"ע דלא מצינו שצריך להשתמש בשבת כשמותר לעשות פעולה כדי שלא תתקלקל. ותירץ בארחות שבת דלא"ר רדייה היא מעשה הצלה ומותר, ולמג"א רדייה היא מעשה טיפול חיובי, ונראה כהכנה, ולכן הצריך לאכול ממנה בשבת. ונראה שכ"כ ע"פ חילוקו הראשון בין ריכוך בשר להרחצת ירקות, דרדייה כריכוך שיש מעשה חיובי. ולפי חילוקו השני, דכיון שכל האיסור משום דנראה כהכנה מותר כל שלא מוכחא מילתא, נראה דא"צ לאכול מהפת, דבשעת רדייה לא מוכח שלא יאכלנה בשבת, ודו"ק.

וצדדו בארחות שבת (שם) דמטעם זה אסר הרמ"א (ס' תנט ס"ד) להדיח כלי חמץ להצילם מהפסד כי אינו פעולת הצלה אלא פעולה חיובית של טיפול בכלים, והתיר רק ע"י נכרי, ואם אין נכרי, להטילם בצונן, עיי"ש. אבל הקשו, דעושה זאת לצורך היום כדי שלא יהי' לו חמץ בביתו, וכשם שהתירו הדחת כלים ע"מ שלא ישחירו, והניחו בצ"ע.

ונראה, דטירחא יתירא היא ואסור אף לצורך היום אם אפשר בענין אחר. וכ"נ מסתימת השו"ע (ס' שלח ס"ז) דאסור לשלשל פירות בשבת דרך ארובה שבגג, אבל מותר לכסותן. ובמ"ב (סקכ"ה) פירש דטורח שלא לצורך שבת הוא, הא פירות לצורך היום שרי שלא יטנפו בגשמים. ולפי מש"כ נראה דמותר רק אם א"א לכסותן, דאם אפשר לכסותן, ולגלותם ולאכלם בראש הגג לאחר שיפסיק הגשם, א"כ הטירחא להורידם שלא לצורך שבת הוא, ודו"ק. וא"כ ה"ה בכלי חמץ, דטירחא יתירא אסור כשאפשר ע"י גוי או בהטלה לצונן שאין בה טירחא.

והנה במג"א (ס' תקי סקי"ג) מתיר להדיח בשר ביום השלישי ביו"ט, אבל בשבת אסור וכנ"ל. ופי' המחצית השקל דבשבת א"א לבשלו ולאוכלו ומוכחא מילתא דעשה לצורך חול, משא"כ ביו"ט, דאפשר לבשלו ולא מוכחא מילתא, וכמו ירקות בשבת. וז"ל המג"א, ולא דמי להדחת כלים שאסור

כמש"כ (ס' שג ס"ו) דהתם עושה מעשה בידיים שמדיחו, משא"כ כאן ששופך עליו מים ודיו, שרי כמו ירקות, עכ"ל. ולפי מש"כ צ"ע דבבשר א"א במוצ"ש, אבל בהדחת כלים אפשר במוצ"ש ואסור אף טלטול בעלמא, וכנ"ל.

ואולי י"ל דמיירי באופן שיתדבק הלכלוך לכלי עד מוצ"ש. ובזה מותר לשרותם במים. וכמנחת שלמה הנ"ל. וא"כ האיסור להדיחם הוא רק משום טירחא שלא לצורך, דאפשר בשרייה, וכמש"כ הרמ"א לאסור דהדחה כשאפשר בהטלה לצונן, משא"כ כששופך עליו מים ודיו, דאין טירחא יתירא, וא"א בענין אחר. ומ"מ בשבת אסור כי נראה כהכנה, משא"כ ביו"ט דאפשר לבשלו, ומשא"כ בירקות אף בשבת, דאפשר לאוכלן, ודו"ק.

והנה בפמ"ג (א"א ריש ס' תקג) נסתפק אם הכנה בעלמא מותר ע"י גוי. ובמ"ב (ס' שכא סקכ"א) כתב שנחלקו בזה בהדחת בשר ביום שלישי. וכתב (ס' שיט סקס"ב) דאסור לקלוט שומן הדף על פני החלב אא"כ יש חשש הפסד, דהכנה דרבנן ומותר ע"י גוי במקום פסידא (ס' שז ס"ה). וכ"כ (ס' תנט סקל"ה) בהדחת כלים ע"י גוי כדי שלא יחמיץ, דשבות דשבות מותר במקום מצוה. ובשעה"צ (סקמ"ב) כתב דיש איסור נוסף דממחך דרבנן, וגם זה מותר ע"י גוי משום שבות דשבות במקום מצוה.

אך נראה, דהצד השווה במקרים הנ"ל, שא"א לעשותו במוצ"ש, שיתקלקל. וא"כ אין איסור הכנה ממש, אלא רק נראה כהכנה, וכמשכ"ל בפעולה חיובית. ואיסור פעולה זה קל יותר כשנעשה ע"י גוי, וככל שבות דשבות. וה"ה באיסור טירחא יתירא, וכמש"כ הרמ"א בהדחת כלי חמץ דמותר ע"י גוי מה"ט. אבל באיסור הכנה ממש, שאפשר לעשותו במוצ"ש ורק רוצה לחסוך זמן, וזהו זלזול בשבת כמשכ"ל, נראה דאסור אף ע"י גוי, דמצד זלזול אין נ"מ אם עושה בעצמו או ע"י גוי, ואסור אף במקום מצוה או הפסד.

ובארחות שבת (עמ' תכ) אסרו עכ"פ שלא במקום הפסד, אבל צדדו דגוי שדרך להדיח כלים ומעדין לעשותו בשבת כדי שלא יצטרך להתעכב עד מוצ"ש, ה"ז מותר כי עושה אדעתא דנפשיה. ויש לדון בכל מקרה אם אפשר להתיר עפ"ז. ועכ"פ אסור להזמין גוי בסוף השבת כדי להכין למוצ"ש, ולפי מש"כ אף במקום מצוה או הפסד, ונ"מ טובא למעשה. וצ"ע לדינא.

והנה החילוק בין מוכחא מילתא ללא מוכחא מילתא במג"א הנ"ל (ס' שכא סק"ז), מצינו בגמ' (עירובין לט). בשני עניינים שהושוו זל"ז, דבגמ' (לח): מבואר שאע"פ שתחילת היום קונה עירוב ושבט מכינה לעצמה, מ"מ המערב ברגליו ביו"ט לשבת "הא קא מכין מיו"ט לשבת". ופרש"י דבעי למימר מעוד יום שבייתתי במקומי. ולפי משכ"ל דבא"א בלילה אין איסור הכנה, ע"כ הכוונה להכנה דרבה. ועכצ"ל כן לרע"א (ס' שב מג"א סק"ו) וכמש"כ (עם מרדכי עמ' קעט, וכ"כ בארחות שבת עמ' תי). ואף דתחילת היום קונה עירוב מ"מ אם צ"ל שבתתי במקומי נראה כהכנה דרבה. ותירצו דאזיל ושתיק, דא"צ לומר שבייתתי במקומי ואינו מכין באמירתו מיו"ט לשבת.

והקשו, נימא בעצם ההליכה נראה כהכנה דרבה, וכמו שמצינו שהליכה לסוף שדהו אסור משום ממצא חפצך. ותירצו התם מוכחא מילתא. ופרש"י מאי בעי בשדהו אם לא לידע מה היא צריכה.

הכא לאו מוכחא מילתא. ופרש"י דלערוב לצורך מחר קאזיל, דת"ח נמשך אחר שמועתו וע"ה מחפש חמורו, ואם לא מוכחא מלתא נראה דנידון כהרהור בעסקיו דמותר.

עכ"פ יש מקור לחילוקו של המג"א, ולפי משכ"ל נ"מ רק כשכל האיסור הוא נראה כהכנה דרבה בגמ', או כהכנה משבת לחול, כהא דהמג"א. משא"כ בהכנה ממש, כשאפשר במוצ"ש, דאסור אף בלא מוכחא מילתא.

ובחיי אדם (כלל קנג ס"ו) מתיר הכנה ממש, כהבאת יין, דלא מוכחא מילתא, כי אינו גמר איזה עניין, וראי' מגמ' ערובין (הנ"ל). ומ"מ רק לצורך מצוה, ולכן מערבין לדבר מצוה, ומביאים יין לקידוש דיו"ט שני או להבדלה. אבל אין מציעין את המטות משבת לחול אף דלא מוכתא מילתא, כי אינו לצורך מצוה.

ונראה לפרש שיטת החי"א. דבגמר איזה עניין אסור מטעם הרמב"ם, דנראה כמתקן. ובלא גמר ענין, אם לדבר הרשות אסור משום זלזול בשבת, וכנ"ל. אבל לדבר מצוה אינו זלזול בעצם, ולכן אין איסור הכנה ממש. אבל במוכחא מילתא אסור משום נראה כהכנה, ובלא מוכחא מילתא מותר. ומ"מ לדינא, כיון שנדחית ראיתו מערובין, דשם רק נראה כהכנה דרבה, ובהבאת יין י"ל דיש איסור הכנה ממש, דאף למצוה זלזול בעצם הוא, [לעניין שאר ראיותיו ע' עם מרדכי שם], נראה להחמיר דאסור אף מבעוד יום דלא מוכחא מילתא.

RIBBIS ISSUES WITH RESPECT TO DISCOUNTS AND PRE-PAYMENTS

By Rabbi Yona Reiss

Av Beth Din, Chicago Rabbinical Council

מאמר זה מוקדש לכבוד ידידי הדגול ראשו מלא חכמה ולבו מלא חסד הרה"ג רב יצחק צבי בעריש (דני) ראפפ שליט"א שזכיתי ללמוד אתו בחברותא כמה שנים בכלל להוראה של ישיבת רבנו יצחק אלחנן ולפני זה במשך כמה זמני קיץ במחנה "מורשה כולל" (ובין השאר למדנו שם הל' רבית ביחד). והרבה פעמים זכינו אח"כ לשבת ביחד כדיינים בדיני תורה. וזכורני פעם הראשונה שפגשתי אותו כשלמדנו במשך כמה לילות ליד אותו השלחן בבית מדרש של ישיבת רי"א בתחלת זמן הלימודים והייתי אז בערך בן עשרים ואחד שנה והוא היה בערך גיל תשע עשרה. ולילה אחד ראשי כאב עלי וצעקתי "ראשי הורג אותי" והוא פנה אלי מיד ואמר "פנים שלך הורג אותי", ומאז ידעתי שקניתי לי חבר לחיים. ויה"ר שימשיך להפיץ מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה מתוך בריאות הגוף ושמחת הנפש ביחד עם רעיתו החשובה לאורך ימים ושנות חיים.

איסורי רבית במקרים של הנחה ותשלום מראש

ר' יונה רייס

א. הצגת הבעיה

אחד מן הנושאים המסובכים ביותר בהל' רבית הוא הענין של הנחה ותשלום מראש והשאלה איך להגדיר מה מותר ומה אסור בענין זה ומה בעייתי בכלל. ידוע אצל הלומדים הלכות רבית שבכל מקום שיש הנחה במכר יש שאלה של רבית דרבנן (דהנה רבית ע"י מכר אסור מדרבנן כדמוכח מהסוגיא בריש פ' איזהו נשך).

אבל לא תמיד ברור למה יש שאלה אפילו של רבית דרבנן, ובפרט כשלא אסרה התורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה (ב"מ סט:), וכאן לכאורה אין לזה ואין מלוה ואין רבית. וכן איתא בגמ' כללא דרביתא דכל אגר נטר אסור (ב"מ סג:), וכאן לא מספיק שאין תשלום יותר גבוה בעד המתנת מעות, אלא שמדובר בתשלום יותר קטן מפני שמשתלם מראש. וכן לענין תשלום מראש בלי הנחה לכאורה קשה להבין למה זה מהוה שאלה בענין הל' רבית.

ב. טרשא דרב נחמן (קרעדי"ט)

וכדי להסביר את הענין, יש לעיין בסוגיא בב"מ (סה.) בענין טרשא דרב נחמן. איתא בגמ' (שם) אמר רב נחמן: טרשא שרי. איתיביה רמי בר חמא לרב נחמן, ואמרי לה רב עוקבא בר חמא לרב נחמן: ואם לגורן בשנים עשר מנה - אסור! - אמר ליה: התם - קץ ליה, הכא - לא קץ ליה ע"כ. ופ' רש"י שם, "טרשא שרי - למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה, ובלבד שלא יפרש לו אם מעכשיו הרי הוא לך

בפחות, אלא ימכור סתם בכך וכך ליום פלוני". זאת אומרת, שבדרך כלל יש איסור רבית (מדרבנן) למכור סחורה בהמתנה ("קרעדי"ט) במחיר יותר גבוה ממה שהיה משלם הלוקח בתחלה, וכמו שאגר נטר אסור בענין הלואה, ג"כ אסור לדרוש יותר כסף בעבור מכר בשכר המתנת מעות. אבל אם המוכר אינו מפרש מתחלת המכר שהוא דורש יותר כסף בעבור המתנת מעות, אלא קובע שכר גבוה מפני שידוע שהקונה לא ישלם עד זמן רב, זה מותר. וענין זה נקרא טרשא דשרי לפי רב נחמן (ומבואר בגמ' עוד מקרים של טרשא ולכן זה נקרא טרשא דרב נחמן). ובכל זאת, אם "קץ ליה", ז"א כמו שפי' רש"י (שם) שאומר המוכר "אם מעכשיו הרי הוא לך בפחות, דבהדיא פריש ליה דשכר המתנה הוא נוטל", ג"ז יהיה אסור.

נמצינו למדים שבכל אופן שמוכח שהקונה משלם יותר בסוף בעד המתנת מעות המכר, אסור מטעם רבית. וכן איתא במשנה (סה.) "אין מרבין על המכר... מכר לו את שדהו, ואמר לו: אם מעכשיו אתה נותן לי - הרי היא שלך באלף זוז, אם לגורן בשנים עשר מנה - אסור". אבל אם אינו מוכח כמו בטרשא דרב נחמן יש מקום להקל. ועי' בתוס' (סה: ד"ה והלכתא כרב חמא) דהוכיחו ממה דאיתא בגמ' (סה.) דלית הלכתא כטרשא דפונאי (דהיינו הטרשא דרב פפא שהוזכר בגמ' שם) דמכלל לאו אתה שומע הן דהלכתא כטרשא דרב נחמן (וכן הביא מרב האי גאון אע"פ שרב האי גאון פירש טרשא דרב נחמן באופן אחר).

ג. הסוגיא של הוזלה (דיסקאונ"ט)

ולפי התוס' (סג:) יש ללמוד מסוגיא דטרשא אותו הענין בענין הנחות, דהיינו אם אדם משלם כסף בראש ואינו מקבל את סחורתו על לאחר זמן, אם המוכר מוזיל לגביה את הסחורה בעד הקדמת המעות, ג"כ נחשב כמרבה על המכר אא"כ עושין בדרך של טרשא דרב נחמן (או אם יש למוכר את הסחורה ברשותו). דהנה איתא בגמ' שם (סג:) "אמר רב נחמן: האי מאן דיהיב זוזי לקיראה [פי' רש"י מוכר שעה] וקא אזלי ארבע ארבע [פי' רש"י - חלות שעה בזוזא], ואמר ליה יהיבנא לך חמש חמש איתנהו גביה - שרי, ליתנהו גביה - אסור". והקשו בתוס' (ד"ה ואמר ליה) "וא"ת אמאי אסור לפסוק חמשה בזוזא מאי שנא מטרשא דרב נחמן גופיה אמר לקמן (דף סה.) טרשא שרי למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה ובלבד שלא יפרש [לו] אם מעכשיו בפחות". ותירצו "וי"ל כיון דאזלי הכא ד' בזוזא הוי כאילו פירש אם מעכשיו בפחות ואם לזמן פלוני ביותר ולפי זה לא שרי ר"נ לקמן טרשא אלא בדבר שאין שומתו ידוע כגון פרה או טלית אבל פירות אם יצא השער אסור לעשות מהן טרשא." והיינו דילפינן מהמקרה של קיראה דהיינו מי שמוכר בהנחה בעד סחורה שלא יתן ללוקח עד לאחר זמן שצריך דבר שלא יצא השער ושאינן שומתו ידוע כדי להתיר לעשות כפי טרשא דרב נחמן. ועוד איתא בשו"ע (יו"ד ס' קעג, סע' א) שבמקום שהמוכר מעלה את הדמים הרבה מטעם המתנת המעות אפילו בדבר שאין שומתו ידוע אסור מפני שניכר שהעלה את המחיר מטעם המתנת מעות והוי כאילו קץ ליה.

וכל הדינים הללו הם בענין מרבין על המכר דאם אינו מפרש הוי כמו מקרה של אגר נטר בדרך של מכר, שאסור בכל מקום שניכר הדבר שהמוכר העלה את המחיר בעד המתנת המעות בעד החפץ הנמכר. אבל אם לא קץ ליה, והיינו שאינו ניכר שהעלה את הדמים מטעם זה, שלא אמר שני מחירים שונים אם ישלם הקונה מעכשיו או אם ישלם לאחר זמן, וגם מדובר בסחורה שלא יצא עליו השער ואין

שומתו ידועה, והמחיר אינו כל כך גבוה להיות ניכר באופן בולט שהעלה את המחיר בעד המתנת מעות, העלאת המחיר יהיה מותר ע"פ טרשא דרב נחמן. ואם חסר א' מכל התנאים האלו, הדרא האיסור של טרשא לדוכתה.

אבל מאידך גיסא ילפינן מהסוגיא הזאת של טרשא דרב נחמן כמה פרטים בדין של "הזולה". זאת אומרת, דמסוגיא דקיראה הנ"ל מוכח שיש גם כעין טרשא בכוון הפוך, כשהלוקח משלם את הכסף בתחלה והמוכר נותן ללוקח את הסחורה לאחר זמן בהנחה, דהיינו מה שקוראים בלשון לעז דיסקאונ"ט. ולפי הסוגיא בגמ' אם יש למוכר את הסחורה ברשותו, אין איסור (ופירשו המפרשים מפני שנחשב כאילו כבר נחלטה הסחורה לרשותו של הלוקח מכיון דמעו קונות מן התורה כמבואר בב"י יו"ד ס' קעג בשם הריב"ש). אבל אם אין הסחורה ברשותו של המוכר, נמצא שהמוכר משלם יותר בעד המתנת הלוקח לקבל את הסחורה שכבר שילם בעדו, וזה ג"כ נחשב לאיסור רבית. והחידוש הוא שאין הבדל בין אם המוכר מעלה את המחיר בעד המתנת מעות לבין אם הלוקח מעלה את סכום הסחורה שמקבל (כמו ה' חלות שעוה) בעד המתנת החפץ, שניהם אסורים מטעם רבית דרבנן.

וא"כ נראה שבאותו אופן שיהיה מותר להרבות על המכר במקרה של טרשא, כגון אם "לא יפרש לו אם מעכשיו בפחות" כלשון התוס' הנ"ל, יהיה מותר במקרה של מאן דיהיה זוזי לקיראה (ז"א הוזלה) אפילו אם אין לו, אא"כ מדובר בדבר ששומתו ידועה או שכבר יצא השער דהוי כאילו פירש, וכן פסק הרמ"א (יו"ד ס' קעג, סע' ז). וכמו"כ כתב הרמ"א (שם) שבמקום שמוותר לעשות הנחה, כמו במקרה שיש לו למוכר את מן הסחורה הנמכרת, מ"מ אסור למוכר לפרש שהוא נותן יותר בעבור הקדמת מעות הלוקח. וחזינן מהתוס' דהמקרה של קיראה (ז"א הוזלה) בא ללמד ונמצא למד, דהיינו שבא ללמד בענין היתר טרשא דרק שייך בדבר שאין שומתו ידוע משא"כ חלות שעוה וכדומה שידוע שומתו, ונמצא למד שכמו בענין טרשא יש היתר במקום שאין שומתו ידוע כמו"כ יש אותו היתר בענין הנחה (הוזלה), וכמו שבענין טרשא אסור במקום שמפרש שיש שני מחירים, כמו"כ אסור לפרש במקרה של הנחה שנותן יותר חפצים בסוף בעבור התשלום מראש. וכן במקום שכבר יצא השער בעד סחורה מסוימת נחשב כמפרש כדכתבו התוס' וכמו שיהיה אסור במקום של הוזלה יהיה אסור במקום של טרשא. וכן כתבו התוס' (סה: ד"ה והלכתא כרב חמא) דבמקום שהשער ידוע הוי כאילו קץ ליה ואסור, ועל כן טרשא דרב נחמן רק מותר במקום שאין השער ידוע.

ד. הסוגיא של פסיקה (פרי-פימענ"ט)

אבל הקשה הט"ז (יו"ד ס' קעג, ס"ק יב) על פסק הרמ"א שיש היתר למכור בהנחה במקום דאין שומתו ידוע וכמו שטרשא דרב נחמן מותר בכה"ג, ע"פ הא דאיתא במשנה (עב:): אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער. והיינו שאפ' במקום שאין שני מחירים, ולכן אינו מוכח שהמוכר נותן יותר בסוף מפני שקבל מעות בתחלה, מ"מ אסור לקבל תשלום מראש אא"כ כבר יצא השער משום דחיישינן שמא יתייקר הסחורה בינתים ונמצא הקונה משתכר בעד הקדמת מעות (שמקבל בשיווי החפץ הנמכר) שנתן למוכר בתחלה. וענין זה נקרא פסיקה, ובלשון לעז פר"י-פימענ"ט. וכן כתבו תוס' הנ"ל בענין מאן דיהיב זוזי לקיראה "פי" לזמן פלוני איתנהו שרי ליתנהו אסור אבל ד' בזוזא שרי לפסוק כיון שכן השער דפוסקין על שער שבשוק."

וההבדל בין הוזלה (דיסקאונט) ופסיקה (פר"י-פימענ"ט) הוא שלמרות שבשני המקרים הלוקח משלם תשלום מראש, במקרה של הוזלה המוכר מוזיל גביה בעד התשלום מראש וכמו במקרה של קיראה, משא"כ במקרה של פסיקה שהמוכר מוכן לשלם אותו סכום של הסחורה בין בתחלה ובין לאחר זמן אלא שלמעשה אינו נותן את הסחורה עד לאחר זמן. ולפי הדין של המשנה הנ"ל, מותר למכור ע"י פסיקה אם כבר יצא השער של הסחורה. והטעם לזה הוא מפני שהמוכר יכול ללכת לשוק לקנות את הסחורה ולתת ללוקח מיד, וכן הלוקח יכול לקנות את הסחורה באותו שיווי ממון בשוק, וא"כ יכול לומר למוכר (ב"מ סג:) שקילא טיבותך ושדייא אחיזרי.

ונמצינו למדים שהמקרה של פסיקה כשיצא השער הוא קיל יותר ממקרה של הוזלה מפני שאין שני מחירים, ולא מוכח שהמוכר נותן יותר לאחר זמן, אלא רק חיישינן שמא יתייקר בינתים. ואם מקילים בענין פסיקה רק כשיצא השער, א"כ קשה מאד להקל במקרה של הוזלה אפילו כשלא יצא השער מטעם שאין שומתו של החפץ ידוע. ואמנם כתב הש"ך (יו"ד ס' קעג, ס"ק יז) שבאמת ההיתר של הרמ"א בענין הוזלה "למכור בפחות" שייך "דוקא כשיצא השער אבל לא הוקבע השער אפילו בשווים אסור למכור כשאינו ברשותו דשמא יתייקר והוי רבית... ולפי זה כי שרינן באין שומתן ידוע אפילו באין לו נמי ביצא השער בדוקא היא." אבל הקשה רע"א (שם) על הש"ך דאם כבר יצא השער הוי שוב כמפרש דאם ישלם המוכר מיד יתן החפץ כפי מחיר של השער, ורק מפני שממתין הלוקח בעד החפץ ישלם יותר (וז"ל "הא כיון דיצא השער הוו ג"כ כמו אם מעכשיו כדלעיל סע' א"), ומאי מהני מה שיצא השער כשמוזיל המוכר גביה אפי' כשאין שומתו ידוע (וכמו שמוכח מפשטות הסוגיא בב"מ הנ"ל לגבי מאן דיהיב זוזי לקיראה). וכן הט"ז חלק על הרמ"א לדינא מכח קושיותו עליו.

אולם הבאר הגולה (שם) יישב את פסק הרמ"א ע"פ מה שכתבו התוס' דדבר שאין שומתו ידוע הוי כגון פרה וטלית, וכתב הבאר הגולה "ונלע"ד דהטעם דכיון דנותן לו סתם אפרה וטלית ואין שומתן ידוע לא בשעה שמקבל המעות ולא בשעה שמחזירם ולא שייך בהם לומר יצא השער לא גזרו בזה חכמים דלא מחזי כרבית כיון שיכול ליתן לו איזה פרה שירצה שתהיה פחותה בשיווי הדמים וכן בטלית". והיינו שאינו דומה מה שפסק הרמ"א בענין הוזלה שמוותר כשאין שומתן ידוע למה שפסקינן בענין פסיקה שבמקום שאין לו למוכר את הסחורה רק מותר אם יצא השער מפני ששם מדובר על סחורה שאם לא יצא השער עכשיו יצא השער לאחר מכן ואם כן יש לחשש שמא יתייקר בינתים, אבל כאן בענין הוזלה התייחס הרמ"א למקרה שלעולם לא יצא השער על סחורה זו וא"כ אין לחשוש שמא יתייקר המחיר מפני שלעולם לא יהיה מחיר קבוע וא"כ כל זמן שלא יפרש שמוכר בזול בעד הקדמת המעות לא מחזי כרבית.

ואם הדבר הזה שמוותר למכור בהנחה (ז"א באופן של הוזלה) כשאין שומתו ידוע, יוצא עוד היתר שבמקרה של פסיקה ג"כ יהיה מותר למכור באופן זה שתמיד פסיקה יותר קיל מהוזלה. אלא שבמקרה של פסיקה יש היתר נוסף של יצא השער (עיין שו"ע יו"ד ס' קעה, סע' א) שבאמת לא שייך אצל הוזלה, שבפסיקה מועיל ההיתר של יצא השער מפני שהמוכר יכול לקנות את הסחורה באותו מחיר ששילם הקונה ולתת לו את החפץ מיד וא"כ נחשב כאילו הסחורה כבר נמסרה ליד הלוקח ואין כאן רבית כשנותן המוכר ללוקח את הסחורה באותו סכום לאחר זמן. אבל במקרה של הוזלה לא מועיל

מה שיצא השער מפני שהמוכר הבטיח ללוקח לשלם הסחורה במחיר יותר זול מחמת שהלוקח ממתין בעד מעותיו, ולא משנה מה שיצא השער מפני שהמוכר אינו משלם כפי מחיר של השער.

וכן בענין יש לו, ז"א במקום שכבר יש למוכר את כל סכום של מין הסחורה הנמכרת ברשותו (עי' שו"ע יו"ד ס' קעה, סע' ד, ובט"ז שם ס"ק ה, ולא כמו בהיתר של סאה בסאה שמספיק אם יש אפילו כמות קטן של הסחורה ברשות הלווה כמבואר בס' קסב, סע' ב, ובניגוד למה שכתב הרמ"א בס' קעג סע' ו), מוכח מהמקרה של קיראה דמותר למכור אפילו יותר בזול מפני שנחשב שהמכירה נחלטה מיד ע"י תשלום המעות מראש מלוקח למוכר. והסביר הב"י הנ"ל שזה מועיל מטעם דדבר תורה מעות קונות ונחשב כאילו המחיר נמצא כבר ברשות הלוקח, ואין איסור רבית למוכר למכור את סחורתו במחיר זול שיש רשות לכל אדם למכור ולקנות בכל מחיר שהם רוצים (כשיש ידיעת הצדדים על מחיר האמיתי במקום שיש שער או אם שומתו ידוע, עי' בס' תורת רבית פ"ט, הלכה יב) ואין ענין לכאן של אגר נטר.

אולם אם הדבר הנמכר לא יוכל להתקיים עד זמן שירצה הלוקח לקבל את החפץ כמו לגבי חלב או ביצים וכדומה אין מקום להיתר של יצא השער (מפני שהלוקח חייב בעד ההוצאות שלא יתקלקל הסחורה) למרות שיש להקל במקרה של יש לו (עי' בס' תורת רבית פ"י סע' כד בענין זה), ומ"מ עיין לקמן (אות ט') שיש מקום להחמיר אפי' כשיש לו אם מדובר באופן של הוזלה. אבל אם יוכל הסחורה להתקיים, מותר למכור בין ע"י הוזלה וכ"ש ע"י פסיקה כשיש לו למוכר את מין הסחורה עד כדי השיעור הנמכר בשעה שמקבל המעות (אלא שבנקודה זאת מחמירין יותר בענין הוזלה דהיינו שצריך שכבר נגמרה כל המלאכה, משא"כ בפסיקה שאפילו אם מחוסר שתי מלאכות להכין את הסחורה נחשב כיש לו, עי' בשו"ע יו"ד ס' קעה סע' ד, ובש"ך שם ס"ק ז). ובזה ג"כ יפה כח יש לו מכח יצא השער שבמקום יש לו מותר למוכר להוזיל הרבה ואפ' אם כבר יצא השער דנחשב כמכר ומותר לאדם למכור בכל מחיר שרוצה כנ"ל, ואין זה נחשב לרבית. אבל במקום שאין לו אלא שיצא השער אסור להוזיל בכלל (במקום ששומתו של החפץ ידוע כנ"ל) ורק מותר לפסוק כפי שער שבשוק.

ה. הלואת שקלים בא"י בעד דולרים

ולמשל, יש שאלה אם אדם לווה שקלים בא"י ורוצה לקבל בחזרה את שיווי השקלים (בעת ההלוואה) בדולרים. לפני כמה שנים כשהיתה אינפלציה דוהרת בארץ, כמה פוסקים סברו שהדולרים נחשבו כטיבעא בא"י ולכן לא היה איסור לשלם בדולרים (שהיו בשיווי של השקלים בעת ההלוואה) ע"י הצמדה לדולר אע"פ שהם היו שווים יותר בשעת הפרעון משיווי השקלים. אבל בזמן הזה שאין אינפלציה דוהרת ורוב החנויות בארץ אינם מקבלים כסף בכלל ורק שקלים, קשה לפסוק שהדולרים נחשבים כטיבעא, וא"כ יהיה בעיה של רבית בתשלום דולרים אם יהיו שווים יותר מתשלום השקלים בשעת הפרעון.

ואחד מן ההיתרים הוא לעשות על פי דרך פסיקה, דהיינו לעשות כעין מכר של שקלים בדולרים בתחלה, אלא שאין משלמים את הדולרים עד לאחר זמן, וכל זה מותר במקום שיצא השער של הדולרים, או במקום שיש לו למוכר (זאת אומרת המקבל את הכסף שבלי הפסיקה היה נחשב ללווה) את סכום הדולרים ברשותו בשעת המכר. אלא שיש הבדל בין ההיתרים, שאם סומכים על שער שבשוק, חייב המוכר לשלם בחזרה את הדולרים כפי שהיו שווים בעת נתינת המעות, אבל אם סומכים על מה שיש

למוכר את הסכום של כל הדולרים ברשותו בשעת המקח, מותר אפילו להזיל את המחיר ולהתנות שאע"פ שבדרך כלל מקבלים שלש מאות ושמנים שקלים למאה דולרים, המקבל את המעות (ז"א המוכר) יתן מאה דולר בשעת הפרעון בעד שלש מאות וחמשים שקלים שיקבל בתחלה, מפני שמותר למוכר להזיל את מחיר הדולרים ולמכור אותם בזול, וכל זה מותר רק אם יש למוכר (ז"א המקבל את הכסף בתחלה) את סכום הדולרים כבר ברשותו ואין זה נחשב לרבית אלא למחיר בזול. ועי' בענין זה בס' תורת רבית פרק יט, סעיפים מ-מג ובהע' קג שם.

ו. קבלת סחורה מיד באופן של הנחה, והנחה לגבי חפץ מסוים

אבל מ"מ כשאין שום המתנת מעות, כמו באופן שאדם משלם בעד סחורה אפילו באופן של הנחה (דיסקאונט) ומקבל את החפץ מיד, בודאי שאין שום ענין של רבית. והיינו שברור שאין הבעיה לקנות סחורה ע"י הנחה כשמקבל הלוקח את הסחורה מיד בשעת תשלום המעות, אלא האיסור הוא לקנות בהקפה כשהלוקח משלם יותר כסף בסוף בעד הסחורה בעד המתנת מעות, או כשמוכר משלם יותר סחורה בסוף בעד הקדמת המעות.

וכן אם ברור שהשינוי של הסחורה הוא המחיר הגבוה, ורק שאומר המוכר לאחר שכבר קנה הלוקח את הסחורה בהקפה שאם ישלם הלוקח את הכסף מיד הוא יזיל בשבילו את הסחורה, זה ג"כ מותר מפני שאדם יכול לקנות חוב (אפילו חוב של עצמו) במחיר זול, וגם זה אינו ענין של רבית (כדאיתא בשו"ע יו"ד ס' קעג, סע' ג).

וכמו"כ כתב החזו"א (יו"ד סימן עו, ס"ק א, ד"ה וכשפוסקין) שכל הדיון בענין רבית במקרה של הוזלה הוא רק כשאינו משלם בעד חפץ מסוים, אלא שהלוקח משלם כסף לקבל חפץ מסוג מסוים של חפצים (כמו שעון, מקרה, ספר, רכב, מחשב, וכו'). אבל אם מדובר בחפץ מסוים שקיים עכשיו ומקבל הלוקח אותו החפץ שכבר שילם בעדו לאחר זמן, לא יהיה בעיה של רבית מפני שהאחריות מוטלת על הלוקח מזמן נתינת המעות וא"כ אין שכר של אגר נטר מפני שנחשב כמו שהחפץ כבר נמצא ברשותו של הלוקח אפילו אם אין לו למוכר את החפץ בפועל (אלא ע"י אשראי דיש לו) ופשיטא דמותר דהוי כלוקח סחורה בזול ע"ש, וכן ע"ע מה שחידש עוד בענין זה בס' חוות דעת יו"ד סי' קסט סע' לח.

ז. סיכום הדינים בענין טרשא, הוזלה ופסיקה

ונמצינו למדים מכל הנ"ל שיש שלשה סוגים שונים בענין הנחות ותשלומי מראש, וכולם למדים זה מזה:

1. טרשא דרב נחמן – כשהמוכר נותן חפץ ללוקח, והלוקח משלם יותר מעות בעד המתנת מעות של המוכר (קרעדי"ט), דבר זה אסור כשמוכר שמקבל המוכר יותר בעד המתנת המעות, כמו אם נותן ללוקח בתחלה שני מחירים, מחיר אחד אם משלם מיד, ומחיר שני אם משלם לאחר זמן. ודבר זה נקרא "מפרש" ואסור מטעם שאסור להרבות על המכר. וא"כ אפילו כשאינו מפרש, יהיה אסור אם המחיר שמשלם בסוף עולה הרבה יותר ממה שהיה משלם בתחלה דהוי כאילו מפרש, וכן אם יצא השער וידוע המחיר האמיתי נחשב המחיר שמשלם בסוף ג"כ כמו "מפרש", ורק מותר ע"פ הדין של טרשא דרב נחמן באופן שקיימים כל כל התנאים האלו: (א) שאינו מפרש (וזהו עיקר יסוד ההיתר של טרשא דרב נחמן), (ב) שלא יצא השער (דאם יצא

השער נחשב כמפרש), (ג) כשאינו משלם מחיר גבור הרבה בסוף (שגם זה נחשב כמפרש), (ד) כשאין שומתו של החפץ ידוע (דאל"כ גם זה נחשב כמפרש).

אבל אין כאן היתר של "יצא השער" מפני שמדובר על תשלום מעות בעד חפץ, ואדרבה אם כבר יצא השער וידוע שבסוף משלם הלוקח יותר משער שבשוק בודאי זה נחשב כמפרש ויהיה אסור, אא"כ המחיר בשוק שווה למה שמשלם בסוף וא"כ ברור ששילם המחיר האמיתי בסוף ואם היה משלם פחות בתחלה היה זה רק הנחה ממחיר האמיתי ולא ששילם הלוקח יותר בסוף בעד המתנת מעות (עי' ברמ"א יו"ד ס' קעג, סע' א). אבל אפילו במקרה כזה (שברור שמחיר האמיתי הוא המחיר הגבוה), שיטת הרבה פוסקים (חוץ מס' חכמת אדם כלל קלט, דין ה) שאם פירש שני המחירים מראש נחשב כאילו המחיר שהיה משלם בתחלה הוא המחיר האמיתי והמחיר ששילם בסוף נחשב לאגר נטר (למרות ששוה למחיר החפץ בשוק), וכן הסיק בס' חלקת בנימין ס' קעג, ס"ק לז שיש להחמיר בזה.

2. הוזלה – כשנותן הלוקח את המעות בתחלה בעד הנחה בסוף, נחשב רבית בתשלום הסחורה במחיר זול בסוף הזמן. ואינו מותר אא"כ (א) יש למוכר כבר את מין הסחורה הנמכרת ברשותו דמקרה כזה נחשב כאילו כבר נמסר החפץ מיד ללוקח ואין שום המתנת מעות (ודבר זה נלמד מפסיקה) וע"כ מותר אפילו אם הוזיל הרבה, ואפילו אם יצא השער אבל לא במקום שמפרש (כמבואר ברמ"א ס' קעג, סע' ז בשם הטור), או (ב) לפי הרמ"א באופן של אין שומתו ידוע וזה מה שבא ללמד הסוגיא של קיראה לענין הסוגיא של טרשא ונמצא למד, (ג) ולפי הש"ך כשאין שומתו ידוע אפילו באופן שיצא השער אע"פ שזה נגד פשטות הסוגיא של מאן דיהיב זווי לקיראה אלא שצ"ל בשיטת הש"ך שמדובר באופן שיצא השער בדרך כלל על סוג של חפצים אחדים (כמו פרות לחליבה) אבל לא על החפץ מסוים מאותו הסוג (כמו פרה מסוימת, שיש פרות יותר חזקות ובריאות, ויש שהן יותר חלשות וכחושות וכו'), כמבואר בס' חלקת בנימין הנ"ל ס"ק קח.

3. פסיקה – כשנותן הלוקח תשלום מראש לקנות כפי המחיר של עכשיו ולקבל את הסחורה לאחר זמן, בדרך כלל אסור משום שמא יתייקר החפץ. אבל מותר (א) אם יש לו למוכר את מין הסחורה באותו כמות שמוכר ללוקח, או (ב) אם כבר יצא השער על הסחורה (ועי' ברמ"א ס' קעה, סע' א דמספיק אם יצא השער של עיירות אע"פ שאינו קבוע כמו שער שבמדינה שהוא קבוע ביותר) מפני שנחשב כאילו הלוקח כבר קבל את החפץ מיד בעד הכסף ששילם מפני שאפשר להשיג את הסחורה באותו כמות ששילם בעדה בשער שבשוק, או (ג) אם אין שומתו של החפץ ידוע ולא יהיה ידוע לעולם (ע"פ פסק של הרמ"א בענין הוזלה, שמה שמועיל בענין הוזלה כ"ש שיועיל בענין פסיקה). ועיין בס' קעה, סע' ו, שכתב השו"ע שתי דעות אם במקום שפסיקה מותרת (כגון במקום שיצא השער בזמן נתינת המעות) אם מותר אח"כ למוכר לתת ללוקח את שיווי החפץ במעות אפילו במקרה שעלה המחיר של החפץ בינתיים או אם זה נראה כרבית (ע"פ התוס' ב"מ סג. ד"ה דאמר שהביאו מח' ר"ת ורשב"ם בענין זה).

ונמצא שכל אחד מהמקרים האלו בא ללמד ונמצא למד – (א) המקרה של הוזלה (שלומדים דיניו

ממעשה של מאן דיהיב זווי לקיראה) מלמד על טרשא שאינו מדובר על מקרה של יצא השער מפני שנחשב כמפרש, וע"כ מלמד לגבי טרשא שבמדובר שם במקרה שאין שומתו ידוע, ולפי זה נמצא למד מטרשא על המקרה של הוזלה ג"כ שיהיה מותר במקום שאין שומתו ידוע במקום שלעולם לא יצא שער (כדפסק הרמ"א וכדביאר הבאר הגולה הנ"ל את דבריו), (ב) לפי הש"ך מה שלומדים בהוזלה מטרשא שבמקום שאין שומתו ידוע מותר צריך להיות רק כשיצא השער מפני שא"א להקל יותר במקרה של הוזלה ממקרה של פסיקה, ואצל פסיקה אמרינן שאסור במקום שאין לו אא"כ יצא השער (וא"כ צ"ל שבמקום שיצא השער מותר כשא"א להעריך את החפץ הנמכר ע"פ השער מפני שיש לחפץ אופי מיוחד כגון פרה בין הפרות וכנ"ל), (ג) לפי הרמ"א במקום שאין שומתו ידוע צריך להיות מותר לגבי פסיקה מק"ו מהדין של הוזלה, ואם כן יוצא לדינא לפי מה שכתב הבאר הגולה הנ"ל שההיתר של אין שומתו ידוע שייך כשלא יצא השער, שיהיה מותר לעשות ג"כ ע"י פסיקה אפילו כשלא יצא השער במקום שאין שומתו של החפץ ידוע ולא יהיה ידוע לעולם (וכן איתא בס' חלקת בנימין ס' קעה, ס"ק ג), (ד) לפינן מטרשא שבמקום שמפרש בהדיא שנותן יותר (או מעות או חפצים) מטעם הקדמת או המתנת מעות, אסור במקרה של הוזלה (וכן במקרה של פסיקה) אפילו במקום דיש לו למרות דבמקום שיש לו מקילין אפילו אם הוזיל הרבה ואפילו במקום דיצא השער.

ח. מרבין על השכר – שכירות קרקע ושכירות פועלים

והנה גרסינן במשנה (ב"מ סה.) מרבין על השכר ואין מרבין על המכר. כיצד? השכיר לו את חצרו, ואמר לו: אם מעכשיו אתה נותן לי - הרי הוא לך בעשר סלעים לשנה, ואם של חודש בחודש - סלע לחודש, מותר. מכר לו את שדהו, ואמר לו: אם מעכשיו אתה נותן לי - הרי היא שלך באלף זוז, אם לגורן בשנים עשר מנה - אסור עכ"ל המשנה.

ובגמ' שם איתא "מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? - רבה ורב יוסף, דאמרי תרוייהו: שכירות אינה משתלמת אלא בסוף, והאי כיון דלא מטא זמניה למיגבא - לאו אגר נטר ליה, משווא הוא דהכי שווא, והאי דקאמר ליה אם מעכשיו אתה נותן לי הרי הוא לך בעשר סלעים לשנה - אוזולי הוא דקא מוזיל גביה. סיפא, כיון דזביני ניהו ובעי למשקל דמי מעכשיו, הלכך אגר נטר ליה הוא, ואסור. אמר רבא: דקו בה רבנן בהא מילתא ואוקמוה אקרא כשכיר שנה בשנה, שכירות של שנה זו אינה משתלמת אלא בשנה אחרת."

נמצינו למדים שאע"פ שבדרך כלל אסור להרבות על המכר אלא אם כן במקום שיש היתר מיוחד של טרשא (ז"א שאינו מפרש ואינו נחשב כמפרש) כגון במקום שאין שומתו ידוע, מ"מ מותר להרבות על השכר כשאדם משכיר דירה מפני שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף (ועיין בס' חלקת בנימין ס' קעו ס"ק נג דחידש ע"פ הגר"ד ד"הוא הדין שכר בהמה וכלים דבכולהו קיימא לן דדמי שכירותן משלתמין לבסוף"). ונראה ע"פ הגמ' שמטעם שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף אמרינן שהמחיר האמיתי הוא המחיר שמשלם בסוף ומה שיכול השוכר לשלם פחות בתחלה הוי רק מטעם דקא מוזיל המשכיר גביה. ולכן במקרה כזה מותר אפי' במפרש שני המחירים מפני שידוע שהמחיר הגבוה שמשלם בסוף ימי השכירות הוא המחיר האמיתי ומה שיכול לשלם בפחות הוא רק בתורת הנחה (עי' בשו"ע יו"ד ס' קעו, סע' 1). אבל במקרים של מכר כשיש שני מחירים, פסקינן שהמחיר האמיתי הוא המחיר המשלם

בתחלה ולכן מה שמשלם הקונה יותר בסוף מחזי כרבית.

אבל לכאורה יש בעיה אחרת בענין הנחה אם משלם בתחילת זמן שכירות הדירה, דהיינו אם משלמים מראש לכאורה יש כאן מחיר של הוזלה, דאע"פ שאין איסור במה שהמשכיר דורש יותר דמים אם השכירות משתלמת בסוף מפני שזה המחיר האמיתי, מ"מ מטעם שהמשכיר מקבל את הכסף מראש הוא מוכן לתת לשוכר את הבית בשכירות מועטת בעד הקדמת המעות.

וכן איתא בגמ' (ב"ב פו: - פז.) דבאמת הדבר זה אסור אצל פועל אע"פ שגם אצל פועל ההלכה היא שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, ומ"מ יש בעיה של רבית אם משלם יותר בתחלה בעד פועל כדי שיעשה הפועל את עבודתו בסוף במחיר יותר זול. דהנה איתא בגמ' (שם) "ת"ש: השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע - אסור להנות הימנו; אבל אם שכרו מהיום בדינר ליום, ולגורן יפה סלע - מותר; ואי ס"ד, כור בשלשים סאה בסלע אני מוכר לך - ראשון ראשון קנה, ה"נ קמא קמא מיפסק פסק ואסור להנות הימנו, מדינר ליום ולגורן יפה סלע - מותר, אמאי? והא אגר נטר לי הוא! אמר רבא: ותסברא? ולזולי בשכירות מי אסיר? מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? רישא דלא קא עביד בהדיה מהשתא - מיחזי כי אגר נטר לי, סיפא דקא עביד בהדיה מהשתא - לא מיחזי כי אגר נטר לי".

והיינו שאם פועל אינו מתחיל במלאכתו מיד ובעל הבית המשכיר אותו שילם לו מעות בתחלה בסכום יותר פחות ממה שהיה משלם לו בזמן שיתחיל במלאכתו נחשב כאגר נטר (דהפועל עושה מלאכה בסוף ששוויו עולה יותר דמים ממה שקבל בעבור הקדמת המעות שנשתלם לו), וקשה משכירות קרקע דאמרינן מטעם דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף שאין בעיה של אגר נטר כשמשלם בשכירות מועטת בתחלה ולא נחשב כאילו המשכיר את הקרקע נותן בית ששווה יותר בעד שכירות מועטת מטעם הקדמת המעות.

וביאר התוס' (שם פו: ד"ה דינר ליום) "נראה לרשב"א דהא דתנן באיזהו נשך (ב"מ דף סה.) מרבין על השכר ואין מרבין על המכר האי דשרי להרבות על השכר כגון שנכנס מיד לתוך הבית דבענין אחר לא שרי להרבות דמיחזי כאגר נטר כדאמרינן הכא. " והיינו לפי הרשב"א המובא בתוס' [שהוא הר"ש בן אברהם משאנן מבעלי התוס'] גם לגבי דירה אסור להשכיר בפחות אם אין השוכר בא לבית מיד, אבל אם הוא בא לבית מיד אין כאן הקדמת מעות מטעם שהוא מקבל את השכירות מיד כששילם בעדו ויש לכל אחד הרשות למכור או להשכיר בפחות כמו שנתבאר ואין כאן ענין של ריבית בכלל, וכמו שמתר להוזיל לגבי השכרת פועל באופן כזו ג"כ (כמבואר בשו"ע יו"ד ס' קעו, סעי' ו הנ"ל).

אבל נחלק עליו הרשב"א [הרב שלמה בן אדרת, מחבר חידושי הרשב"א, ונמצא שכאן יש מחלוקת בין הרשב"א להרשב"א] (ב"ב פז. ד"ה ותסברא) וכתב שיש הבדל יסודי בין שני המקרים, וז"ל וכתב מורי ז"ל דדוקא בפועל הוא דאסרו בדלא קא עביד מהשתא בהדיה דמחזי כרבית הואיל ולא משתעבד פועל לגמרי מהשתא דהא יכול לחזור בו, אבל בשכירות קרקע שזוכה בו מהשתא זכייה גמורה שרי למימר ליה מהשתא בדינר ולקמיה יפה סלע עכ"ל. והובא דבריו לדינא בנקודות הכסף יו"ד ס' קעו, סעי' ו.

וכתבו בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' פ) ובשו"ת שבט הלוי (חלק ג, סימן קי) דע"פ זה יש להקל בענין הקדמת מעות במחיר זול לקבלן דמדינא אין לו רשות לחזור כמו פועל שחוזר אפילו בחצי היום

(אע"פ שהיה מקום להחמיר בקבלן אם עיקר הטעם דמחמירין בפועל דצריך להתחיל העבודה מיד הוא שאינו קונה גוף הפועל משא"כ בשכירות קרקע דהמעות הוי כתשלומי מקח כמבואר בס' קהלות יעקב ב"מ ס' מו, ובס' קובץ הערות ס' נג, אות ט, דלפי ביאור זה י"ל גם לגבי קבלן דאינו קונה גוף הקבלן) וא"כ יש להקל אפילו כשמוזיל גביה לבעה"ב ואינו מתחיל מיד דנחשב לזכייה גמורה לגבי המשכיר אותו מפני שאינו רשאי לחזור משא"כ בפועל וא"כ אין כאן ענין של ריבית.

ובענין שכירות קרקע היה נראה שמטעם שנחשב שיש כבר זכייה גמורה בשעת תשלום מראש לא משנה אם אין הבית מוכן בשעת השכירות מכיון שמ"מ יש לשוכר זכייה גמורה בבית, אבל מ"מ החמיר רע"א בחידושו (ב"ב עב: ד"ה אין פוסקין על הפירות) אפי' לדעת חידושי הרשב"א שאם הבית חסר שום דבר, ואפשר אפילו אם הבית לא חסר שום דבר אבל עדיין שכוור לאחרים, לא נחשב כאילו התחיל השכירות ולכן יהיה אסור לשלם בזול ע"י הקדמת מעות באופן כזה מטעם רבית. ואולי סברתו מפני שיש אנן סהדי דאין הקנין נגמר עד שהמשכיר יתקן את הבית לדירת השוכר וצ"ע. ובס' סדר הרבית כתב (ח"א פרק יח הע' 42) דלכאורה יש מקום להקל "במקרה שהדירה ברשות המשכיר אלא שמחוסרת תיקון באופן שא"א להכנס לדור בה מיד", והניח בצ"ע. אבל מ"מ כל זה שייך רק לבעיה של קבלת הסחורה (הדירה) בזול מטעם הקדמת המעות, אבל עדיין יהיה מותר להשכיר במחיר יותר גבוה אם ישלם השוכר בסוף הזמן מטעם דאין שכירות משלמת אלא לבסוף, אלא שבמקרה כזה (שאין הבית מוכן בשעת תשלום השכירות) יש לזהר שלא לפרש שני המחירים אלא דוקא את המחיר היותר גבוה (עיין בס' סדר הרבית ח"א פרק כ סע' יב).

וכן אפשר שאין להקל בזה"ז לפרש שני מחירים אפי' בשכירות קרקע כשהמנהג לשלם מיד ולא לחכות עד סוף השכירות, וכן כתב בס' חכמת אדם (כלל קל"ז דין י'), אבל בס' מחנה אפרים (הל' ריבית סי' ל"א) חלק על סברא זו וכתב דלעולם המחיר הגבוה שמשלמים בסוף נחשב למחיר האמיתי מטעם אין שכירות משלמת אלא לבסוף, וע' בכל זה בס' חלקת בנימין יו"ד ס' קעו, סע' סד ובציונים שם אות קצג. אבל עי' בספר נתיבות שלום (ס' קעו, סעיף ו, ס"ק יא, ד"ה ובספר) שכתב "אמנם נראה דגם לפי המחנ"א אם ההסכם יהא שיכול לכוף אותו בבי"ד לשלם בתחלת החדש אלא שהתנה עוד דאם יאחר מלשלם יתן יותר – יש בזה איסור רבית."

מכל מקום, אפילו אצל פועל פסקינן שאם שילם לו בראש בסכום פחות מהרגיל אין בעיה של רבית בענין עשיית פעולתו כשהתחיל הפועל לעשות המלאכה מיד (שו"ע יו"ד ס' קעו, סע' ח) ואם יש הפסק בין תחילת המלאכה עד סופה, עי' בשו"ת חלקת יעקב הנ"ל, (סי' עח-עט) שהקיל ע"פ לשון הגמ' הנ"ל (ב"ב פו:-פו, דמשמע קצת דאם עביד בהדיה מהשתא מותר אפילו אם לא המשיך לעבוד במשך כל הזמן). וכן אין בעיה של רבית לשלם יותר בסוף במקום שהפועל המשיך בעוד מלאכה בסוף מכיון שאין שכירות משלמת אלא בסוף (שו"ע יו"ד ס' קעג, סע' יב, ובבאר הגולה שם).

ט. שיקולים נוספים

ובכל מקרה של הנחה ותשלום מראש יש גם לשקול בדברי המהרש"ם (בס' משפט שלום ס' רט ס"ק כה) שכתב "אבל אם לא נתן לו מקודם שום מעות רק קנה ממנו בקנין אחר (ולפע"ד גם אם נתן מעט

מעות שניכר לעין כי לא בשביל הסך הקטן שנתן לו הוזיל המקח רק קיבל המעות לשם קנין כמנהג הסוחרים רק עיקר המקח נעשה בכדי שיה' מוכן לו סוחר לקבל בעת שיהי' לו הסחורה אזי ג"כ הדין כן כנלפע"ד) אזי עדיף טפי דלא הוזיל לו בשביל הקדמות מעות" (וע"ש בהמשך דבריו מה שחילק בן יצא השער ללא יצא השער). וכמה ממחברי זמנינו העירו ע"פ דבריו שבכל אופן שאפשר לייחס דמי הקדמת המעות לדברים צדדיים כגון כדי שהמוכר יכול לדעת כמה קונים יהיו לו כדי להכין את הסחורה, או שהמעות הן רק ליצור התחייבות מצד הקונה, או מפני שהמוכר רוצה לפרסם את מספר הקונים וכדומה, ולא בשביל שצריך בדוקא לקבל את המעות בעד המקח באופן מוקדם, יש להקל לא לדון את ההקדמת מעות כהלואת רבית למוכר בעד הסחורה, ומ"מ לעולם אסור לפרש שני מחירים (חוץ ממקרה של שכירות שאין משתלמת אלא לבסוף וכנ"ל).

וכן יש לעיין אם במקרה שאדם קונה כרטיסים (כמו לטיסה) בזמן מוקדם במחיר זול שאולי יש לומר שאין כאן ענין של תשלום מראש שהרי הוא כבר קבל את הסחורה בצורה של הכרטיסים שיש להם שיווי לעצמם, וא"כ אין כאן אלא מכירת חפץ בזול. וכן יש לעיין באופן שאדם משלם בעד בית ספר או מחנה קיץ לילדיו באופן מוקדם אם יש לומר שבאמת השכיר את הפועלים בבית ספר או במחנה קיץ מיד וכבר משלם בעד הפעולה וא"כ אין לחשוב את זה כהקדמת מעות וכנ"ל. וכן יש לעיין במקרה שאדם משלם בעד סכום גדול של סחורה (תשלום במרוכז), שי"ל שהמחיר כשמשלמים בשביל הרבה דברי סחורה ביחד שונה מהמחיר כשמשלם לכל חפץ בנפרד, וא"כ לא ברור שמשלם פחות בעד כל דבר כשלעצמו מטעם הקדמת המעות. ולכן בכל מקרה של הקדמת מעות יש צורך להתחשב הרבה בכל פרטי הענין כדי לקבוע אם מותר או אסור.

ועי' בספר סדר הרבית (ח"א פרק טז) שדן על פי כל הכללים האלו בענין כרטיסים לאוטובוס (שכתב דמותר מטעם דהוי כמקדים מעות לפועל וכן הוי תשלום במרוכז ואין ההנחה על התשלום מראש), ובענין כרטיס מגוי לברכה או למקוה (שכתב דמותר מפני שההנחה היא מחמת חסכון הטורה של בעלי הברכה כשכבר גבו את הכסף, וכן הוי מעין שכירות בברכה או במקוה), ובענין הקדמת דמי מגוי לירחון או לעתון (שכתב דחשוב כפסיקה ולכן אסור מפני שלא יצא השער ואין לו), ובענין הקדמת מעות בהזמנת אולם השמחות (שכתב דמותר להקדים התשלום בעד האולם אבל לא בעד האוכל ואין ההיתר של יש לו אפילו אם יש אוכל לבעל האולם מפני שבין כה וכה האוכל של עכשיו יתקלקל [וע' בענין זה בס' תורת רבית פ"י הע' קכד שכתב שבדבר שיתקלקל לפני הזמן שהלוקח רוצה את הסחורה אין לסמוך על היתר של יש לו באופן של הוזלה ובפרט בדבר שמתקלקל מעצם טבעו], ומ"מ כתב שיש להתיר הקדמת סכום נמוך ע"פ דברי המהרש"ם הנ"ל שברור שסכום קטן הוא רק להבטיח את המקום), ובענין תשלום עבור גני ילדים (שכתב דנחשב כל עובד בגן כקבלן, ואפילו אם דינם כפועל, נחשב כמתחיל כל אחד במלאכתו מיד להכין את צרכי הגן בשביל הילדים), ובענין הקדמת מעות בקניית משקפיים (שכתב דלא נחשב יש לו מטעם המוכר מכיון שחסר כמה מלאכות בעת התשלום מראש), ועוד. וכן הרבה ספרי הל' ריבית דנו בענינים אלו ע"פ הכללים הנ"ל (עיין למשל בס' תורת רבית הנ"ל, פרק עשירי). וחשוב לדעת שברוב המקרים שיש בעיות של רבית בענין זה, יש לתקן ע"פ היתר עיסקא, ואכמ"ל.

INVITING CONVERSION CANDIDATES TO YOM TOV MEALS

By Rabbi Michael Zylberman

*Rosh Chabura, Yeshivas Rabbeinu Yitzchok Elchonon (RIETS, YU)
Geirut and Gittin Coordinator, Rabbinical Council of America and Beth
Din of America*

This article is dedicated to my friend, colleague, and fellow *yekke*, Rabbi Dani Rapp, on the occasion of his being honored for ten years of service to the East Denver Orthodox Synagogue. The topic of inviting conversion candidates for Yom Tov meals is an appropriate one for this forum, highlighting two of Rabbi Rapp's areas of service to the community at large. Rabbi Rapp has been one of the most active dayanim for *geirus* in the New York area since the inception of Manhattan Beth Din for Conversions eleven years ago, having been on the beis din to date for almost 300 *geirim*. Furthermore, the Rapps are known for hosting many kinds of guests for Shabbos meals, ranging from Yeshiva students to conversion candidates to "Palestinian terrorists". May the Rapps continue serve Klal Yisroel for many years to come מחיל אל חיל in good health.

הזמנת מועמד לגיור לסעודת יום טוב

איתא בגמ' ביצה כא. אדבריה רבא למר שמואל ודרש מזמנין את הנכרי בשבת ואין מזמנין את הנכרי ביום טוב גזרה שמא ירבה בשבילו. מרימר ומר זוטרא כי הוה מקלע להו נכרי ביום טוב אמרו ליה אי ניחא לך במאי דטריחא לן מוטב ואי לא טרחא יתירא אדעתא דידך לא טרחינן, ע"ב.

וכן פסקו הרמב"ם (פ"א יום טוב י"ג) והשו"ע (או"ח סי' תקיב ס"א). וז"ל המחבר, "אין מבשלים לצורך כותים ביום טוב, לפיכך אסור להזמינו שמא ירבה בשבילו". הרי אסרו חז"ל להזמין נכרי לסעודת יום טוב שמא ירבה בשבילו. וצ"ב אם יש מקום להקל להזמין מועמד לגיור הנמצא באמצע תהליך לימוד לגיור לסעודת יום טוב. דאף דיש צורך גדול להדריך מועמד לגיור וללמדו איך להתנהג כשומר תורה ומצוות, א"א להתעלם מגזירה זו.¹ ויש לעמוד על כמה עצות או המצאות שמצינו בפוסקים.

(א) המחבר (שם) פסק, "אבל עבדו ושפחתו וכן שליח שנשתלח לו וכן כותי שבא מאליו מותר להאכילו

1 ויש לציין דכל האיסור היינו רק ביום טוב שחל בחול. דאילו ביום טוב שחל בשבת אין איסור להזמין נכרי, כמו שאין איסור להזמינו בכל שבת, דאין חשש שמא ירבה בשבילו היכא דאין היתר אוכל נפש. כן העיר למשל בשו"ת זית ראנן (ח"ב סי' ז אות ד).

עמו ולא חיישינו שמא ירבה בשבילו". היא אם לא הזמין את הנכרי אלא שבא מאליו אין איסור להאכילו בכה"ג דאין חשש שמא ירבה בשבילו. ולפ"ז יש עצה שמועמד לגיור יכול להגיע לסעודת יום טוב אצל יהודי שלא הזמינו (קרעשינג בלע"ז). אבל כמובן ברוב מקרים אין זו עצה הוגנת.²

(ב) בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' קיח) נשאל לגבי בעל הבית של מלון שמגישים שם אוכל אם מותר להאכיל אף נכרים ביו"ט. והסכים לדעת השואל דהיכא דכל העובדים במטבח ובהכנת האוכל הם נכרים ואין לישראל אפשרות לבשל בעצמו, ואף במקום שיש לחשוש שמא ירבה בשבילו הנכרים הם אלו שירבו, מותר, כיון דריבוי בשיעורים באותה קדירה אסור רק מדרבנן ומלאכה ע"י נכרי אסורה מדרבנן, הוי שבות דשבות המתורת במקום צורך כגון דרכי שלום.³ והעיר הגר"צ שכתר שליט"א על דרך המנח"י דאם אדם מזמין מועמד לגיור לסעודת יו"ט במקום שכל ההכנות נעשות ע"י נכרים ואין במציאות שהישראל עצמו יעסוק בהכנות המאכלים אין איסור בדבר. אמנם אין מציאות כזו שכיחה כ"כ.

(ג) כתב הרשב"א (ביצה כא: ד"ה גזירה), "ואף על גב דקי"ל כרבה דאית ליה הואיל ואפילו אם ירבה בשבילו בקדרה בפני עצמה ליכא איסורא דאורייתא הואיל ואי מקלעי ליה אורחים חזי ליה וא"נ (חזינן) לדידיה נמי חזי ליה כיון דלא אכל ומדרבנן בלחוד הוא דאסור, אפילו הכי אסור גזירה שמא ירבה בשבילו דברים האיסורי" דליכא הואיל, וכלה חדא גזירה היא".

הרי הקשה הרשב"א איך גזרו רבנן שאסור להזמין נכרי לסעודת יום טוב שמא ירבה בשבילו, דכיון דקי"ל כרבה דאמרינן הואיל ואי מקלעי אורחין וכו', אף אם אכן ירבה בשביל הנכרי אינו אלא איסור דרבנן, ואיך גזרו אטו איסור דרבנן. ותירץ דהחשש הוא דשמא ירבה בשבילו מאכלות אסורות, דבזה אין סברת הואיל, דאינו יכול להאכיל מאכלות אסורות לאורחים ישראלים. ודוקא בכה"ג יש חשש לאיסור דאורי' ומטעם זה גזרו דאסור להזמין נכרים ביו"ט. ועי' בר"ן שם (י: בדפי הרי"ף) שתירץ דאף דבישול עבוד הנכרי במקום הואיל אינו אסור אלא מדרבנן מ"מ גזרו איסור הזמנה "כיון שהוא עשוי להרבות בשבילו".

ועי' בשו"ת צ"א (ח"א סי' יז) שעמד על נ"מ בין הרשב"א לבין הר"ן (וע"ע בזה בהע' על הרשב"א הע' 881). דפסק המ"ב (סי' תקיב סק"ג) דמומר לעכו"ם או לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם ולכן אסור להזמין מחלל שבת בפרהסיא לסעודת יו"ט. [ולענין מחללי שבת בזמננו עי' דברי החזו"א המופרסמים (יו"ד סי' א סק"ו)]. אך כתב הצ"א דלדברי הרשב"א דכל הגזירה שלא להזמין נכרי לסעודת יו"ט היא

2 ובספר חוט השני (שיעורי הג"ר נסים קרליץ יו"ט פ"ד ס"ג עמ' סד) העיר דאם אינו מזמינו אלא אומר לו יש לי בשבילך מנות לאכילה אפשר דאין זה הזמנה האסורה.

3 אמנם סיים, "מ"מ כ"ז מעיקרא דדינא, אבל למעשה יש להתיישב הרבה, כמו שידוע בזמננו דאחסור דרי, שיש לחוש שמחמת זה, יבואו בעצמם, או אחרים, שיאמרו התירו פרושים את הדבר, לזולל באיסורי יום טוב, שלא ידעו או לא ירצו לידע טעמו של דבר שהקילו בזה, וידמו מילתא למילתא בלא טעם וריח, וגם באינם יהודים מסתמא ישנם שמשלמים על אתר, ומי יודע אם לא יבואו למכשול גם בעניני משא ומתן ושאר ענינים התלויים בזה".

מהחשש דירבה בשבילו מאכלות אסורות, הרי אין חשש זה נוגע לישראל אחר, אף אם הוא מחלל שבת בפרהסיא, דודאי לא יאכילהו מאכלות אסורות. ועפ"ז פסק הצ"א למעשה דיש לסמוך על הרשב"א ולהזמין ישראל המחלל שבת בפרהסיא לסעודת יו"ט, ודלא כהמ"ב.

ועל פי זה הציע בספר משנת הגר להרב משה קליין (עמ' לא) דאולי יש מקום להקל להזמין מועמד לגיור, דבכה"ג אין לחוש שיבשל עבורו מאכלות אסורות, ואפשר דבכה"ג לא גזרו. וציין לדברי הספר חסידים (סי' תרצ) שכתב דאסור להאכיל נבילות וטריפות למי שכבר קיבל עליו המצוות אף דעדיין לא נתגייר, וז"ל, "גר שבא להתגייר וכבר קבל עליו כל המצוות מ"ע לעשות וכל מצוות ל"ת שלא לעשות ומבקש שימולו אותו והיה אחד מאכילו נבילות וטריפות כי אמר כל זמן שלא נמול ולא טבל הרי הוא כמו נכרי א"ל חבירו זה לענין ישראל שאם נגע בינו אסור לשתות אבל כבר קבל כל המצוות עליו איך יתכן להאכילו נבילות וטריפות". ומ"מ לא פסק להקל למעשה, כיון דנראה שהמ"ב עצמו לא פסק כהרשב"א, ואולי כיון דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים ואף בכה"ג גזרו.

ד) יש שהציעו שאם מקנה את האוכל לנכרי קודם יום טוב אין עוד איסור להזמינו. ראה למשל בספר שלחן שלמה (או"י סי' תקיב הע' ה') דנראה שם דהגרשז"א חשב שיש מקום לעצה זו. אמנם בחוט השני להג"ר נסים קרליץ כתב דלא מהני, דעדיין יש חשש שמא ירבה בשבילו במאכלים אחרים.

ה) בשלחן שלמה שם הביא שהגרשז"א נשאל אם מותר לראש ישיבה המזמין בחורים לסעודת יום טוב להזמין אף תלמידים שהם נכרים גמורים הרוצים להתגייר. ופסק הגרשז"א דחשש שמא ירבה בשבילו רק שייך באורח שהמארח מתכבד בו, אבל במקום שבעל הבית עושה טובה עבור האורח להזמינו כדי שיהיה לו מקום לאכול וכדומה אין חשש שמא ירבה בשבילו. ולכאורה זה כמו עבדו ושפחתו דאין איסור להאכילם כיון דאין חשש שירבה עבורם (עי' מ"ב סק"ט).

ו) האב"ד שלנו הג"ר גדלי' דוב שווארץ שליט"א הציע עוד סברא להקל במועמד לגיור. דידוע הפולמוס סביב הגר שמל ולא טבל בירושלים בשנת תרמ"ח אי הי' מחוייב, מותר, או אסור לחלל שבת בשבת שבין המילה והטבילה.⁴ והכרעת הבנין ציון (סי' צא) דהוי כעין יצא מכלל עכו"ם ולכלל ישראל לא בא ולכן אינו בכלל האיסור דעכו"ם ששבת חייב מיתה. ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' ח) התיר לקבור בקבורת ישראל (אמנם בריחוק ח' אמות) אשה שהיתה עומדת להתגייר אך לא הספיקה לטבול לשם גירות קודם שמתה. ועל דרך זה הציע דאף מועמד לגיור אין דינו כעכו"ם לגמרי ויש להקל להזמינו לסעודת יו"ט.

ז) בחוברת אור ישראל (עה תשרי תשע"ח עמ' קלז-קמב) הביא הרב עקיבא דרשוביץ, ראש כולל בירושלים, תמצית תשובת הג"ר אשר וייס (שיופיע בשו"ת מנחת אשר ח"ד שעומד לצאת לאור בקרוב) דיש מקום להקל להזמין מועמד לגיור לסעודת יו"ט בצירוף כמה שיטות, היות ובזמננו כמעט ולא שכיח שיבשלו ביו"ט גופא. א. דעת המאירי שמתר להזמין נכרי לסעודת יו"ט אם אומר לו מקודם דרק מזמינו בתנאי שלא ירבה בשבילו. דז"ל המאירי (ביצה כא. ד"ה אין מזמנין), "ואם אמר לו בשעה

4 עי' במאמרו של הג"ר יהודה דוד בלייך שליט"א ב Contemporary Halachic Problems IV החל ממ' 541. ובענין זהות הגר בירושלים עי'

שנכנס הריני מזמנך על מנת שתתרצה במוכן שאי אפשר לנו להרבות בשבילך מותר". ב. שיטת התניא (לא בעל התניא אלא התניא רבתי) שהביאו המג"א (סי' תקיב סק"ב) דאם הכל כבר הוכן מקודם אין איסור להזמין נכרי (אף דהמג"א עצמו לא הסכים לחלוטין לדברי התניא אלא במקום שהנכרי בא אליו סמוך לסעודה ולא הי' דעתו אליו מקודם). ג. דעה א' ברשב"א דהטעם דמותר להזמין עבד ושפחה היינו דאף אם בסוף ירבה בשבילו הרי כבר הי' מספיק אוכל לעבד ושפחה ואפשר דההוספה הויא בשביל הישראלים האחרים.

ומ"מ אף לאחר סיכום כל העצות האלו אין עצה מרווחת להתיר בשופי להזמין מועמד לגיור לסעודת יו"ט, וכל אחד יתייעץ אם המורה הוראה שלו. אך אף אם אין אפשרות למעשה להזמין מועמד לגיור לסעודת יו"ט, מ"מ יש לחזק מועמדים לגיור הראויים ככל שאפשר כדי שילמדו איך לנהל בית עם שמירת תורה ומצוות בכל ימות השנה כולל ימים טובים.

Personal
CONTRIBUTIONS

When

I first met Rabbi Rapp he was a student in YU, collecting for Soviet Jewry. He had come to my desk in the Jewish Studies Department asking for a donation.

It was soon established that I knew his parents, since we all grew up in Washington Heights. He was a bright young man who was into just about everything.

He was a charming person with quite a bit of chutzpah...Otherwise how could he have gotten smicha and graduated law school at the same time?

Rabbi Rapp, or Dani as I call him, is a remarkable person. On an average Shabbos, Rabbi & Rebbetzin Rapp can have between 25-30 guests at their table for each meal, and do it with a smile. They are always making sure the next-door neighbor and the older gentleman have a place to eat.

Rabbi Rapp had an elderly lady who used to come to him for Shabbos meals. When she got sick the Rapp family went to the hospital to visit and when she passed away Rabbi Rapp made sure she had a Jewish burial and even arranged for transportation to the cemetery for those who needed it.

When my husband had surgery on a Thursday he called me on Friday and informed me he was prepared to sleep over in the hospital on Friday night so that I could go home and rest. During the shiva he made sure that there was always a Minyan, many times bringing his Talmidim, with him.

He may have a quirky sense of humor, but he has a heart of gold.

Now, he usually comes to visit me every Shabbos that he is at home, often bringing a few of his children and many times his charming wife. Sometimes he even brings his mother.

I have become very attached to Rabbi Rapp and really miss him when he is not in Washington Heights for a Shabbos.

Rabbi Rapp is not only a rabbi and a good friend he is a big mensch.

I am proud to be part of his life.

Shirley R. Auslander

*Jewish Studies Department
Yeshiva University*

First

met Rabbi Rapp when we were in high school together, but began to really know him in 10th grade math, when I sat in front of him in Geometry class. I spent the year laughing through class listening to his various jokes and comments, but also being amazed that he still seemed to know everything! While he had everyone laughing throughout high school, he was also obviously quite brilliant.

It was in college though, that we became close friends. We wound up as roommates, which worked out incredibly well. Living day in and day out with a person gives you a great idea as to what they are really made of, and Rabbi Rapp was and still is truly a special person. We had lots of fun (and food!), but we also used our room for a greater purpose. Rabbi Rapp helped found the YU Philanthropy Society, where we would collect empty soda cans throughout the YU campus and then hand them in for the five cent deposit. These mere nickels funded a meal delivery plan for poor and home bound elderly in the Washington Heights neighborhood. However, there was no place to store these cans until we were able to redeem them. Therefore, our room had thousands of cans all over – floors, closets, under beds – just waiting until the Coke truck would come and pick up the cans.

You can't mention Rabbi Rapp without mentioning his parents, Jack A"H and Celia Rapp, who set the model for *chessed*. I can illustrate this in the following conversation that took place one year after Pesach vacation:

ES: How was your Yom Tov?

RR: Great – I got a new brother.

ES: Mazel tov! Wait, I saw your mother on Purim. She didn't look pregnant?

RR: She wasn't.

ES: ???

What happened was the Rapp family adopted *another* child who had escaped from Iran.

For many years they had various boys and girls from Iran living with them. They became part of the Rapp family in all ways, even attending their *Smachot* as family members. I remember being in their house the Motzei Shabbos of Rabbi Rapp's *aufruf* as we were cleaning up and watching Mrs. Rapp tell one of the Iranian girls that her mother was finally on her way to America. Less than 48 hours before the wedding, this was so important to Rapp family to stop everything to make sure this girl would be able to plan for being reunited with her mother.

Of course, there is no better complement for Rabbi Rapp than his Rebbetzin. Chaya has truly been his *Aishes Chayil* from the start. She too is brilliant, witty, and an incredible dynamo of *chessed*. Their home is very similar to Rabbi Rapp's parents' home – open to all for anything. They routinely have over 20 people (or more!) for Shabbos meals, and Ba-ruch Hashem they are raising a beautiful family that is following in their footsteps. May they be *zocheh* to continue to serve the Denver and YU communities along with the rest of Klal Yisroel for many years to come!

Ed 'Eddie' Silver

RABBI DANI RAPP, שליט"א – THE EARLY YEARS

To mark

the occasion of Rabbi Dani Rapp reaching ten years leading the East Denver Orthodox Synagogue, it is my privilege to humbly share some words in honor of my dear friend.

I merited to have witnessed first-hand much of Rabbi Rapp's formative years, and am the beneficiary of many fond memories of growing up together, all of which I cherish to this day.

Members of EDOS may know him as Rabbi Rapp, but to me, he has always been Yitzchok Tzvi Hirsch, or Dani.

Our shared resume includes growing up together in Kew Gardens Hills, Yeshiva Dov Revel, Little League baseball, Camp Morasha, MTA, roommates at Kerem B'Yavneh, Yeshiva University, Columbia Law School, and more. I am proud to have gone through much of our early lives together, during which I was happy to be positioned in the shadow of Dani's ever-growing stature, and I am immeasurably grateful for the *Torah*-infused influence he has had on my life.

ווי לה לחדא דאזלא ולא אתיא. מאי היא? אמר רב חסדא ינקותא

Woe to the one that goes and does not come back. And what is it? Rav Chisda said: Youth.
Talmud Bavli, Masechet Shabbat 152a

In elementary school, Dani was our class math whiz, our teachers' choice for reading aloud in *Chumash* or *Gemara* (an early sign of the *Talmid Chacham* he was to soon become), a huge supporter of the Miami Dolphins (sorry, Broncos fans), and unsurprisingly, the class clown. Each year, on the first day of school, our newly assigned teachers would realize what lay ahead for them in dealing with this particularly pre-co-

cious student, when, as his turn came to spell his name aloud, Dani would invariably respond “R-A-P-P. P as in Pneumonia.”

Dani and I were two members of a six-man Shabbat play-date rotation. A scar above my left eye, the result of Dani swinging a wire-fence gate at me (he’ll deny it was done “*b’mreizid*” – with intent, but we both know the truth), is a constant reminder of our times playing together. Stoop Ball was the game of choice at the Rapp house, with Dani having had the home-field advantage with knowledge of the sweet spots on his own stoop.

דרש ר' שמלאי: תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים

R’ Simlai expounded: The Torah – its beginning is the performance of kindness, and its end is the performance of kindness.

Talmud Bavli, Masechet Sotah 14a

Together with his brother David A’H, and his sisters Debbie and Tova, Dani was blessed to grow up in a home that represented all that is precious in *Yiddishkeit*. The Rapp home was one that was based on *Torah*, commitment to *Halacha*, and an unequalled embrace of *Gemilut Chasadim*. I always felt comfortable in Dani’s home, and welcomed by his wonderful parents, Jack A’H and Celia. As I grew older, I learned to appreciate Dani’s parents as the most genuine, inspirational, and modest *baalei chesed* I’ve ever had the privilege to know.

As freshmen in MTA, Dani and I were assigned to a bus that can only be described as a battlefield. Almost every night after a long MTA school day, older classmen would, literally, attack the “freshies”. It was bad. It was traumatic. But not for Dani. Dani had, what we call in Israel, “*protectzia*”, in the person of his older and tough cousin, Mark. (Just for the record, allow me to point out that Dani never asked Mark to protect his vulnerable buddies. But I digress.)

שִׁיתָהּ ה' שְׁמֶרֶה לִּפִּי נֹצֵרָה עַל-דַּל שְׁפָתַי

Post a sentry for my mouth, Hashem; guard the door of my lips

Tehillim 141.3

Now, a normal kid would have enjoyed his protected status by sitting quietly, while his friends were forced to endure the nightly savagery. But not Dani. Instead, Dani basked in his sheltered position to unleash his sharp wit and infamous one-liners at the violent upper classmen. But then one day, Mark was absent from the bus, and the barbarians would have their revenge. I still recall the feeling of helplessness as I watched my friend dangle from his underwear on a hook at the back of the bus. Oh, the humanity!

In MTA, Dani and I cut a lot of classes together. A lot of classes. Unlike me, however, Dani did it with style. Somehow, he pulled off having an actual job at the Washington Heights branch of Carvel. Not after school, as one may reasonably assume. That would have been normal. But this was Dani. Dani had an “after school” job ... during school hours. One might wonder if perhaps this feat foreshadowed Dani’s future position as the *rav* of a synagogue in Denver ... while living in New York.

One time, some of us planned to cut all our classes and spend a day in Manhattan, exploring the city, lunching on pizza, and visiting the Museum of Broadcasting. Our beloved friend, Mitchell Gross A’H, was very apprehensive about the plan, lest he bump into his father. But relying on Dani who assured Mitchell that “there must be one billion people in the city, and the probability that you bump into your father is statistically zero!”, Mitchell came along. No one ever questioned Dani’s arithmetic abilities when we were copying his Math homework, so why start now?

While we were browsing in an electronics store, you can guess who we noticed two aisles over. Poor Mitchell’s retreat from that store was reminiscent of the cartoon character Road Runner taking off down the road. I’m pretty sure that Mitchell left a cloud of dust in his wake. After Mitchell’s narrow escape, I saw two people on the ground. A woman outside the store who Mitchell knocked over during his escape, and Dani, who was on the ground laughing hysterically.

ואמר ר' יצחק: אם יאמר לך אדם יגעתו ולא מצאתי אל תאמן לו. לא יגעתו ומצאתי אל תאמן. יגעתו ומצאתי אל תאמן. יגעתו ומצאתי תאמן. הני מילי בדברי תורה

And R' Yitzchok said: If someone tells you, “I labored in the study of Torah, but did not succeed”, do not believe him. If he tells you, “I have not labored, yet I have suc-

ceeded”, do not believe him. If, however, he tells you, “I have labored, and I have succeeded”, you may believe him.

Talmud Bavli, Masechet Megillah 6b

Dani’s time learning in Kerem B’Yavneh was pivotal in his journey towards *Torah* eminence. That is where Dani forged friendships with the top learners in the *yeshiva* (one of whom would ultimately marry Dani’s sister), and built close relationships with the *Yeshiva’s* inspiring *rebbeim*. Most crucially, KBY is where Dani, harnessing his G-d given talents, was “*amal b’Torah*” – worked incredibly diligently (the *only* way one can acquire *Torah*), and, I believe, became a *Talmid Chacham*.

Sharing with Dani, and cousins Chaim Meir and Sim Mermelstein, a decrepit dorm room that had water seeping through the walls, cooking on a hot plate anything that even remotely resembled food, trying to tune Dani’s boom-box to Voice of Peace broadcasts so we can find out the Rangers scores (sorry, Avalanche fans), using a space heater that tended to short-circuit the entire dorm, and even erecting a “*Kotel Katan*” made from masking tape, were all part of the mosaic that was our time together in KBY. What was most significant for me, however, was witnessing Dani’s meteoric rise towards a life dedicated to *Torah*. Even as young children, I had a sense that Dani was going far in life. It was in KBY that I understood that his destination would be *Torah*. Yet despite Dani seeing great success with his *Torah* learning, his smiling, joking, and fun personality never changed.

Continued studies and academic degrees at Yeshiva University and Columbia Law School didn’t impede, but rather complimented, Dani’s growth towards ever higher levels of *Torah* scholarship as he moved towards *Yoreh Yoreh* and *Yadin Yadin semicha*, *Dayanus* with the RCA, positions teaching *Torah* at YU, and of course, his position as *Morah D’Asrah* at EDOS.

אמר רב הונא ... בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו

Rav Huna said ... in the way that a man wishes to go, in that way (the angels) lead him.

Talmud Bavli, Masechet Makot 10b

Dani could have excelled in any number of professional roles: lawyer, accountant, actuary, college professor, mathematician, and more. But, because he had a higher, if not the highest, calling in life, Dani chose *Torah*, *Rabbanus*, and *Dayanus*.

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו וכולו שלא בפניו

And R' Yirmiyah ben Elazar said: Part of a person's praise one may mention in his presence, but all of it only in his absence.

Talmud Bavli, Masechet Eiruvim 18b

I am incredibly proud of the man my friend has become, and admittedly, never miss an opportunity to remind someone raving about Dani of the history I share with him.

I could fill volumes with words reminiscing about mine and Dani's early years together, and many more filled with praise and admiration for him. Assuming, however, that Dani will read this, I will abide by the wisdom of the *Talmud*, and limit myself to the content I have already shared.

מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם ... וכן צוו חכמים ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם

It is a positive commandment to cleave unto the wise and their disciples in order to learn from their deeds ... Similarly, our Sages have directed us, saying: "Sit in the dust of their feet and drink in their words thirstily."

Rambam, Mishne Torah, Hilchot Deiot, Chapter 6, Halacha 2

EDOS is blessed to have my friend Yitzchok Tzvi Hirsch as their *rav*, and through him, the opportunity to fulfill the *mitzvah* of cleaving to a *Talmid Chacham*. My wife, Dvora, and I send our most heartfelt *Mazal Tov* wishes to Rabbi Dani, and Rebbetzin Dr. Chaya, on reaching ten years leading your *kehilla*.

May the entire EDOS congregation be blessed to "drink thirstily" from Rabbi Rapp's words for many years to come, and may Rabbi Rapp continue to shepherd EDOS *me'chayil el chayil*.

בברכת מזל טוב מקרב לב

Kenneth Polinsky
Maale Adumim, Israel

It has

been difficult to choose any one particular moment as life with Dani has been eventful. From early on he was always easy, kind and giving even though the circumstances were not always easy to navigate as a parent.

An example: I chose to teach in a school in Washington Heights so that I would be able to do carpool since Dani was attending MTA for high school. His introduction to this new experience occurred on the first day of class as the *rebbe* called the roll and as he came to the name Rapp a stern voice asked, “Are you related to David and Marc?” The response was an honest “yes” and Dani was informed that he was to be seated near the *rebbe*. Guilty without a crime — however the crimes followed.

As I was returning home from work one day I approached the 181 Street Bridge and came exceedingly close to causing a major accident. I passed a Carvel soft ice cream parlor and thought I saw Dani serving a customer ice cream. I pulled over, left the car and crossed the street. Cheerfully he greeted me as I was about to have a major stroke. On asking him what he was doing he replied that he was learning Spanish...vanilla, chocolate, pina colada, etc... With that response I drove directly to the school and asked the principal if anyone had noticed his absence (stupid on my part) and of course the reply was no. And so high school continued until one day a wonderful rabbi asked to see Jack and me. He was truly kind in recommending that we take Dani out of high school before they threw him out. Parental dilemma ... where was a 16 year old to go to school? Fast forward 25 years and he was asked to serve as principal of that high school.

Dani was and still is a blessing for myself and all those who have had the benefit of

knowing him. I thank you and the community for the love and friendship you have bestowed on him and his family and thank you for giving him this honor.

I am truly sorry that I cannot join you as Israel is a very long distance from Denver.

Celia Rapp,
mother

Dear Friends in Denver,

Pirkei Avos says it best, “Provide thyself a teacher; get thee a companion”.

It is hard to believe, that we have known Rabbi Rapp for just about 15 years. We have been through tough times, easy times, family times and fun times. The best times were around the table, *learning*.

Truthfully, it is because of the rabbi that I have increased my learning on a daily basis. I will be forever indebted for his guidance for me and my entire family.

The people of Denver seized the golden opportunity of retaining Rabbi Rapp for the past 10 years. We know it to be reciprocated love as we hear from the rabbi how he enjoys going to Denver. Easy? Not a chance with all that travel. But when you love something so much and never complain about it, that is the bottom line.

To our friends, Chaya and Rabbi Dani, we wish you and the girls continued success in Denver. This is a great *simcha* that you deserve.

As I continue my learning, thinking of you as I turn the pages of the *sefer*, I fulfill the words of Pirkei Avos. But to my family we know we have made a lifelong friend with Rabbi Dani, Chaya and family,

B'Ahava

Sherry & Francie Schneider
Skokie, Illinois

Where can I

begin. I have been honored and privileged to know Rabbi Rapp for nearly four decades. As Rashi comments in *Parshas Ki Savo*, a person does not thoroughly know his Rebbe nor his wisdom until 40 years. Our relationship has spanned the globe and a panoply of the greatest *yeshivos* and academic institutions. He is a Rebbe from whom I have learned much in Torah, humor and wit as well as a *chaver*, dear friend, *chavrusa* and roommate of years past.

I first met Rabbi Rapp in the trailers of Camp Morasha (Lake Como, a/k/a Lakewood, PA) and within a few years, we journeyed through high school academia at MTA. Fast forward a few years and across the Pond to the hallowed halls of Yeshivat Kerem B'Yavne, where we ultimately became roommates. I was entrusted by Rabbi Rapp's mother with a sacred mission of watching over him and ensuring that he returned home in one piece (so to speak). I defer to Rabbi Rapp to identify the Felix and Oscar in our room. Rabbi Rapp's career as a *baal chessed* flourished at KBY, as he tutored our Israeli roommate in math for the *Bagrut* [university matriculation] test and a certain *rebbe's* children in the English language. He also served as "librarian" of the traveling *bikkur cholim* library. In a unique twist, we became co-*shomrim* entrusted one evening with protecting the safety and security of the Yeshiva, with Rabbi Rapp in appropriate security garb (ask Elmer Fudd) and even listening to a shiur during downtime.

But our journey together was only beginning.

It was off to YU where Rabbi Rapp's *chedes* shone through. As a co-president/founder of the Philanthropy Society, he took *chedes* to new heights, collecting cans for charity and turning pennies into meals for needy and homebound residents of Washington Heights on a weekly basis. And then there were the summers back at Camp Morasha, now at the College Kollel, where Rabbi Rapp's erudition, tenacity and yes, humor and wit, were again on display.

As we matriculated (and graduated), we were for the first time in years no longer within the same 4 *amos*, as Rabbi Rapp returned to KBY during the Gulf War and the onslaught of Scud missiles which I was told by Rabbi Rapp could be seen from the ramparts (a/k/a rooftops) of the yeshiva, together with the batteries of Patriot missiles. But through it all, Rabbi Rapp's devotion to *limud haTorah* flourished, which continued to lay the foundation for his future accomplishments. As Rabbi Rapp returned to the States, we once again found ourselves together (sometimes) at Columbia University School of Law, while pursuing *smicha* and were *chavrusas* at RIETS.

We danced at each other's weddings and although we had new roommates, I have watched Rabbi Rapp soar as a leader in education, the Beis Din, a scholar – he was a scholar in residence in our shul on multiples occasions (and we hosted him and his family) – and now for the last decade, as the Rabbi of East Denver Orthodox Synagogue. His accomplishments are many, but utilizing his many talents, worked mightily and tirelessly to address the issue of post-9/11 *agunos*, a crowning achievement.

How I *kvell* when I watch Rabbi Rapp speak and even preside over a wedding. While I wish I could take some credit, Rabbi Rapp's accomplishments are a tribute to his hard work, determination, a concern for others, sense of humor and purpose as well as his Rebbetzin and family, with Hashem's constant guidance and protection.

Our relationship has now come full circle and is manifested in the next generation. Our daughters are classmates and this past semester, Rabbi Rapp was our son's "Rebbe" for a course that is near and dear to Rabbi Rapp's heart, Jewish Business Law.

I hope that this portion of the Festschrift provides a glimpse of, if not a tribute to, a truly exceptional individual you have been blessed to call your "Rav."

My wife, family and I wish Rabbi & Rebbetzin Rapp and family much *bracha*, *hatzlachah* and *simcha*. May they continue to inspire and touch congregants and the broader *klal* in their inimitable way for many years to come.

Alan E. Rothman

Rapping with Rapp

By Rabbi Hillel Goldberg

This article appeared in the July 5, 2013 Intermountain Jewish News

If a woman converts to Judaism while pregnant, is her child born Jewish? Or does the child need a conversion of its own?

Is it always permitted to perform surgery — a bris — on Shabbos?

Why is a candle lit at the Havdalah ceremony after Shabbos?

Why is no candle lit at the Havdalah ceremony after a Jewish holiday, such as Passover?

I apologize for the mixed metaphor. Rapping does not imply humor and rap music (to the extent I understand it at all) is typically ominous, not hilarious. Yet, rapping does connote something out of the ordinary, something that makes you sit up and pay attention.

As in, Rabbi Dani Rapp.

Don't ask me to repeat one of his jokes, which are so smoothly interwoven into his lectures that, as they say, you have to be there.

I did chuckle, however, in a way that might be communicable when he got up in shul the other night — mind you, 11 months after he had last been there — and began, “Picking up where we left off...”

For the past number of summers, Rabbi Dani Rapp and his wife Dr. Chaya Rapp, a professor of chemistry at Stern College, have come to Denver to teach Torah. Rabbi Rapp is a leading light at Yeshiva College and also a judge on the Beth Din of America. He graduated cum laude from Columbia Law School.

Interesting cases come before Beth Dins, which only heighten Rabbi Rapp's innate capacity to entertain while lecturing on dead-serious topics, such as stem cell research and conversion to Judaism.

As in, a case that recently came before the Beth Din of a woman undergoing a conversion while she was pregnant. Question: As the woman converts, does the fetus also convert; or does the fetus need a separate conversion?

But wait, part of conversion is immersion in a *mikveh*, so that as the mother immerses, wouldn't we say that the fetus immerses, too, and that if the fetus must undergo a separate conversion, well, it has just done that with the mother's immersion?

As in, what's the difference? Either way, whether the fetus converts as part of the mother or separately, it's all the same immersion. What's the difference?

Try this: If the fetus turns out to be a boy, it needs a *bris*. If the fetus converted with the mother and therefore is born Jewish, the *bris* would be on the eighth day of his life, as with any Jewish male newborn; and, if that day were Shabbos, the *mohel* would be commanded to desecrate the Shabbos in performing surgery on the baby.

But if the fetus is not born Jewish, that is, it is undergoing a separate process of conversion and, in fact, completed only part of the process with the immersion of its mother in the *mikveh*, then the baby is still not Jewish. For it still needs a *bris* to complete his conversion.

And for a potential convert, that is, a non-Jew, the *bris* need not be on the eighth day of life and a *mohel* would not be allowed to desecrate the Shabbos by performing the *bris* for the baby boy then.

So you see it turns out that there are practical differences how one conceives (pardon the pun) the effect of the mother's conversion on her fetus — whether it converts as part of the mother or as a separate entity.

It turns out that the intellectual side to observance — the reason for a mitzvah — can play an important role in determining the parameters of its observance.

All this was but a two-minute aside offered by Rabbi Rapp in a sophisticated lecture on stem cell research, which I shall not recap here because there isn't sufficient space — and because I was more drawn to another brief comment the rabbi made after the morning prayers the next day.

Let us back up. Here is the context. Rabbi Rapp comes to Denver as part of a summer kollel, or summer study program, sponsored by Yeshiva University, EDOS and the DAT Minyan. Among the scholars-in-residence have been rabbinic students and senior Talmudic lecturers, such as Rabbi Michael Yammer of the Sha'alvim Yeshiva in Israel.

This summer, Rabbi and Dr. Rapp are joined by budding scholars Rabbi Ari and Meira Federgrun.

Lectures, all of which are free, are every day, extending for four weeks. They take place at EDOS or DAT or in private homes, and are like manna from heaven: first-class presentations.

Chairs of the kollel this summer are Shlomo Fried of EDOS and Dr. Terry Samuel of DAT. Many others work the scheduling, host and housing committees. Fried has worked on the project since its inception.

After the morning prayers, Rabbi Rapp asked: Why do we light a fire at Havdalah on Saturday night?

The first reason points up the lack of connection between the Havdalah ceremony after Shabbos and the burning candle at the ceremony. Fire, it is said, was invented on Saturday night. To commemorate that seminal invention for humanity, we light a fire on Saturday night. There is no thematic link to Shabbos.

A second reason: The kindling of the Havdalah candle points up the radical difference between Shabbos, when the lighting of fire is prohibited, and the rest of the week, when fire is permitted.

As in, who cares? A fire is lit on Saturday night either way. Who needs the various explanations?

Actually, as in the case of the fetus converting with the mother, practical differences depend on the reason for the Havdalah candle.

For example, should a candle be lit at the Havdalah ceremony marking the end of the Jewish holidays, such as Passover, Shavuot, Rosh Hashanah, Sukkot or Shemini Atzeret (Simchas Torah)?

It depends. If you say that the candle commemorates the invention of fire, this occurs only on Saturday night. Therefore, there should be no candle in Havdalah at the conclusion of the Jewish holidays, if they fall on weekdays.

But if you say that the candle points up the radical difference between Jewish holidays, when it is prohibited to kindle a fire, and the rest of the week, when fire is permitted, then a candle at the post-holiday Havdalah would be appropriate.

In fact, no candle is lit at the post-holiday Havdalah, indicating that the main reason for the candle is to mark the invention of fire on Saturday night. Again, the reasoning behind a mitzvah is important to its nature and observance.

There is a wrinkle. Mostly, Yom Kippur occurs on weekdays, yet the blessing over a lit candle is recited at the Havdalah ceremony after Yom Kippur. Why is Yom Kippur different from other Jewish holidays, when there is no candle at their Havdalah?

Here is where the second reason for Havdalah comes in: A Havdalah candle points up the radical difference between Shabbos, when the lighting of fire is prohibited, and between the rest of the week, when fire is permitted. On Yom Kippur, the lighting of a fire is prohibited, a fact marked by the use of a candle at Havdalah after Yom Kippur.

Wait a minute. Did we not just say that a fire may not be lit on any Jewish holiday? And if so, why the difference between the Havdalah of the holidays — no candle — and the Havdalah of Yom Kippur — cum candle?

Yom Kippur, like Shabbos, is more stringent than the holidays, on which a fire, though forbidden to be lit, may nonetheless be used. On Jewish holidays, cooking over a pre-existent fire (lit before the holiday began) is allowed. Plus, one may light a fire on the holiday itself from a pre-existent fire.

Not so on either Yom Kippur or Shabbos.

In emphasis of this point, the Havdalah candle used after Yom Kippur must be lit from a preexistent fire (lit before Yom Kippur). This practice says: One may use fire before Yom Kippur and after it, but not on it.

Well, then, should one not insist that the Havdalah candle on Saturday night also be lit from a preexistent fire (lit before Shabbos)? Actually, not, since the main reason for Havdalah after Shabbos is to mark the creation of fire; and for that, one must create a new fire on Saturday night itself. The first reason (commemoration) trumps the second (prohibition).

One last wrinkle: What happens when Yom Kippur falls on Shabbos? Must the Havdalah candle be lit from a preexistent fire? Actually, not, since, again, Havdalah on Saturday night commemorates the creation of fire, and for that, a new fire must be created on Saturday night.

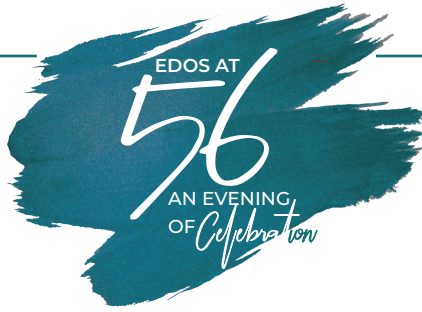
Rabbi Rapp said all this in about five minutes after the morning prayers.

Thank you Rabbi Rapp, for your many illuminating lectures, short and long, in Torah. And thank you to Dr. Rapp, to their five daughters, to the Federgruns and to the organizers: An additional daily dose of Torah opens the mind and deepens the soul.

Copyright © 2013 by Intermountain Jewish News, reprinted with permission.

Tribute
ADS

RABBI RAPP

Thank you for sharing your breadth of Torah and general knowledge

Thank you for your entertaining and informative Shiurim on many
topics in Halacha

Thank you for your thought provoking and interesting Divrei Torah

Thank you for your inspiring Derashot on Shabbos and Yom Tov

Thank you for caring about our shul and its members

Thank you for your commitment to EDOS over the past 10 years

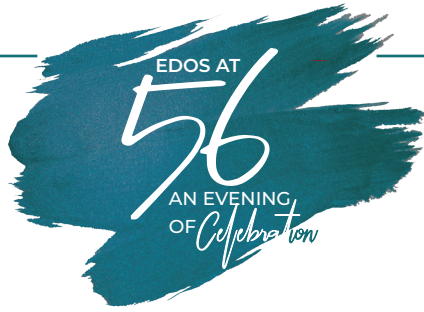
And most of all

Thank you for awakening in each of us the desire to learn more Torah

You are a true role model of Torah and Derech Eretz

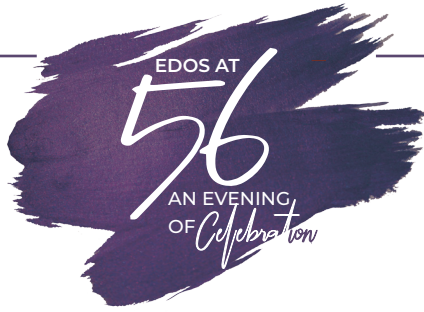
We wish you much continued success in your task of spreading the
light of Torah and the observance of Mitzvot among our members,
the Denver Jewish Community, and your students at YU

Yossi and Agi Fried “

Mazal Tov Rabbi Rapp

Larry & Joanne Fisher

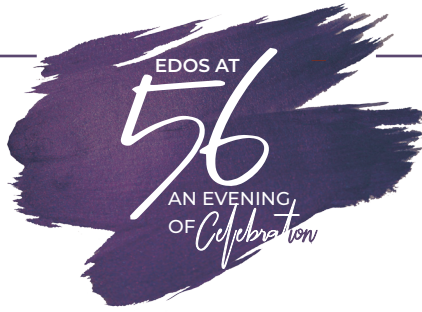

“The real guardians of a state
are the teachers.”

- *Talmud Yerushalmi, Hagigah 1:7*

We join EDOS in honoring
Rabbi Rapp who has honored
our Synagogue and the
Denver Jewish Community
with his scholarship and us
with his friendship.

Jeff, Mindy, Gillian, and Tristan Hecht.

RABBI & REBBETZIN RAPP

This serves as an incredible opportunity and honor to publicly express our great appreciation for all you have done for EDOS & the Denver Jewish community over the last decade.

You have always been and continue to be tremendous role models, not only to us, but to the Jewish community at large. Impacting community is your priority/persona. Your endless dedication to so many institutions, speaks to the outstanding value you place on community. Your dedication to the Klal and your commitment to everything that you're involved in is immeasurable.

Thank you for setting such a great example for us to follow.

Your extreme commitment to EDOS and all the Jewish causes is illuminated this evening by this most deserved tribute.

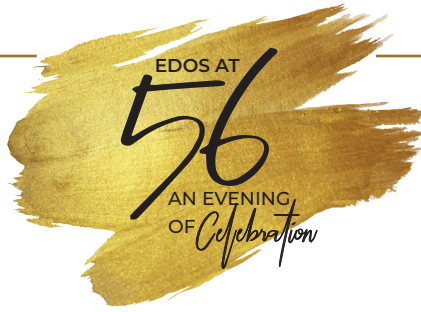
You constantly inspire us with your devotion to genuine Torah and its values and your display of Midos Tovos and Chesed.

We are so beyond blessed to be part of a community and to have a Rav and Rebbetzin among our midst where Torah is the focal point of the community. Thank you for teaching us so much and making an impact on our daily lives.

May you continue to be teachers and builders, and all that you touch will become center stones of the community.

May Hashem bless you and your family for all that you have done to build EDOS & the Denver Jewish Community. EDOS wouldn't be as great without all your involvement.

Shlomo, Racheli, Shai & Ahuva Fried

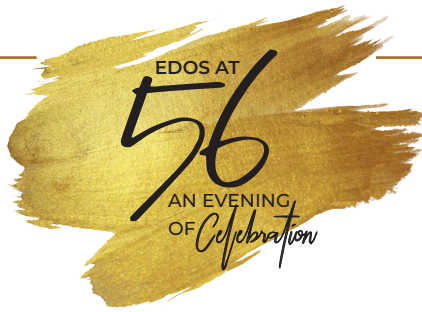
"הנחת כל אומנות שבעולם ואינד
מלמד אלא תורה"

In honor of Rabbi Dani Rapp

Thank you for sharing your
knowledge, your wisdom, your wit
and your wonderful family with us
over the past ten years.

We look forward to many more years
of friendship and learning.

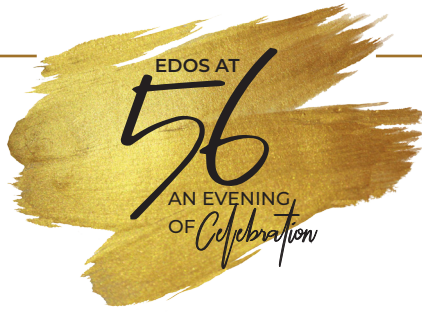
Michelle and Yitzchak Tittelbaum

We are pleased to thank Rabbi Rapp
and wish him well in continuing
his mission of Torah and Achdut in
Denver.

Thank you.

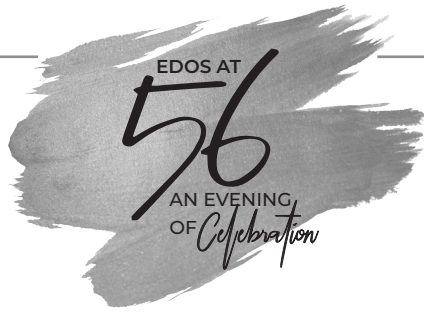
Michael & Barbara Schwartz

The EDOS community has been fortunate to have you as our Rabbi and teacher.

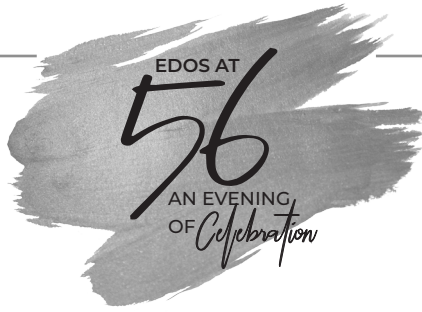
Keep the tales of the Beis Din coming!

Aniko & Miguel Mogyoros

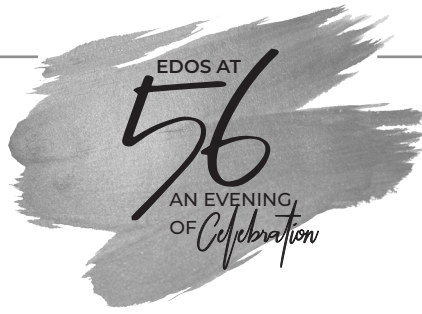
In honor of Rabbi Rapp for his
amazing efforts to enhance EDOS
via his erudite Shiurim.

Leah & Phil Mehlper

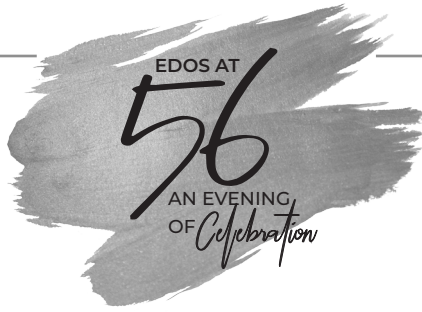
Thank you Rabbi and Rebbetzin Rapp
for 10 years of service to EDOS and
the Denver community.

Craig and Karen Schottenstein

In honor and in gratitude to Rabbi Rapp
and family for enhancing and adding to our
Shul and community for the past ten years
through learning and your leadership.

Avi, Abby, Yitzzy, and Sarah Mehlper

In Honor of Our Rabbi,
Teacher, Mentor and Friend

RAV DANIEL RAPP SHLIT" A

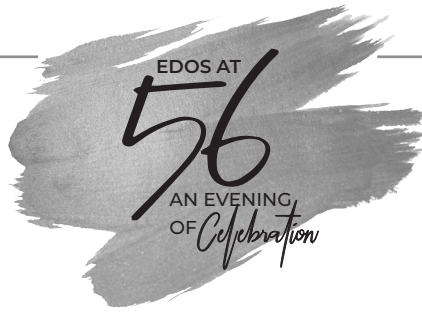
For your tremendous devotion to EDOS and
the Denver Jewish community and years of
unparalleled service to Yeshiva University and
the Bet Din of America.

You have enabled our family and countless
others to grow in Torah and Mitzvot and to
aspire to ever greater heights of Torah learning
and halachic observance.

May you continue from strength to strength.

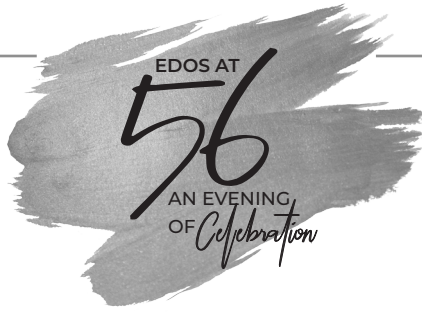
With great admiration, appreciation, affection
and respect,

Carl and Heidi Tessler and family

In tribute to EDOS, the shul
which Mr. Bud Glassman, OBM,
frequented during the latter years
of his life

The M.B. Glassman Foundation

Thanks for the last 10 years! Just remember.. "It's not how you look but how you feel!"

BEFORE EDOS!

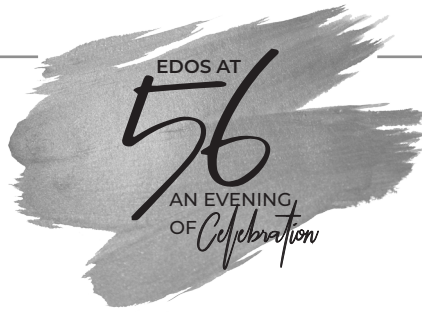

AFTER 10 YEARS!!!

(REMBRANDT: The Old Rabbi)

We really appreciate everything you and your family have done for us and our community!

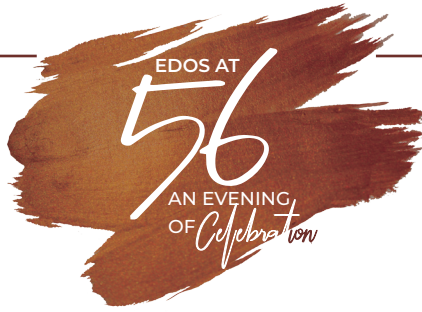
Steve and Barb Feldman

With respect and gratitude we
pay tribute to Rabbi Daniel and
Rebbetzin Chaya Rapp for their
dedication to EDOS and the Denver
community.

Thank you for all you've done for us.

Meryl and Alex Jacoby

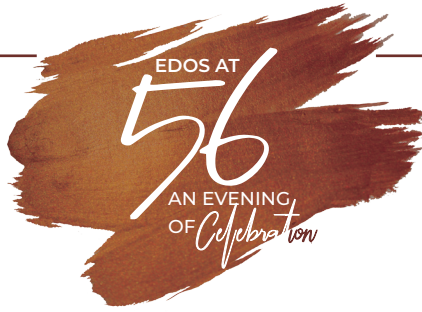
Rabbi Rapp

Mazal Tov

We appreciate your candid,
insightful and inspirational Divrei
Torah.

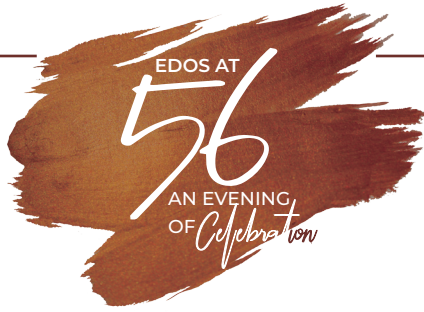
We are thankful for your sincerity
and honesty; your sense of humor
is a good thing.

The Zerobnick Family

In Honor of
Rabbi Rapp

Jack Henry Kunin

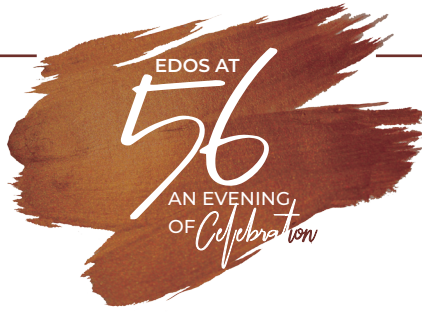

To Rabbi Rapp
Mazal tov

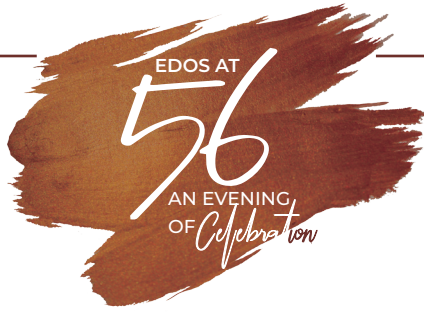
In Memorium
Joe Billett
1942-2018

Paul & Susie Fishman

To all those who are
working to keep our
synagogue functioning

*Sydney & Beverly
Ofesky*

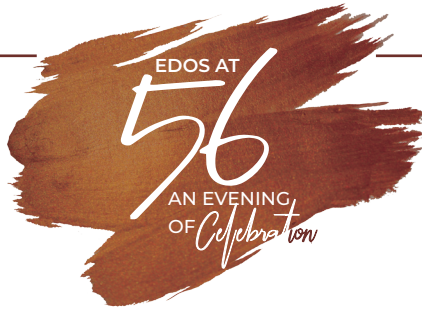
To Rabbi Dani and Rebbetzin Chaya Rapp

In addition to all you do for EDOS, you have earned our gratitude and appreciation for opening your home and extending such generous and gracious hospitality to us and to our family.

Your rabbinic presence, learned discussions, halachic guidance and good cheer have enhanced EDOS and we always look forward to your arrival.

Mazel tov

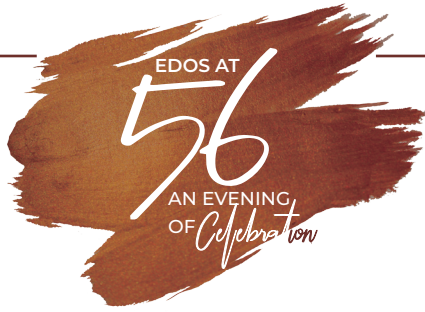
*Rabbi Hillel and Elaine Goldberg
Tehilla
Chaim and Ronit*

We are excited to celebrate EDOS at 56
and to honor RABBI DANIEL RAPP
for a decade of Service to EDOS & the
Denver Jewish Community.

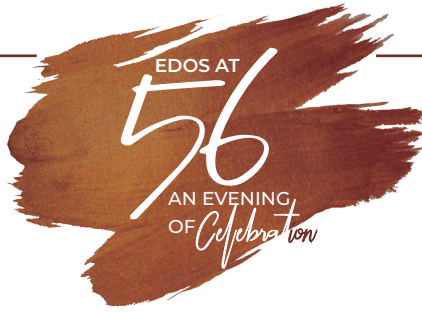
Mazal Tov & Yasher Koach

Jill & Daniel Goldstein

To Rabbi Rapp
Mazal Tov

Graeme & Titi Bean and Family

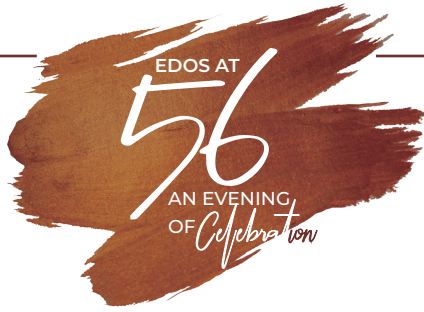

Rabbi Rapp,

We feel honored to know you and
your family. You and your vast
Torah knowledge adds to our family
and the whole Denver community.
We hope you continue to go from
strength to strength.

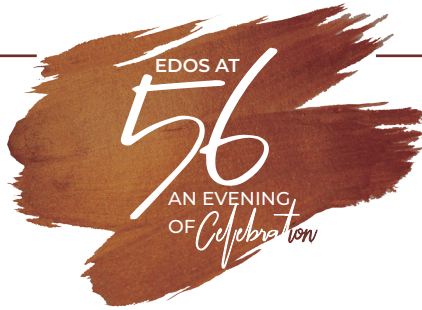
Very Best Regards,

The Safchraabi Family

Thank you to Rabbi Rapp for
all your efforts on behalf of
EDOS and the Denver Jewish
Community.

Rebecca and Danny Mogyorosz

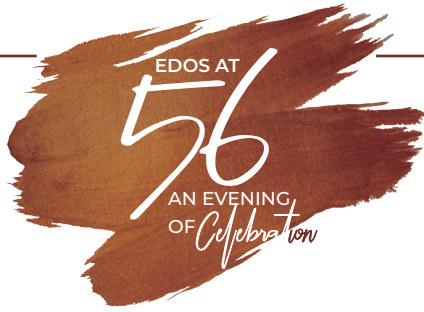

We are honored and grateful, Rabbi Rapp, in having you as a wonderful Rabbi, Teacher, and Friend.

We deeply appreciate your hard work and contributions to the Denver Jewish Community and to EDOS.

May HaShem bless you with continued success and good health.

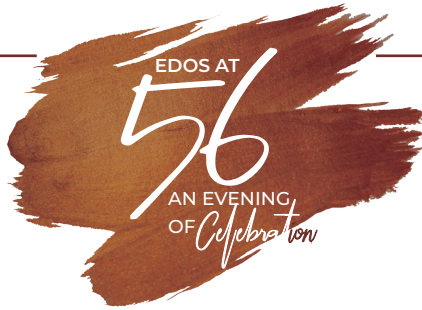
Alan and Judy Schreiber and Family

Thank you Rabbi Rapp for being
a mentor and friend (umbrellas
notwithstanding)

And to Dr. Chaya Rapp and the girls
for the knowledge and cheerfulness
they add to our community

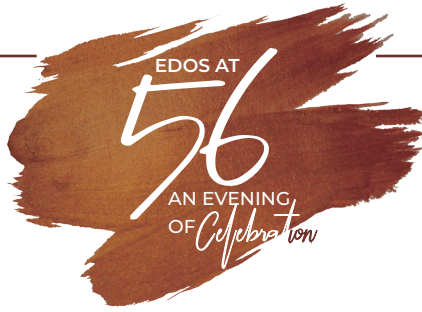
Dr. Ted Engel

Our best wishes upon this honor to
Rabbi Rapp, Dr. Rapp and Family! We
wish you and your family much mazel,
good health, success and nachas!

Fondly,

*Dr. and Mrs. Bruce Greenstein,
David, Aaron, Lisa and Benjamin"*

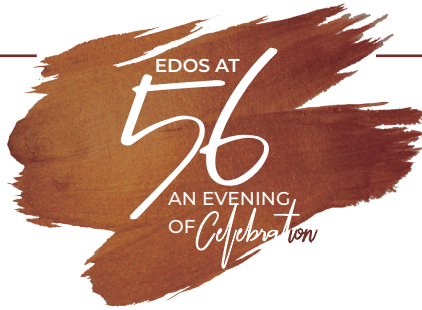

Thank you for your wonderful
teaching, friendship and
leadership over the last 10 years.

We have benefited enormously by
you being at EDOS.

Your family is wonderful and we
enjoy interacting with them. We
wish your family many years of
good health and Nachas.

Myron and Donna

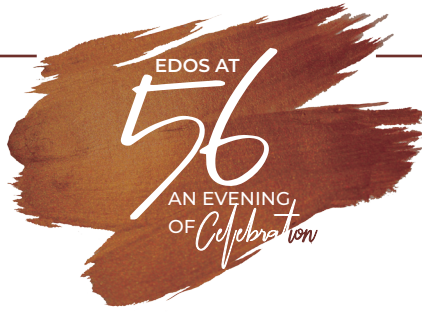

Mazal Tov Rabbi Rapp on ten years
of service to EDOS & Denver Jewish
Community.

Thank you to all those who
do so much for EDOS.

Special kudos to Shlomo
(our resident “poster child” for all you do)

*Mort, Rayna, Afra, Adam &
Aidan Zussman*

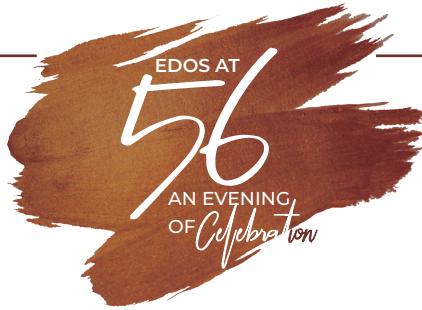

Rabbi Rapp

Mazal Tov to on this well deserved award. It's truly an honor to have you as the Rabbi of EDOS and a leader in the Denver Jewish community.

May you continue to be a role model and moreover a visionary for all those you come in contact with.

Sharlene Baum

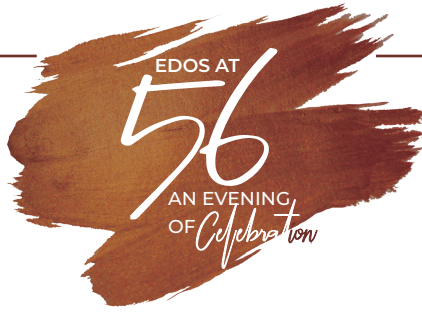

Mazal Tov to Rabbi Rapp on this
well-deserved honor.

Our community has benefited
greatly from your leadership.

Continue from strength to strength,

*Joe Clayman & Helen Horowitz,
& Family*

Dearest Rabbi Rapp,
Thank you for enhancing the East Side Denver
Jewish community over the last decade.

Your presence has vastly benefitted the quality
of Jewish life.

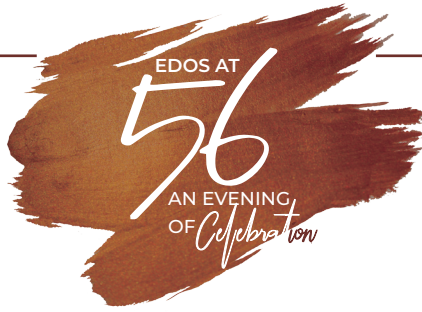
Thank you for availing yourself to all kinds of
inquiries, halachic and otherwise, and providing
sage and sound advice.

Most importantly thank you for engaging with
the children of our community, particularly
Srully and Mayer, your engagement adds an
element of fun and excitement for them.

May the Almighty give you the health and
strength to go forth in your selfless and holy
work for many years to come.

Sincerely,

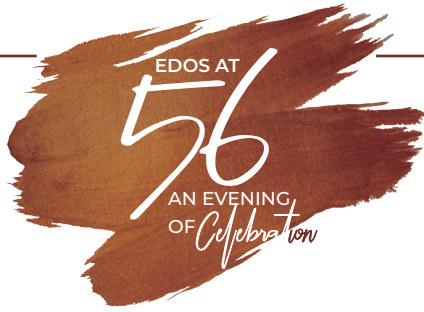
Daniel & Sherie Kaspai

Mazal Tov Rabbi Rapp for a decade of service to EDOS and the Denver Jewish community.

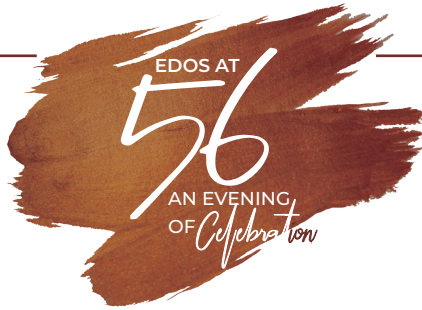
May you continue your good work for many years to come.

Sheera & George Gumbiner

Thank you Rabbi Rapp for
your many years of inspiring
spiritual leadership.

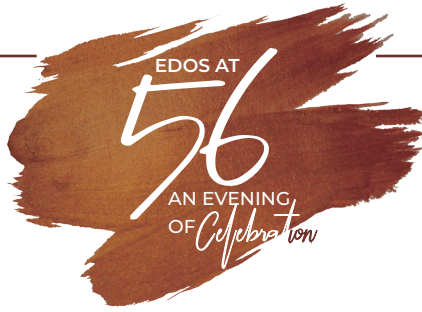
Jo Ann & Larry Cohen

Thank you for all you have
done for our family, EDOS &
Jewish community.

We hope to make you many
more Potato Kugels for years to
come

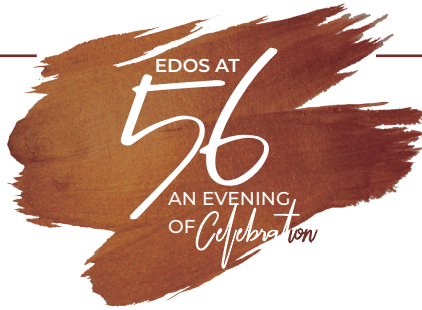
The Sobfe Family

חזקת רב רפא לכל מה שאתה עשה
עבור EDOS.

The countless classes you have given since coming to Denver have elevated and been a source of inspiration for our Shul and the Denver community at large. May you and your family continue to inspire us for many years to come.

Paula & Cal Rybak

Mazel Tov

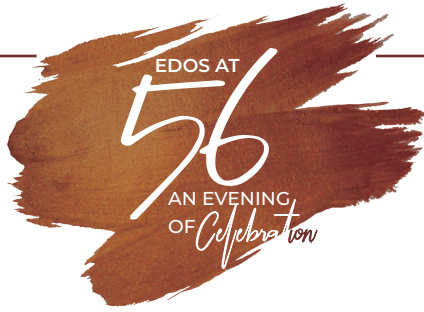
Thank you to Rabbi Daniel and
Dr. Chaya Rapp and family for
all you have done for the EDOS
community for the past ten years.
We have learned so much from you.
May you continue to teach Torah
for many more years.

Dovey and Fran Heller

Rocky Mountain Monuments

303-564-8816

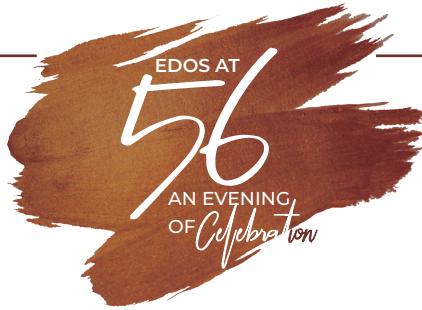
RMMonuments@comcast.net

Mazal Tov and thank you
to Rabbi Rapp on a decade
of service to EDOS &
the Jewish community of
Denver.

Best wishes on continuing
to be the beacon of the
community.

The Lustig Family

To our Fearless Leader –

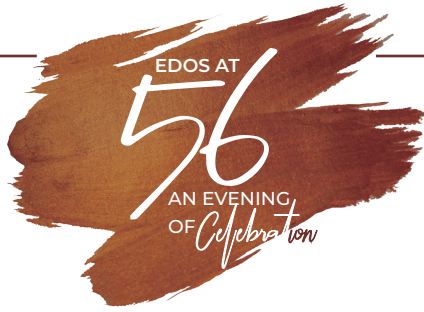
We so admire your commitment to spreading Torah to the Denver community and beyond.

יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך

We hope to bring you and Mommy much Nachas!

We love you!

*Your Girls “
Etti, Devora, Jenny, Chana, & Rachel*

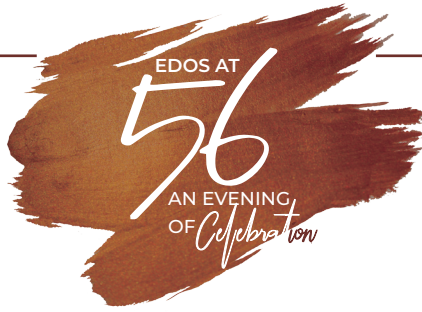
To Dani

Mazel tov on this well-deserved
honor

יהי רצון שנזכה עוד שנים רבות ליהנות מאור תורתך,
מהוד רוחך, ומטיב פעולותך.

Thank you for 25 wonderful years.

Chaya

To the Denver
Jewish Community,
In Appreciation of
10 Wonderful Years.

The Rapp Family

